

125  
5

अथ

(A) हेमाद्रौ प्रायश्चित्तप्रकरणम् । Hemadrow prayashchitt  
Prakranam.

(B) श्राद्धपद्धतिः । Shradha paddathi.



जन्म

दाशास्त्रवेदांतं पर्यलोकयन् ॥ स एव मुक्तिभावि प्रोक्त इयं न स्मरन्मुदा ॥ उत्तयो गंतं हरिं साधयेद्यदि पुण्यवान् ॥ स एव मुक्तिमायति यो वाको वा  
भुवस्छले ॥ स्थावरत्नमवाप्नोति तस्मादेतत्परित्यजेत् ॥ कूर्मपुराणे ॥ योगे हरिं हरे विप्रः प्रतिगृह्य धनानुरः ॥ स तु पापमहद्वारं अनुभूयत दातदा ॥  
स्थावरत्नं भवेत्लोकियावदाभूतसंप्लवं ॥ प्रायश्चित्तमिदं राजन मुनिभिः परिकीर्तितं ॥ धान्यं धर्मपरित्यज्य ब्रह्मस्थानमुपागमन् ॥ तैरनुज्ञा  
मवाप्याथ कुर्याच्चंद्रायणद्वयं ॥ उपोष्य रजनीमेकं पंचगव्येन शुध्यति ॥ तेन शुद्धिं मवाप्नोति न दानैर्ब्रह्मणा त्वनैः ॥ ॥ इति हेमद्रौ हरि  
रयोगे हरिं हरिप्रतिमाप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ अर्धनारीश्वरयोगे प्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ ब्रह्मांडपुराणे ॥ रवरसंवत्सरे माघपौ  
र्णिमा योगध्रुवरा ॥ तत्रापि भगवान्छंभुर्धनारीश्वरो व्ययः ॥ पूजनीयो नृभिः पापमोचने नान्यसाधनं ॥ अत्र दानं महापुण्यं  
स्नानं वा विप्रभोजनं ॥ पितृनिर्वाणं वापि दीपो वा देवतालये ॥ होमो वा तिलसंमिश्रः सर्वपापात्प्रमुच्यते ॥ पौर्णम्यां प्रतिमां  
कृत्वा सौवर्णलक्षणान्वितां ॥ पूजयित्वा प्रदोषेतां जागरीयां निशामिमां ॥ परेद्युः पुनरभ्यर्च्य पूर्ववद्विधिपूर्वकं ॥ यो दद्यादि प्रव  
र्याय पूर्ववन्मुक्तिभागभवेत् ॥ मनुष्ये धिक्कृष्टं मलमत्र विगर्हितं ॥ सर्वपापलये ज्ञेयं अस्मिन्नत्र मांसप्रदं ॥ मनुष्यहननाद्वा  
जनप्राणाणहवरंसदा ॥ अतः स्वार्जितवित्तेन योगमेनं समाचरेत् ॥ स याति ब्रह्मणस्थानं नरः कल्मषहरितः ॥ अत्र यो ब्राह्म  
णो लोभात्तद्वथा कृत्वा प्रतिग्रहं ॥ स एव नरकस्थायी यावदाभूतसंप्लवं ॥ एतत्सात्त्विकदानं हि हृथा तस्य परिग्रहः ॥ प्रायश्चित्तं

वागारं विशेषतः ॥ उपविश्य तदग्रे तुरंगमवल्गुलं कृत्वा ॥ पलाशसमिधस्तत्र निक्षिपेच्छतसंख्यया ॥ स्वगत्याग्निं प्रतिष्ठाय आज्यभागं  
तमाचरेत् ॥ तद्विष्टेण रिति मेत्रेण कृत्यात्समिधं क्रमात् ॥ आज्यं तत्र च होतव्यं चरुं तावच्च संख्यया ॥ यावद्गानुः सायमेतितदा  
हरं समाचरेत् ॥ स्वपेदे वसमीपे तु पुनः प्रातः प्रबोधयेत् ॥ तत्रापि पूर्ववत्कृत्यामंडलत्रयं पूर्येत् ॥ तदा विरम्य नियमं पंचग  
व्यं पिबेत्ततः ॥ घण्टादि विक्रये तात प्रायश्चित्तमिदं स्मृतं ॥ तस्मात्प्रतिगृह्णीयात् अनवजलमेव वा ॥ यदि मोहात्प्रतिग्राही पंचग  
व्यं पिबेत्ततः ॥ ॥ इति हेमद्रौ घण्टाविक्रेतुः प्रायश्चित्तं ॥ अथ ताम्रप्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ ॥ देवीपुराणे ॥ ताम्रपात्रं द्विजो य  
स्तु पुण्यकालेषु कर्मसु ॥ प्रभुमात्राद्दथाग्राही स वै नरकमश्नुते ॥ तदंते भुवमासाद्य बृहद्वषणवाभुवि ॥ कूर्मपुराणे ॥ ताम्रं यदि हि  
जो लोभात् विमोयत्कारणं विना ॥ पुण्यकालेषु पुण्यर्हं व्यतीपाते च वैधते ॥ धत्वा नरकमाप्नोति बृहदंडः स जायते ॥ मत्स्यपुरा  
णे ॥ ताम्रं यदि हि जो लोभात् विमोयत्कारणं विना ॥ पुण्यकालेषु पुण्यर्हं व्यतीपाते च वैधते ॥ धत्वा नरकमाप्नोति बृहदंडः स  
जायते ॥ मत्स्यपुराणे ॥ पुण्यकाले च संक्रांतौ व्यतीपाते च वैधते ॥ ताम्रं द्विजो राजदत्तं कर्मदानमथापि वा ॥ प्रतिगृह्य महद्वः रवे  
अवाप्य स भुवस्छले ॥ बृहदंडो भवेत्सोपितस्मादेतत्परित्यजेत् ॥ प्रायश्चित्तमिदं कृत्वा शुद्धिमाप्नोति योर्विकी ॥ तद्व्यस्य चतुर्भागं

125  
5(A)

125  
5(A)



नि  
प

ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ तेन सुको भवेत् पंचगव्यं पिबेत्ततः ॥ अन्नं जलं वादानं वा शुद्धि मिच्छन् संग्रहेत् ॥ यदेवेतत्समुत्पन्नं पंच  
गव्यं पिबेत्ततः ॥ इति हेमद्रौताम्रप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ ॥ अथ कांस्यप्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ ॥ देवीपुराणे ॥ धनिष्ठापंचकमते अर्धो  
दयमहोदये ॥ पुण्यकालेषु यं कांस्यं प्रगृहेत् हीयादिजेयदि ॥ रौरवं नरकं घोरं अनुभूय जनेश्वर ॥ तदंते भुवमासाद्य चाप्यजन्म भवेत्तदा  
॥ लिंगपुराणे ॥ अष्टाशीतफलं कांस्यं तदध्वं वा तदध्वकं ॥ पुण्यकाले हि जाले मातृप्रतिगृह्य धनातुरः ॥ यमलोकमुपागम्य नरकांतं भु  
वस्थले ॥ चाषो भवति श्वियः ॥ तस्यापि शुद्ध्यर्थं तच्चतुर्थं शिमादरात् ॥ दद्यादि जायते तात तस्मात्पायात्समुच्यते ॥ तेनान्नं वा स्तवं वा  
पायसं भ्रममेव वा ॥ प्रतिगृह्य यदा देवात् पंचगव्यं पिबेत्ततः ॥ ॥ इति हेमद्रौ कांस्यप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ तिलपात्रप्रतिग्रह  
प्रायश्चित्तमाह ॥ ॥ मार्कंडेयपुराणे ॥ विष्णुप्रीत्येयमप्रीत्येनियमाणो गृहे यथा ॥ गृहाणामनुसारां रोगत्रां त्यर्थमादरात् ॥ ति  
लपात्रं प्रभो हत्वा अर्चितं तिलपूरितं ॥ हिजालोभेन महता प्रतिगृह्य धनातुरः ॥ तस्यापि फलमासाद्य जायते हरिरेव सः ॥ मंडूको  
भवेत् ॥ तद्दोषपरिहारार्थं अयुतं जपमाचरेत् ॥ एतदल्पद्रव्यविषयं यथा शास्त्रकल्पितं तिलपात्रप्रतिग्रहे विशेषमाह ॥ गरुडपुरा  
णे ॥ ताम्रे विंशत्येते पूर्णप्रस्थमात्रतिलैः सह ॥ पूजितैर्गंधवस्त्राद्यैर्दक्षिणाभिर्यथोक्ततः ॥ प्रतिग्रहे हि जः पापशुद्ध्यर्थं शास्त्रे चादि  
तं ॥ नियतेन जपेद्देव्याः संख्या पूर्णमतं द्रितः ॥ शुभो भवति दुष्टात्मा पापदस्मान्नराधिप ॥ पंचगव्यं पूर्ववत् ॥ तत्रान्नजलधान्यसं

न

ज

ग्रहे विप्रस्य पूर्ववत् प्रायश्चित्तं ॥ इति हेमद्रौ तिलपात्रप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ ॥ अथाराज्यावेक्षप्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ निरीक्षिताज्यं यो  
धत्वा कांस्यपात्रं स्थितं मुदा ॥ तस्मात्पुष्पैर्भवेन्नित्यं निर्भाग्यो जायते ध्रुवं ॥ तद्दोषपरिहारार्थं प्रधानं संपरित्यजेत् ॥ स्नात्वा तदानीमन्य  
त्र सहस्रं जपमाचरेत् ॥ उपोष्य रजनीमेकां पंचगव्यं पिबेत्ततः ॥ एतदल्पद्रव्यप्रतिग्रहविषयं ॥ शास्त्राधिताधितस्याज्यनिरीक्षितसप्र  
तिग्रहअयुतगायत्र्योच्छुद्धिः ॥ ॥ इति हेमद्रौ आज्यवेक्षणप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ हरिहरयोगे हरिहरप्रतिमाप्रतिग्रहप्रायश्चित्त  
माह ॥ ॥ मार्कंडेयपुराणे ॥ खरसंहराज नृकार्तिकपैणिमिदिने ॥ योगे हरिहरो नाम सर्वपापप्रणाशनं ॥ कटुकेटिसमायोगे गंगा  
स्नानं युतं समं ॥ महापातकसंघातदावानकं समो मुने ॥ तत्र स्नानानि दानानि पितृश्राद्धं महत्तरं ॥ योगस्तत्र यदाराज नृमुखजो  
वानरेश्वरः ॥ हरिहरं स्वर्णमयं गंधवस्त्राक्षतादिभिः ॥ पूजयित्वा जागरित्वा विप्राया ध्यात्वा वेदिने ॥ दद्याद्यदि नृपतात्मा मुक्तिमाप्नोति  
पार्थिव ॥ लिंगपुराणे ॥ योगे हरिहरे राजन ब्राह्मणे वा नाधिपः ॥ यो वा को वा धनी लोके पूजयित्वा हरिहरं ॥ जागरित्वा तदारात्रिं  
परेद्युर्विधिपूर्वकं ॥ अर्चयित्वा दिजायाये दद्याद्दक्षिणया सह ॥ तस्य पुण्यफलं वक्तुं मया ब्रह्मन्न शक्यते ॥ न तस्य पुनरावृत्ति  
ब्रह्मलोकात्कदाचन ॥ मुक्तिस्थानानि च त्वारिकलौपापरतात्मना ॥ अन्नमात्रपरिग्राही न च लौकिकसाधने ॥ परित्यज्य लोकवा  
त्तं परिब्राण्मुक्तिवाक्पदा ॥ अंत्यकालोपायात्तमनसान्यनसंस्मरन् ॥ नारायणं समुच्चार्य सर्वमुक्तिं पदं व्रजेत् ॥ ब्रह्मज्ञानं स



तीरेषु वैतदा ॥ अवाससलिलं वापि हिरण्यं धान्यमेव वा ॥ महानरकमाप्नोति तस्मादेतत्परित्यजेत् ॥ यदि देवास्समुत्पन्ना तस्माद्वाज  
 न्यरिग्रहः ॥ तदा मनसि संस्मृत्वा हेयमज्जनवल्गुभः ॥ स्नात्वा सवैष सहसा प्राजपत्य समाचरेत् ॥ सवर्णपित्रे दिगुणं अन्नपानज  
 ले तथा ॥ ॥ इति हेमाद्रौ दुर्जनप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ ॥ अथाततायी प्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ ॥ लिंगपुराणे ॥ ॥ अग्निदोगरद  
 श्वेव रास्त्रपाणिर्धनापतः ॥ क्षेत्रदारापहर्ता च षडेते आततायिनः ॥ एतत्प्रतिग्रहं कृत्वा विप्रो नरकमाप्नुयात् ॥ दृष्ट्वा कंदुर्जनं स  
 र्षभिक्षुं चाततायिनं ॥ पापिष्ठं दुर्भगं ब्राह्मणं न गतमुत्कृतं नासिकं ॥ तप्रातेन परये देतवां दृष्ट्वा परये दिवाकरं ॥ चंदनं रोचनं हेम  
 मद्गंदर्पणं मणिं ॥ गुरुमग्नितथा स्तूयं प्रातः परयेत्प्रयत्नतः ॥ अग्निविक्रपिलासस्त्री राजा भिक्षुर्महोदधिः ॥ दृष्ट्वा मात्रात्पु  
 नं त्यजेत्तस्मात्परये तनित्यशः ॥ भ्रातृघ्नीं पुष्टिणीं नारीं पुत्रहीनां निराश्रयां ॥ सवाहनं यतिं दृष्ट्वा सचैलं स्नानमाचरेत् ॥ पति  
 तं भिक्षुकं चाष्टं दुर्जनं चाततायिनं ॥ अरिसं पंथुकं दृष्ट्वा सचैलं स स्नानमाचरेत् ॥ एतत्प्रतिग्रहे राज्ञः पूर्वमुक्तं मनीषिभिः ॥ प्रा  
 यश्चित्तं तथा कुर्यादन्नदानं जले तथा ॥ नान्यथा शुद्धिमाप्नोति दाने वा बहुभिर्नरैः ॥ ॥ इति हेमाद्रौ आततायिप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं  
 ॥ अथ पाषंडप्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ ॥ मार्कंडेयपुराणे ॥ ॥ शूद्रधर्मरितो वापि तस्मिन् द्राकि तस्तथा ॥ लिंगधारी तस्मिन् वृजः  
 शुक्लतर्कोनुवादकान् ॥ विष्णुं देवं द्विजं गां च यज्ञरास्त्रं पतिव्रता ॥ उपोषणादिकं त्यक्त्वा आत्मभोगपरायणः ॥ शिवदेष्टु

परं दृष्ट्वा देवपूजां व्रतं तथा ॥ दानं वानियमं वापि कुर्वाणं देष्टुं यो नरः ॥ एते पाषंडिनः प्रोक्ताः दुर्जनेषु भागतः ॥ पाषंडिनः प्रतिग्र  
 णीयात् ॥ द्विजो लोभपरायणः ॥ कुर्याद्देहविशुद्ध्यर्थं प्राजापत्यद्वयं सकृत् ॥ हिरण्यादिसंभवेत्पूर्ववदृष्टव्यं ॥ ॥ इति हेमाद्रौ  
 पाषंडप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ कुंडगोलकयोः प्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ ॥ लिंगपुराणे ॥ ॥ जीवने वपति त्यक्त्वा कुमारस्त्यजेन्न  
 तः ॥ सपुत्रः कुंडसंज्ञस्यालोकद्वयबहिष्कृतः ॥ समादाजगारिणीनाम सपुत्रः पतितो भवेत् ॥ मृते भर्तृरियो नारी स्तत्पुत्रं त  
 थान्यतः ॥ स शिरः कर्ले किलोकानां सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ न नामकरणं वापि न मौंजी बंधनं तथा ॥ कुंडगोलकनामानौ दर्शनात्प्रा  
 भर्धनौ ॥ दर्शनास्नानतोनित्यं — — — कीर्तनात् ॥ पुण्यहारिणौ नित्यं नैमित्तिके काम्ये स्नानदानजपादिषु ॥ नैतयोर्दर्शने  
 भाषां श्रुतं जंभणमेव वा ॥ सत्यजे दर्शनात्कर्मश्रवणाजंभणादिकं ॥ विरम्य भोजनं पश्चात् मार्तंडं मवलोकयेत् ॥ एतयोः  
 पापिनो यस्तद्विजसंस्कारकर्मसु ॥ आचार्यत्वं यदा कुर्यात्स विप्रस्तस्मिन् भवेत् ॥ तस्योपनयनं भूयः केशानां वपनं त  
 था ॥ प्रायश्चित्तं तदा कुर्यात्षड्विधिपूर्वकं ॥ त्यक्त्वा प्रतिग्रहे राज्ञः सवर्णं धान्यमादरात् ॥ अन्ने वाजलमात्रं वा प्राय  
 श्चित्तमिदं शुभं ॥ सवर्णसंग्रहं ताभ्यां प्राजापत्यद्वयं चरेत् ॥ धान्ये तदध्वं धर्मस्यात् अन्नतोयप्रतिग्रहे ॥ एवं शुद्धिमवाप्नो  
 ति अन्नं न्यवैन निष्कृतिः ॥ कुंडगोलकयोः केचित् प्रायश्चित्तं वदंति हि ॥ परारारादयः सर्वे इति यत्तदसांप्रजं ॥ ॥ इति हेमा



श्लोकं उक्तं गुरुप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ वेद्याप्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ लिंगपुराणे ॥ वेद्याप्रतिग्रहे रामपैतके पुण्यपर्वसु ॥ आमंस्त्वर्णं रजतं  
 प्रतिगृह्यद्विजोमदि ॥ तेन जीवेन्महापापी नृत्वा नरकमाप्नुयात् ॥ स्कंदपुराणे ॥ नदीतीरे पुण्यकाले पैतके पुत्रपर्वसु ॥ वेद्याप्रतिग्रहं कुंयीन्द्रिजं च  
 उक्तं तान्त्रजेत् ॥ अनेनैव रकमासाद्य सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ महाभारते ॥ दशस्तनासमश्चक्री दशचक्री समो ध्वजी ॥ दशध्वजी समो वेद्यादश  
 वेद्या समो नयः ॥ वेद्याप्रतिग्रहस्य रेदानमन्त्रं वचस्तथा ॥ एतानि तस्य पुण्यानि हरंति क्षणमात्रतः ॥ तस्माद्विप्रैः परित्यज्यो वेद्यायाः संप  
 रिग्रहः ॥ यदि प्रतिग्रहे नाम प्रायश्चित्तं शृणुष्व मे ॥ केशानां वपनं कृत्वा संस्कारं पुनराचरेत् ॥ प्राजापत्यं त्र्यं कुर्यात् तं दुष्कानां परिग्रहे ॥  
 स्वर्णमात्रं संग्राह्यं उद्धृष्टमाचरेत् ॥ एतत्संस्तुतिग्रहविषयं ॥ अभ्यासद्विगुणं अंत्याताभ्यां सेचतुर्गुणं संवत्सराद्ध्वं तत्सम  
 इति सूचितः ॥ इति हेमद्रो वेद्याप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ भर्तृघ्नीप्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ कूर्मपुराणे ॥ भर्तृरिहंति याना  
 री गृहदारादिभिर्द्वेषैः ॥ परे प्रेरणया चापि सानारी भर्तृघातिनी ॥ शिवधर्मे त्तरे ॥ यानारी बहुभिर्विप्रिपतिहंति विषादिभिः ॥ रा  
 जासक्तान्यतो विप्रः कदा तां नावलोकयेत् ॥ चतुर्विंशतिमते गृहदोहेन पाषाणा रज्जुबन्धादिभिर्गृहे ॥ भर्तृरिहंति या पापाकर्मणा  
 चरपीडिता ॥ यमदूतैस्तदा बध्वा पीडिता यमकिंकरैः ॥ क्रोशंती स्वहृतं कर्म निंदंति जनकं स्वयं ॥ कर्मणामनसा वाचा भर्तृरं नाम  
 मन्यते ॥ न दासायां परित्यज्य तस्याथुक्ताथ धोगतिः ॥ भर्तृघ्नी ब्रह्महर्ता च उभययांति रोरवं ॥ ततः प्रतिगृह्यस्वाज्यो भर्तृघ्नाः

भवेत्सोपियागादिकमथापि वा ॥ उभयो र्यदितोभेन नरकं प्रतिपद्यते ॥ तस्य वै निष्कृतिर्दृष्टा पूर्ववत्सर्वमाचरेत् ॥ लक्ष्मीनारायणचंपाषष्ठी  
 योगादिबहुतरनारायणयोगेषु प्रतिग्रहे त्वेव प्रायश्चित्तं विवेचनीयं ॥ न चान्यथा ॥ इति हेमद्रो अर्धनारीचक्रयोगे प्रतिग्रहप्राय  
 श्चित्तं ॥ अथ दुर्जनप्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ लिंगपुराणे ॥ वेदमार्गं परित्यज्य सदा वेद्यापरायणः ॥ कर्महीनो हृथा देवी देवब्रा  
 ह्मणनिंदकः ॥ संध्यादिनित्यकर्माणि त्यक्त्वा ग्रामं त्यज्यमाचरेत् ॥ हृथा हिंसा मृगादीनां संतापो मनसा धुषुः ॥ पत्नी पुत्रपितृभ्रातृदेवता  
 राधनं त्यजेत् ॥ परवित्तं परक्षेत्रं परदारो पहारणं ॥ वेदशास्त्रपुराणेषु कथासु महतीषु च ॥ अविश्वासो हतुवादं चारुवाकं पठंतथा ॥  
 इदं पापमिदं पुण्यं इदं वै विप्रसाधनं ॥ अयं परोपकारश्च अयं विष्णुः ॥ शिवो व्ययः ॥ उपवासव्रतादीनां जयंती नाम वास्तवान् ॥  
 कथमेकं पूर्वतश्च पश्चादेकं तथा बहन् ॥ कर्णमूले गंधरेखां शिरोष्णीं पंचचक्रां ॥ नासिकाग्रे ललाटे वा तिलकं वा प्रकाश  
 नं ॥ शुकं केषातं गृध्रं वा धारयन् नृक्षयं न मेव वा ॥ चंडालादिषु संसर्गं तां बलं भक्षयेन्मुदा ॥ पर्वकाले पितृभ्रातृसोमसूर्यग्र  
 हे पिवा ॥ द्विमुक्तः पापमनसा कन्यां नारीं परांगतां ॥ अवेषाणाममेध्यं च अभोज्यं भक्षयेत्सदा ॥ पंचांशं भोजनं त्यक्त्वा पितृमा  
 तृसुतैः सह ॥ भोजनं कुरुते विप्रः पापमात्रं न चिंतयेत् ॥ अयं दुर्जनसंज्ञा स्यात् तत्कदा नाले पेन्मुदा ॥ राकटं पंचहस्तेन दशह  
 स्तेन बाजिनं ॥ हस्तिनं शतहस्तेन दुर्जनं दूरतस्त्यजेत् ॥ अतो दुर्जनसंसर्गः परित्याज्यः ॥ सुखेषु भिः ॥ पुण्यकालेषु पुण्याहं नदी



जापसंचरेत्स्वर्णितदर्धधान्यसंभवे ॥ पादंचरेत्ततः पश्चात् अन्नतोयादिसंभवे ॥ ॥ इति हेमाद्रौ व्यभिचारिणी प्रोतिग्रह प्रायश्चित्तं ॥ ॥  
 अथ चंडालप्रतिग्रह प्रायश्चित्तमाह ॥ देवीपुराणे ॥ चंडालो देहिजामाहात् प्रतिगृह्य धनादिकं ॥ तेन सत्कर्म कृत्वा तत्सर्वं तवाप्तिदं ॥  
 भोक्ता दोनरकं यांति वार्त्ता चंडालतो व्रजेत् ॥ चंडालेन कृतं वस्त्रं वर्जयेत् पुण्यकर्मसु ॥ स्नाने दाने जपे होमे स्वाध्याये पितृ तर्पणे ॥ तस्य  
 स्मरणमात्रेण तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥ तदा हापस्तंबः ॥ चंडालो यस्य रूने संभाषायां चाने ॥ चक्षुषस्तत्र प्रायश्चित्तमवगाहनमु  
 पामुपस्पृशने ॥ संभाषायां ब्राह्मणसंभाषा दर्शने ज्योतिषां दर्शनामिति तत्प्रतिग्रहे दोषमाह ॥ चंडालात्प्रतिगृहीयात् विप्रो धर्म  
 परायणः ॥ तस्यैव निष्कृतिर्नास्ति चांद्रायणचतुष्टयात् ॥ सहस्रप्रतिग्रहे तावत् प्रायश्चित्तं विरोधनं ॥ अभ्यासे त्रिगुणं प्रोक्तं तत्स  
 मस्तु ततः परं ॥ ॥ इति हेमाद्रौ चंडालप्रतिग्रह प्रायश्चित्तं ॥ ॥ अथ परवित्तपरिवेत् प्रतिग्रह प्रायश्चित्तमाह ॥ ॥ मार्कंडेयपु  
 राणे ॥ अनुदेभातरि ज्येष्ठे यवीयान्परिणयेद्यदि ॥ पूर्वजः परिवित्तिस्त्यात्परिवेत्ताद्वितीयः ॥ परिवित्तस्तु तत्पुत्रो द्वितीयः परि  
 वन्नवान् ॥ कूर्मपुराणे ॥ ज्येष्ठे यद्यंगुली न स्यात्सकापस्मारवान्यदि ॥ तदनुज्ञामवाप्याथ तरणं परिकल्प्य च ॥ स्नातकादिब्रतं कृ  
 त्वा तदल्पाय विवाह्य च ॥ द्वितीयः परिणयेयत्र अन्यथा पतितो भवेत् ॥ एवं नृणां स्वरोषस्याखाहो भवति लौकिकः ॥ तौ तपुत्रौ तयो  
 राराः पतितस्तु न संशयः ॥ दानेनित्यव्रते काम्येन कर्मो भवेत्सदा ॥ तस्मादेतत्परित्याज्यं दर्शसंभाषणं तथा ॥ परिग्रहः परित्या

ज्यः विप्रैर्धर्मपरायणः ॥ तथापि लोभवान्विप्रः कुर्यादेतत्प्रतिग्रहं ॥ न तेन शुद्धिमाप्नोति स्फुरामां उदकं तथा ॥ यागार्थं तरणार्थं वा हि ज्ञेयस्तत्प्र  
 तिग्रहं ॥ पराकत्रयमात्रेण सशुद्धेन तदान्यतः ॥ यागार्थं धनबाहुल्ये तसकृद्भ्रातृ चरेत् ॥ पराकस्वल्पमात्रेण सशुद्धेन तदान्यतः ॥ यागार्थं  
 धनबाहुल्ये अंगुलस्तेतदर्धतः ॥ ॥ इति हेमाद्रौ परिवेत्तादि प्रायश्चित्तं ॥ अथ पुस्तकादि प्रतिग्रह प्रायश्चित्तमाह ॥ स्कंदपुराणे ॥ रास्त्रं पु  
 राणं काम्यं च स्मृतिनाटकमेव वा ॥ यो दद्यात्पुण्यकालेषु व्यतीपाते च वै धत्तौ ॥ हिजाया ध्यात्वा विदुषे फलकं वाथले रवने ॥ सप्तजन्मसु  
 विद्यावान् सर्वरास्त्रार्थतत्त्ववित् ॥ कूर्मपुराणे ॥ पुराणं धर्मरास्त्रं च स्मृतिकाव्यं च नाटकं ॥ पुण्यकालेषु संक्रांतौ ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः ॥  
 यो दद्याद्दिप्रवर्याय स भवेत्सर्वरास्त्रवान् ॥ हिजो याद्रव्यलोप्तेन प्रतिगृह्य स रस्वती ॥ सोऽपि जन्मांतरे राजानु विद्यावान् संप्रजायते ॥ प्र  
 तिग्रहे धनार्थं तु विक्रयित्वात्मजीविनां ॥ कुर्याद्यदिस पापात्मा प्राजापत्यत्रयंचरेत् ॥ पुत्रपोथरजनीमेकं पंचगाव्यं पिबेद्बुधः ॥ अन्य  
 थारोषमाप्नोति ब्राह्मणो भवति भूतले ॥ ॥ इति हेमाद्रौ पुस्तकादि प्रतिग्रह प्रायश्चित्तं ॥ ॥ अथ ब्राह्म्यादिभ्यो यज्ञोपवीतादि प्रतिग्रह प्रा  
 यश्चित्तमाह ॥ ब्रह्मांडपुराणे ॥ अनध्याये तु यत्सूत्रं यत्सूत्रं रंडया कृतं ॥ यत्सूत्रं राहसं भूतं कृतं यद्गृहसूत्रकं ॥ ब्रह्मादिभिर्यथा दत्तं न  
 सूत्रं परिवर्जयेत् ॥ सव्यतं ग्रंथिसंयुक्तं सूत्रं सूक्ष्मं सवैबरं ॥ प्रमाणहीनमेधिकं न योग्यं तद्दिजातिभिः ॥ नाभेरूर्ध्वमनायुष्यं नाभ्यध  
 स्तात पक्षयं ॥ तस्मान्नाभिसमं कुयद्विउपवीतं विचक्षणः ॥ एकाहस्यं गार्हपत्यं द्वितीयं दक्षिणाततं ॥ तृतीयं चाहवनीयं स्यादेदिदं



वसुधैः कुम्भम् ॥ ग्रंथस्तस्य परं ब्रह्म विदित्वा विप्रपुंगवैः ॥ नित्यनैमित्तिकादीनि कर्मणां सहमाचरेत् ॥ दिने दिने क्रतुफलं समाप्नोति न संशयः ॥  
 एतदुर्मोर्गवर्तिभ्यः प्रतिगृह्यदिजातयः ॥ यद्युत्कर्म यथा कुर्युः तत्तदाप्नोति निष्फलं ॥ पूर्ववत्तलक्षणापेतं उपवीतं हि ज्ञातमः ॥ ६८ ॥  
 त्वानित्यं यदा कुर्यात्तदन्तं तोयं कल्पते ॥ पूर्वोक्तैस्तत्त्वत्रात्येभ्यः प्रतिगृह्योपवीतकं ॥ कुर्याद्यदि द्विजः कर्ममहदोषमवाप्यते ॥ तदोष  
 पशमाया लं प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ अभ्यधत्वा स्तरवीभ्यात् अन्यथा दुःखवान् भवेत् ॥ इति हेमाद्रौ वात्स्यायिनो यज्ञोपवीत  
 प्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ ॥ अथ नटविटगायकेभ्यः प्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ ॥ मार्कंडेयपुराणे ॥ नटश्च विटवृत्तिश्च गायकः परि  
 हासकः ॥ चारुवाकं च पंचैते न कर्माहं कलौ युगे ॥ देवागरे राजगृहे वृत्तिं प्राप्य दिने दिने ॥ कुमारी भगिनी चान्यां न तयेद्यः सना  
 टकः ॥ वेदशास्त्रं परित्यज्य नित्यनैमित्तिकं तथा ॥ देवागरे राजगृहे वृत्तिं प्राप्य दिने दिने ॥ हरीश्वरकथां त्यक्त्वा प्रबंधान् पुरुषक  
 ल्पितान् ॥ पठेन्न्यो वर्तयं नित्यं स गायक इतीरितः ॥ मातरं भगिनीं च श्रंखलं रं पितरं गुरुं ॥ देवं वन्दित्वा धेनुं यः सदा परिहास  
 येत् ॥ यं सेदा वर्जयंती ह साधवः साधु वत्सलाः ॥ परिहासजनः सोऽपि तं कदानावलोकयेत् ॥ अवाच्यं वास्तवाच्यं वा सदा दुर्भा  
 षणं वदन् ॥ सर्वान् साधून् समालोक्य चारुवाक्ये विहाय सन् ॥ स सर्वधर्मसं त्यागी स चार्वाक इतीरितः ॥ एतेभ्यो यदि यो विप्रो गृही  
 त्वा धनमुत्तमं ॥ कुर्वते देहशुद्ध्यर्थं प्राजापत्यं विरोधनं ॥ उपोष्य रजनीमेकं पच गव्यं पिबेत्ततः ॥ प्रायश्चित्तमिदं प्रोक्तं सर्वपा

पापशंकाया ॥ दोषं बुध्वा यथाविप्रः स्तस्या कुर्यात्प्रायश्चित्तं ॥ महातं नरकं गत्वा भवद्भविष्यो नरः ॥ पुण्यकालेषु संक्रांतौ व्यतीपाते च वै  
 धौ ॥ तत्प्रतिग्रहणं कुर्यात्तदा पापविशुद्धये ॥ सुवर्णरजते वस्त्रे अंतजलपरिग्रहे ॥ तत्तंतर्द्धपादनं क्रमात्कृत्वा विशुध्यति ॥ एतदशा  
 नविषयं ॥ ज्ञात्वा प्रतिग्रहे द्विगुणं ॥ अभ्यासे त्रिगुणं ॥ एवं वत्सरादूर्ध्वं सोऽपि तत्समं ॥ इति हेमाद्रौ भर्तृघ्नी प्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अ  
 थ व्यभिचारिणी प्रतिग्रहमाह ॥ लिंगपुराणे ॥ विष्टसंभाषणं वापि होसोलज्जा विमोक्षणं ॥ एतानि पंच नारीणां व्यभिचारि उदाहृतः ॥  
 मैथुनं चाष्टविधं ॥ स्मरणं कीर्तनं केलिः प्रेक्षणं गुह्यभाषणं ॥ संकल्पोऽथ वसायश्च क्रियानिर्वृत्तिरेव च ॥ एतन्मैथुनमष्टांगं प्रव  
 रंति मनीषिणः ॥ कृतस्मरणं तो गमयित्वा दर्शनाद्भवेत् ॥ दापारेऽप्यर्थागर्भः कलौ संपर्कतः क्रमात् ॥ अष्टविधमैथुनमिति कलि  
 युगे व्यतिरिक्तविषयं ॥ कलियुगे स्मरणादिकं संभवत्येवं ॥ क्रियानिर्वृत्तिः साक्षात्संसर्गः ॥ एवं हि दोषः रजस्वलाद्बुधिः ॥ तदेवाह ॥  
 नामनपुराणे ॥ स्त्रीणां स्मरणं पापमासिमासे रजस्वलात् ॥ न रयते पुरुषसंसर्गो भवेत्त्यागो विधीयत इति ॥ कर्मपुराणे ॥  
 स्त्रीणामहरहः पापं स्मरणं दृष्टिजंतथा ॥ न त्वष्टं याति रजेंद्रमासिमासिरजस्वलात् ॥ उपसंसर्गजं दोषं नाक्षीणत्वमवाप्यते ॥ त  
 दक्षिणीणां तां याति गर्भे स्यागो विधीयते ॥ तद्गर्भसंभवे नारीयदा भर्तारभत्यता ॥ तत्प्रतिग्रहे दोषमाह ॥ लिंगपुराणे ॥ व्यभिचारे  
 यदा दृष्टे स्याजिताया धवोदिभिः ॥ तस्याः प्रतिग्रहस्याज्या मुखजेः पापभीरुभिः ॥ तथा देवात्प्रातः च सुवर्णधान्यमेव वा ॥ प्रा



थाविष्णोस्त्रिदिनेपापनिर्जिति॥क्षाराब्धिपूजाराजेन्द्रदिवानिद्राविवर्जितं॥पंचगव्यंप्राशनंचद्वादशीद्वादशीदिने॥तद्वात्रीस्नप  
 नंशंभोहरेवाप्रीत्यहंभ्रति॥रंगवल्लीव्रतंतद्दत्तगोष्ठेहंदावनेपिवा॥प्रतिमासेचतुर्थ्यंतुगणनाथस्यपूजनं॥प्रतिपक्षेचतीया  
 यांगौरीपूजामहद्भुतं॥द्वादश्यांप्रत्यहंवापिगोदानंपापनाशनं॥एतानिचातुर्मास्यव्रतानि॥तत्तद्दानफलंभुक्त्वायमलोकमवा  
 स्ये॥एतेत्यापविशुध्यथप्रायश्चित्तमुदाहृतं॥गवांप्रतिग्रहेचांद्रसचर्णतप्तमेववा॥प्राजापत्यंतथावस्त्रेअन्नेगव्यंपिबेत्त  
 तः॥एतेचांद्रव्यबाहुल्येपूर्णप्रायश्चित्तं॥तेदुक्तं॥अल्पेतद्धर्षं॥अंत्याल्पेपादं॥अतोऽन्यूनंचग्राह्यं॥इतिहेमाद्रौचातुर्मास्यव्र  
 तोद्यापनेषुप्रतिग्रहेप्रायश्चित्तं॥अथकार्तिकमासेव्रतोद्यापनेप्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह॥॥स्कंदपुराणे॥नवलक्षार्चनंशं  
 भोविष्णोवर्त्रांकरस्यवा॥तस्योर्णम्यांषष्ट्यागोमक्तव्रतमनुत्तमं॥सर्वशाकपरित्यागोदंपतीभोजनंतथा॥आकाशदीपं  
 द्वारेचशिखरेदीपमेवच॥अखंडदीपकार्तिक्यांधात्रीपूजनेमेवच॥धात्रादानंतथाविप्रैस्तुलस्यार्चनमेवच॥प्रातःस्नानं  
 मासपूर्णंशिवविष्णोःपूजनं॥तांबूलदानंकार्तिक्यांफलदानंमहत्फलं॥पुराणपठणंचैवपुराणश्रवणंतथा॥वेदपारा  
 यणंचैवधर्मशास्त्रंतथैवच॥प्रत्यहंसायमाकाशंदशनंपापनाशनं॥पंचगव्याभिषेकंचपंचगव्यस्यभक्षणं॥स्मरणंकी  
 र्तनंशंभोहरेर्नामसहस्रकं॥प्रत्यहंशाकदानंचब्रह्मपात्रेषुभोजनं॥पाषंडजनसंसर्गपाषंडालापनंतथा॥वर्जयेत्सर्व

दाविप्रःकार्तिकेऽनुविशेषतः॥परांनंपरशय्यांचपरवस्त्रपरांगना॥सर्वजंवर्जयेत्साक्षःकार्तिकेऽनुविशेषतः॥कार्तिकेवर्जयेत्साक्षं  
 वादंविर्जयेत्॥सालग्रामशिलावारिस्नानंपापप्रणाशनं॥हविस्थानंपत्रभोजीचांद्रायणफलंलभेत्॥अव्रतेनजपेद्यस्त  
 मासंदामोदरप्रियं॥पुमान्मोहपरीतात्मास्त्वेकरेषभिजायते॥नकार्तिकसमोमासो न देवकेशवात्परं॥तैत्तिरीयदिसंयज्यव  
 वर्ततेसर्वपापघ्नीः॥गोपीचंदनदानंचतुलसीदानमेवच॥प्रत्यहंधान्यदानंचशुचित्त्वाकार्तिकेमुदा॥एतानिकार्तिकव्रता  
 नि॥उद्यापनेषुसर्वेषांव्रतानांपुण्यकर्मसु॥प्रतिगृह्यद्विजोयस्तवर्तयन्नात्मपोषणं॥महदोषमवाप्नोतियमलोकेभयं  
 करे॥प्रायश्चित्तमिदंतस्यदर्शितुंविप्रपुंगवैः॥दीपप्रतिग्रहेचांद्रपराकंस्वर्णसंग्रहे॥वस्त्रेकोस्येतथाचांद्रंप्राजापत्यंवि  
 शोधनं॥अन्नेजलेचमष्टेचतद्धर्षपरिकीर्तितं॥द्रव्याधिक्येअल्पेचपूर्ववद्रव्यं॥इतिहेमाद्रौकार्तिकमासंव्रतोद्यापनेषु  
 प्रतिग्रहप्रायश्चित्तं॥॥अथमाघमासव्रतोद्यापनेषुप्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह॥॥लिंगपुराणे॥तिलहोमश्चतदानंतद  
 स्नानंतर्पणंतथा॥तद्भुक्तिश्चतथादानंषड्विधंपापनाशनं॥मार्त्तंडोदयवेलायांस्नानंसर्वांगनाराशनं॥पुराणपठनंचैवपु  
 राणश्रवणंतथा॥बेदरीफलदानंचतिलपिष्टंमहत्फलं॥तथान्यफलदानंचपूजनंशंकरेहरो॥सालग्रामशिलातीर्थ  
 प्रत्यहंधारयेत्सुदा॥सूर्यार्घ्यवदनंचैवतुलसीपूजनंतथा॥शालग्रामशिलादानंमासमेकंनिरंतरं॥वंदनंविप्रमुख्यानां



तथा ब्राह्मणभोजनं ॥ गोदानं प्रत्यहं विष्णोः प्रीये पापप्रणाशनं ॥ तिलतुलदानं च तुंडदानमतः परं ॥ सहस्रनामपठनं शिवविष्णो  
 निरंतरं ॥ वस्त्रदानं तथा माघे जंबीरफलमेव च ॥ गोपचंदनदानं च स्नातृणां गंधपूजनं ॥ पुस्तकस्य प्रदानं च पुस्तकाग्राधनं तथा ॥ वि  
 दुषः पूजनं पापनाशनं पुण्यदानकं ॥ चूतपल्लवपुष्पैश्च पूजनं प्रत्यहं तथा ॥ सुवासिनी तथा माघे माये विधिवन्मुदा ॥ अखंडदीपदा  
 नं च स्वर्गदेवसन्निधौ ॥ देवालये च राजेन्द्रदीपदानं सुदिक्षिदं ॥ चूतकोशप्रदानं च तथालवणमेव वा ॥ तांबूलदानविप्राणां एकं वा  
 बहुशोपि वा ॥ मिष्टान्नदानं विप्राणां विप्रयारेक एव वा ॥ तथा च किंशुकैः पुष्पैः रुभयोः पूजनं तथा ॥ किंशुकैर्लिङ्गपूजां च तथा  
 दानं विशेषतः ॥ इति माघमासव्रतानि ॥ ॥ व्रते धृतेषु सर्वेषु विप्रो यः प्रतिगृह्य च ॥ स गच्छेद्यमसांति ध्यं महत्सीति प्रदेनृणां  
 प्रायश्चित्तमिदं राजनः सर्वपापप्रणाशनं ॥ धेनुप्रतिग्रहे विप्रः सप्तहृद्भूत्रयंचरेत् ॥ सुवर्णप्रतिमाग्राही प्राजापत्यद्वयंचरेत्  
 ताम्रकांस्यतिलानां च विकारे कृच्छ्रमाचरेत् ॥ अन्ने जले च वस्त्रे च तदधो कृच्छ्रमाचरेत् ॥ एतेषां व्रतानामुद्यापनेषु प्रतिग्राही प्र  
 धानभावे प्रायश्चित्तं वेदितव्यं ॥ नो चेत्प्रायश्चित्तमेव ॥ इति हेमाद्रौ माघमासव्रतोद्यापनप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ वैशाखमा  
 सव्रतोद्यापनप्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ मार्कंडेयपुराणे ॥ प्रवालशाय्यापुष्पाणामुन्नीराणां सुरेश्वर ॥ पुष्पं प्रवालव्यजनं  
 व्यजनं वेणुसंभवं ॥ छत्रं पुष्पं तथा गंधं पादुके द्वयमेव वा ॥ दधानं फलसंयुक्तं तथा चैव गुडोदकं ॥ तथैव चंपकाकोशउन्नीरं श  
 कंरं तथा ॥ लवंगमेलकं चैव जातीकुसुममेव च ॥ कर्पूरं शीतलं योयसैकतं जलसेकजं ॥ हेमाद्रौ दातुं पुष्पां द्विपटीकुसुमं रंजि

पप्रणाशनं ॥ इति हेमाद्रौ नटविटगायकप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथाक्षीरप्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ स्तुतप्रोक्ते ॥ ब्राह्मणः प्रतिगृह्य  
 यात् सर्वत्राक्षीरवर्जितं ॥ तस्यैव निष्कृतिर्नास्ति आक्षीराणां प्रतिग्रहे ॥ स्कंदपुराणे ॥ भाषांतरं जनानां तिसंभाषायां न संवेदत् ॥  
 अयं विप्रस्तुत्यं वेदं दं पापमिदं फलं ॥ कुठीरेव तुलाकोरे आमधेनुप्रयोषकाः ॥ तक्षीराक्षतं न विधुः क्रीयमीव यं तिसदाधुवि ॥ स  
 द्योक्षीर इति ख्यातः सर्वकर्मबहिष्कृतः ॥ तस्माद्धनं वा धान्यं वा पुण्यकाले उपागते ॥ प्रतिगृह्य द्विजोले भातपश्चान्नरुक्मश्न  
 ति ॥ तद्दोषपरितारार्थं प्राजापत्यद्वयंचरेत् ॥ अन्यथा दोषमाप्नोति न तस्मान्मुच्यते धुना ॥ ॥ इति हेमाद्रौ आक्षीरप्रतिग्रहप्रा  
 यश्चित्तं ॥ अथ चातुर्मास्यव्रतोद्यापने प्रतिग्राह्यप्रायश्चित्तमाह ॥ मार्कंडेयपुराणे ॥ राकं जीरकं तांबूलं गोधूलिकस्तानमेव  
 वा ॥ गोशृंगोदकं स्नानं संध्यायामौतमेव च ॥ शिवं विष्णुश्च स्मरणं पुराणं पठणं तथा ॥ अधद्रायापचक्षुक्तिब्रह्मस्तुतं च च  
 दनं ॥ तुलसीदलदानं च दूर्वाधारणमेव च ॥ विष्णुक्रांतं तथा धार्य भानुवंदनमेव च ॥ श्रीमूर्तिदानं द्वादश्यां सूर्यार्घ्यं प्रत्य  
 हं तथा ॥ मिष्टान्नभोजनं विप्रप्रातः स्नानं तथैव च ॥ सहस्रनामपठनं विष्णुवर्चांकरस्य वा ॥ अखंडदीपदानं च राकल्यागं  
 तथैव च ॥ आवणोवर्जयेच्छाकं दधिभाद्रपदे त्यजेत् ॥ आश्विने वर्जयेद्दीर्घांकारं कर्त्तिके द्विदलं त्यजेत् ॥ तांबूलपल्लवं पुष्पं फलं  
 राकाचजीरकं ॥ अयुं बीजं च निर्यासं दशधा शक्यते ॥ सधात्रीफलं सदाग्राह्यं विष्णुप्रियकरं महत् ॥ राकल्यागं त



नाशं च फलदानं महत्तरं ॥ तस्मात्सायं विशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तमुदाहृतं ॥ राशीभूतं फलं दिव्यं गृहीत्वा द्विजनायकः ॥ अहंत्वा निष्कृतिर्ना  
 स्ति आधानं धर्मसाधनं ॥ प्रधानं संपरित्यज्य विप्रानुज्ञामवाप्य च ॥ केराणां वपनं कृत्वा षड्वक्त्रं कृत्वा माचरेत् ॥ उपोष्य रजनीमे  
 कां पंचगव्येन शुद्ध्यति ॥ नान्यथा शुद्धिमाप्नोति फलबाहुल्यसंग्रहे ॥ केचिदिच्छंतिसंस्कारं नित्यं कर्मविनाशनात् ॥ यायाभूदा  
 शिसंग्राह्यं फलानां फलनाशनं ॥ नित्यं कर्माणि नश्यंतितदा फलसरोवेच्छया ॥ ब्रह्मोपदेशः कर्तव्यो गायत्रीदानमेव च ॥ एतेद  
 फलप्रतिग्रहे विषयेन किंतुराशीकृतनानाफलप्रतिग्रहे कर्तव्यं ब्रह्महत्यादिपापविनाशनार्थदानं ॥ तस्य पापान्यरोषाणि  
 ब्राह्मणं पविशंति हि ॥ ततः पुनः संस्कारः प्रायश्चित्तबाहुल्यं एकद्वयपरिग्रहे मेवंप्राजापत्यकृद्ब्रह्मचर्यादिप्रतिग्रहे प्रति  
 पदेत् प्रायश्चित्ताद्यसंभवेद्युभयमस्तीति ॥ इति हेमाद्रौ राशीकृतनानाफलप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ मकरसंक्रमणव्रत  
 पुप्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ ॥ मार्कंडेयपुराणे ॥ मुद्गदीपतिलानां च सधान्यमाषदीकं ॥ तथा चलवणं दीपं महादीपमनंतरं ॥  
 शृंगिबेरं तथा कंदं हरिद्रादानमेव च ॥ अन्यानि संतिदानानि कानिचित्पुथितानि च ॥ एतेषु व्रतेषु धूपेषु ततोश्चापनमाचरे  
 त् ॥ मोक्षदीपं महापुण्यं नरकोत्तारणं नृणां ॥ दीपात्स्तेयथाराजन्परिपाकाभवत्यधः ॥ तावत्सधान्यमाषाणि दानं दद्या  
 द्विजायते ॥ पराणां तत्र कुर्वीत व्रती व्रतफलाप्तये ॥ तत्प्रात्र्यो द्विजो धत्वा द्रव्यधान्यसमुन्वितं ॥ उद्यापने यदा मोहात्प्र  
 तिगृह्यद्विजात्पुये ॥ तस्यैव यमलोकश्च यावदाभूतसंप्लवं ॥ दीपोपात्राणि यो वंति सद्गुणी न स धान्यकं ॥ उद्यापने द्विजो धत्

त्वायमलोकश्च राश्वतः ॥ लिंगपुराणे ॥ महादीपावसानेषु तत्प्रात्र्यो द्विजो वहेत् ॥ तस्यैव यमलोकश्च राश्वतः पुण्यनारानः ॥ महादी  
 पफलं यावत्तावद्युगसहस्रकं ॥ यमलोकमवाप्नोति पुनरावृत्तिदुर्लभं ॥ भविष्योत्तरपुराणे ॥ यो द्विजो देवतगारे महादीपव्रतेषु च ॥  
 तत्प्रात्राणि प्रतिगृह्णीयात्तद्दद्यात्तथायागादिकं विना ॥ तस्यैव नरके वा सो यावच्चंद्रदिवाकरो ॥ पश्चात्तापसमायुक्तः प्रायश्चित्तं क  
 रम्येह ॥ इति संकल्पमनसा प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ गेधूलिरजसास्त्रानात्तदा कृत्वा घ्नमर्षणं ॥ ब्राह्मणे रभ्यनुज्ञाततत्सकृ  
 द्धृतुष्यं ॥ कृत्वा शुद्धिमवाप्नोति चांद्रायणमथाचरेत् ॥ मुद्गदीपतिलानां च एकं तप्तं समाचरेत् ॥ तिलदीपपराकः स्यात्  
 लंबेण चांद्रभक्षणं ॥ प्राजापत्यं धान्यदीपे पंचगव्यं समंततः ॥ सर्वदीपप्रतिग्रहे पंचगव्यप्राशनं प्रायश्चित्तं ॥ तर्ककर्तव्यं  
 ॥ इति हेमाद्रौ मकरसंक्रमणप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ कारणं विना स्वसतीत्यागिन्ः प्रायश्चित्तमाह ॥ लिंगपुराणे ॥ स्वस  
 तीयो द्विजो मोहात्सहस्रवेत्तारणं विना ॥ तस्यैव निष्कृतिर्नास्ति न पुंसकभवादृते ॥ कूर्मपुराणे ॥ यस्य जेत्कलजां साध्वीलो  
 कवात्ती परायणः ॥ नेतस्य निष्कृतिर्नास्ति न पुंसकभवादृते ॥ सतीत्यागे हेतुमाह ॥ अप्रजां दशमे वर्षे स्त्रीप्रजां द्वादशे त  
 था ॥ मृतप्रजां पंचदशे सद्यस्त्वपियवादिनी ॥ अप्रियवादः साक्षाद्ये भिचारः ॥ स्वदृष्टः सः वात्ती श्रवणमात्रेण अप्रिया  
 षि बहूनी प्रतिवर्तिना पुरवचनं ॥ न च पादप्रक्षालनारिकं ॥ सर्वदा रात्रौ ॥ दरिद्रागमने निदामनस्य पूये भित्तिरिनीतः ॥ एव  
 मापि मवचनानि तेषु सक्तनसतीत्यागः ॥ कलियुगत्वाद्यभिचारः ॥ साक्षात्स्वयमेव दृष्ट्वेत्याज्या ॥ तदाह गौतमः ॥ स्वानु



भूतं स्वदृष्टं च प्रष्टव्यं न तु निग्रहे ॥ न प्रमाणां लोकवार्त्ताजिनर्वोदो मषाक् चित् ॥ अतो वाचाश्रवणमत्रेणानत्याज्या ॥ इथात्यागो प्रा  
 यश्चि प्रायश्चित्तमाह ॥ मार्कंडेयपुराणे ॥ दारव्यतिक्रमी लोके निष्कारपातया द्विजः ॥ खराजिनं बहिर्लोमपरिधाय दारव्यतिक्रमिणे  
 संत्यागिनो भिक्षामिति वात्ता वदन्सदा ॥ सप्तागाराणि भिक्षार्थं पथ्यत्तद्गुणत्रयं ॥ ततः शुद्धिमवाप्नोति नान्यथा रघुनंदन ॥ भर्तृसं  
 त्यागे महापातकेन विनस्त्रीणामप्येवं प्रायश्चित्ते ॥ षण्मासात्ततः शुद्धिमवाप्नोति ॥ महापातकोपेनो भर्तृत्याग्य एव ॥ नान्य  
 त्रेतदाहभागवते ॥ उर्ध्वतो वा स हतो वारोगी वान्यधनोपि वा ॥ स्त्रीभिः पतिर्न कर्तव्यो लोके स्त्रीभिरपातकी ॥ पातकबलहत्या  
 दिक् ॥ व्यभिचारादिगुणान् दृष्ट्वा नत्याज्यः ॥ तदाह पस्तंबः ॥ दारव्यतिक्रमी खराजिनं बहिर्लोमपरिधाय दारव्यतिक्रमिणे भि  
 क्षागारसप्तागाराणि चेत् ॥ सो दत्तिः षण्मासात्स्त्रियाश्च भर्तृव्यतिक्रमे कृच्छ्रादत्रारात्राभ्यां सप्तावतकालमिति ॥ अतो  
 निष्कारणा पत्नीत्यागो दोषहेतुः ॥ इति हेमाद्रौ कारणां विना सैस्वसतीत्यागप्रायश्चित्तं ॥ अथाश्वप्रतिग्रहप्रायश्चित्तमा  
 ह ॥ मार्कंडेयपुराणे ॥ सोमस्तुर्यग्रहे वापि व्यतीपाते च वैधृतो ॥ संक्रमे विषुवे चैव मन्वादिषु युगादिषु ॥ अश्वप्रतिग्रहे  
 रोजनूनिष्कारणतया द्विजः ॥ यमलोकमुपागम्य भुक्ता तत्रैव देनः ॥ उनभुवमुपागम्य पुच्छमुक्तो हरिर्भवेत् ॥ लिङ्गपुराणे  
 अश्वप्रतिग्रहे विप्रः पुण्यकालेषु पर्वसु ॥ कारणेन विनारामयमलोकमुपागतः ॥ पश्चाद्भवति भूलोके मंडकः पुच्छसंज्ञितः  
 स चेद्विक्रियमापन्नः पातकान्नाविमुच्यते ॥ अश्वविक्रये दोषमाह ॥ कूर्मपुराणे ॥ मेरुमंदारतुल्यानि पापानि सबहूनि च

तां ॥ तक्रंजबीरजीरेण युक्तं लवणसंयुतं ॥ प्रातः स्नानं च वैशारखतथामाधवपूजनं ॥ वसंतमाधवप्रीत्यै दधुरेतानि पास्त्रिवा ॥ एतेषां  
 दानमात्रेण नरोयातींद्रसंपदां ॥ ततस्तु भुवमासाद्य मंडलाधिपतिर्भवेत् ॥ वैशारखे प्रत्यहं कृत्वा द्वादश्यां पौर्णमीदिने ॥ सर्वपाप  
 विमुक्तयर्थं कुर्याद्वापनं च पर्वसु ॥ व्रतस्योद्यापनं कुर्यात् ॥ व्रतस्य परिपूर्तये ॥ उद्यापनेषु सर्वेषु यः कुर्यात्तत्परिग्रहं ॥ स सर्वनरका  
 भुक्तापिको भूयात्ततः परं ॥ धेनुप्रतिग्रहे राजनूतस्य धानं परित्यजेत् ॥ कुर्याच्च द्वादश्यां सम्यक् रात्र्यायां दिगुणं स्मृतं ॥ पुष्पप्रवा  
 लोद्देशायास्तेषां ॥ सुवर्णरजतिधान्ये पूर्ववत्समाहितः ॥ ततोर्धाधप्रमाणेन प्रायश्चित्तं विरोधनं ॥ प्रायश्चित्तमहत्कृत्वा  
 नशुद्धः पर्वतोत्तमः ॥ तं समात्पतिग्रहस्याज्यः सात्त्विकेषु व्रतेषु पि ॥ इति हेमाद्रौ वैशारखव्रतोद्यापनप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ  
 नानाविधफलप्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ मार्कंडेयपुराणे ॥ कदलीमातुलिंगं च नारीकेलफलं तथा ॥ खजूरफलं चैव दाक्ष  
 फलमनुत्तमं ॥ चूतकपिथं जंबीरजंबूदाडिमेमव च ॥ क्षीरपूर्वफलं चैव तित्रीणीफलमेव च ॥ उर्वारिकफलं चैव एरंडकफलं त  
 था ॥ फलानि यानि लोके स्मिन् नानानामानि पार्थिव ॥ यो दद्यात्तानि सर्वाणि राशिकृत्य फलं शोये ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां नारा  
 नाथं द्विजर्षभ ॥ वस्त्रेणावेष्टितं रात्रिं दक्षिणाभिर्यथेच्छया ॥ हेमंतशिशिरावापि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ तत्फलानि द्विजोय  
 स्तु प्रतिगच्छन् धनानुरः ॥ आधानं वातकार्धं द्वयं कुर्याद्दिशिर्यतः ॥ ततो दोषोत्पद्येत नान्यथा पापमश्रुते ॥ तत्कर्मफल



तुष्टयर्थं सर्वे नारायणः स्मृतः ॥ धेनुदोषात्मणः स्रष्टा यज्ञार्थे यागसाधना ॥ महापातकहारिण्यः पुण्यकर्मफलप्रदः ॥ विप्राधीनाः  
 सदासर्वा धेनुदोषलोकप्रजितः ॥ ताः प्रगृह्णन्ति ज्ञेयस्तद्द्रव्याथः पापसंग्रही ॥ नरके नियतिस्तस्य धेनुरोगमाप्तिरिति ॥ अतः  
 प्रायश्चित्तमाह ॥ नागरखंडे ॥ धेनुप्रतिग्रहीतायाः पुण्यकालेषु पूर्वसु ॥ होमार्थमभिषेकार्थं न तेन सह दोषभाक् ॥ उभयोरप्यभा  
 वे च प्राजापत्यं च यंचरेत् ॥ उभयोर्यदि संप्राप्तो पंचगव्यं पिबेत्ततः ॥ ततः शुद्धिमवाप्नोति नान्यत्र रघुनंदन ॥ उभयेभ्यो धेनुप्र  
 तिग्रहवत् ॥ दुष्टप्रतिग्रहाभावात् प्रायश्चित्तमुक्तं ॥ अन्यत्र प्रायश्चित्तबाहुल्यं ॥ दोषाधिक्यात् ॥ इति हेमाद्रौ सोम्यधेनु  
 प्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ सन्यासिनः प्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ स्कंदपुराणे ॥ सर्वसंगविहीनस्य धर्मो यत्यागिनो यतिः  
 परब्रह्मणः सक्तस्य निस्पृहस्यैव वस्तुषु ॥ तस्य प्रतिग्रहं यस्तु द्विजो लोभपरायणः ॥ कृत्वा तस्माद्यदा जीवेत्स ह्यथो ब्रह्मणः स्म  
 तः ॥ महाराज किञ्चये ॥ परब्रह्मणि निष्ठस्य सर्वस्तु धर्मसंगिनः ॥ सर्वसंगविहीनस्य धर्मो यत्यागिनो यतिः ॥ शुश्रूषया पितृजैर्द  
 सुवाक्तीभिर्द्विजैर्दि ॥ अन्नमात्रं रूपकं वा न तस्यैव परागतिः ॥ प्रतिग्रहं यदा जीवेत्तद्विनाशं भवेत्तस्य हि ॥ महाभारते ॥ अ  
 न्नं वा द्राक्मात्रं वा रूपकं वा न तस्यैव परागतिः ॥ प्रतिग्रहं यदा जीवेत्तद्विनाशं भवेत्तस्य हि ॥ महाभारते ॥ अ  
 तः परंतु चांद्रस्यादन्नमात्रेण पोषणं ॥ परेषुः पंचगव्यं च पीत्वा शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ स्त्रीणामप्येवं ॥ इति हेमाद्रौ सन्यासिनः  
 प्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ पतितस्य पतेः प्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ देवलः ॥ स्नानादिनित्यकर्मणि ब्रह्मविद्यामथापि वा ॥

दंडादीन् संपरित्यज्य पट्टयो वर्त्तयन्पतिः ॥ नानाग्रहेषु भिक्षान्नं च वहारेषु वत्सलः ॥ ग्रामार्थं शिष्यरक्षार्थं धनार्जनपरायणः ॥ पतित  
 स्यात्सकर्मदानूनतंसंभाषयेत्तच्चित् ॥ नमस्कारं न कुर्वीत यदिकुर्यात्स पातकी ॥ गौतमः ॥ दंडहीनो ह्यथामुंडी धृत्वा कावायमात्रकं  
 पट्टं वर्त्तयन्पापी व्यवहारः पुरःसरः ॥ शिष्यसंपादनार्थं यधनार्जनपरायणः ॥ प्रणवं संपरित्यज्य छत्रोपां न हयुग्यतिः ॥  
 सविप्रेर्न नमस्कारं भिक्षादानपात्रवान् ॥ मायावी स तु कर्महीन नृपटवेषो यथायती ॥ परादारः ॥ अग्रदानं ग्रहं स्थापयतां दू  
 लं ब्रह्मचारिणः ॥ यतयेकां च नंदत्वा तदा तानरकं व्रजेत् ॥ सुरापुरीतभांडं च पट्टं चर्मं धरितः ॥ कर्महीनस्तु कर्महीनं च यस्त  
 ते रथा ह्यथा ॥ एकरात्रं यतिस्तु क्वा स्वर्धर्मं वर्त्तयेद्यदि ॥ तस्यैव निष्कृतिर्नास्ति इह लोके परत्र च ॥ तस्माद्यजेद्विजो यस्तु प्रतिग्र  
 हधनादिकं ॥ जीवेद्यदि ह पापात्मा चांद्रं तस्य विष्णुधये ॥ द्रव्यप्रतिग्रहे चांद्रं अतस्तस्य विश्वधये ॥ द्रव्यप्रतिग्रहे चांद्रं कायं चा  
 न्यस्य संग्रहे ॥ क्षेत्रप्रतिग्रहे तातमेहा चांद्रमुदीरितं ॥ वस्त्रादिसंग्रहे विप्रो महासांतपनं चरेत् ॥ स्त्रीणामेवं ॥ इति हेमाद्रौ पति  
 तस्य प्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ मठपतेः सन्यासिनः प्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ देवलः ॥ सर्वसंगपरित्यागी यतिर्हे सो  
 मठाधिपः ॥ तस्यैव निष्कृतिर्नास्ति चंडालान् जनगर्हितान् ॥ मार्कंडेयः ॥ यतिर्यस्तु महाराज नृसर्वसंगपरिग्रहः ॥ भोगास  
 तो यदा लोके माठपत्यं करोति यः ॥ तस्यैव निष्कृतिर्नास्ति यमलोकात्स दारुणात् ॥ तदंते भुवमासाद्य दिवा कीर्त्यो भवेन्महात्  
 अथ योगिनामेव कुले भवत धीमता मितिगीता वाक्यस्य विरोधः ॥ कुले भवति धीमता मिति योगप्रसूत्यात् ॥ पठ पत्क



येतेः श्वांशजन्मैव ॥ तदाहांगिरः ॥ सर्वसंगविहीनस्य यतेर्भवति माठकः ॥ तस्यैव जन्मना स्तीरचंडालाकुलगर्हितान् ॥ तस्माद्यतेर्हि जोयुस्त  
 प्रतिग्रहपरायणः ॥ तस्यैव निष्कृतिरियं षड्विधिपूर्वकं ॥ कृत्वा शुद्धिमवाप्नोति नान्यथा शुद्धिरस्ति ॥ स्त्रीणामप्येवं ॥ क्षेत्रे वस्त्रादिसंग्रहे  
 पूर्ववत् ॥ इति हेमाद्रौ माठापत्यसंन्यासिनः प्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ पापपुरुषस्य प्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ ॥ देवलः ॥ मनुजानां  
 नाभिरंध्रात् अधोभागे षडंगुले ॥ आश्रित्य तत्र पापीयान् पुरुषावर्तते सदा ॥ मार्कंडेयः ॥ नृणां कुक्षेरधोभागे ॥ नाभिरेवात्पुंड्रगुले ॥ पा  
 परत्यः पुरुषः सम्यक् आश्रित्य हृदिवधयेन् ॥ गौतमः ॥ नृणां कुक्षेरधोभागे पापपुरुषः सदा वसन् ॥ पापनिर्वर्धयन् धर्मं भक्षयन्ती  
 स्त्वमंगलं ॥ तस्यैव नाशकरणं मनंदद्यात्स्वस्वायस्ये ॥ तदानं ब्राह्मणोभागे पापपुरुषः सदा वसन् ॥ मरीचिः ॥ पापपुरुषं हि  
 जोधत्वा तदंते भस्मिना चवान् ॥ तदोषपरिहारार्थं ततः स्नात्वा यथाविधिः ॥ नाभिमाचजले स्थित्वा निपिधायोर्द्रपावाससा  
 पुरुषस्तं जपेत्पञ्चाक्षरं दामंदायते रविः ॥ धत्वा वैतावतीं संख्यामनसा प्रत्यहं मुदा ॥ वन्याहारं तथा कुर्यात् फलाहारमथापि  
 वा ॥ स्वपदे वसन् पीतुना वायणमनुस्मरन् ॥ पूरेद्युः पूर्ववत् कृत्वा मासमात्रेण शुध्यति ॥ अयुतः जपसंख्या स्यात् पुनः संस्कार  
 तः शुचिः ॥ पंचगव्यं पिबेत्पञ्चाक्षरापादस्मात्प्रेमुच्यते ॥ ॥ इति हेमाद्रौ पापपुरुषस्य प्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ कर्मभ्रंशपतितप्राय  
 श्चित्तमाह ॥ देवलः ॥ पतितस्तु द्विधा प्रोक्तो महापातकसंगवात् ॥ नित्यकर्मपरित्यागाद्वितीयसंस्कारोच्यते ॥ पूर्वजस्य महापात  
 कप्रायश्चित्तमुपदिष्टं द्वितीयस्य विशेषमाह ॥ देवलः ॥ नित्यकर्मपरित्यागत्रानाना योनिनिषेणवत् ॥ गीतवाद्यानुरागाच्च  
 उक्तं नैव तन्मोक्षि

रुद्रजापीहरेत्यापेन कन्याहयविक्रयी ॥ धत्वा श्वं विक्रये दस्तु वृथाभोगे छयात्प ॥ उभयोः संभवेतात षड्विंशच्छ्रमाचरेत् ॥ गुरु  
 उपुराणे ॥ पापानि संतियानीह तावन्ति भुवि पार्थिव ॥ रुद्रजापीहरेता निन कन्याहयविक्रयी ॥ दृष्ट्वा श्वं प्रतिगृह्यादौ द्विजो वि  
 क्रीयत् पुनः ॥ तयोः पापविशुध्यर्थं षड्विंशच्छ्रमाचरेत् ॥ नोवेत दधं कुर्वत संभवेत् पूर्यमाचरेत् ॥ अश्वविक्रयिणोः पापदेहमा  
 वृत्त्यतिष्ठति ॥ प्रायश्चित्तविशुद्धात्मा तत्तस्यापाप्रमुच्यते ॥ ॥ इति हेमाद्रौ अश्वप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ महिषीप्रतिग्रहप्रा  
 यश्चित्तमाह ॥ ॥ लिंगपुराणे ॥ यो विप्रो महिषी धत्वा कुटुंबभरणाय वै ॥ पुण्यकालेषु संक्रांतौ व्यतीपाते च वैधृतौ ॥ सय  
 तिनरकंधोरं कालसूत्रं सराहणं ॥ पश्चाद्भवति पापात्मा वायसः कृष्णवर्णवान् ॥ गुरु उपुराणे ॥ महिषीमनुगृह्णाति द्विजो महति  
 संगमे ॥ सयाति नरकंधोरं अनुभूय महतरं ॥ पश्चाद्धांसो भवेत्पापी क्षीरलोभात्प्रातिग्रहः ॥ तस्मादेतत्परित्याज्यं महिषीग्रहणे दि  
 जैः ॥ प्रायश्चित्तेन प्रतात्मा तरेदोषमिमं जनः ॥ तत्प्रातिग्रहे प्रायश्चित्तमाह ॥ विक्रये द्विगुणं कृत्वा तस्मात्पापात्प्रेमुच्यते ॥ पंचगव्यं  
 पिबेत्पञ्चाक्षरं तत्तन्मंत्रपुरःसरं ॥ इति हेमाद्रौ महिषीप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ अथ सोम्यधेनुप्रतिग्रहप्रायश्चित्तमाह ॥ कूर्मपु  
 राणे ॥ धेनुयः पूर्वतो धत्वा निमित्तैर्बहुभिर्विना ॥ पुण्यकालेषु तीर्थेषु वस्त्रादिभिरलंकृतं ॥ सवत्सां दोहसंयुक्तामुक्ताहोराप  
 रो भित्तं ॥ ताम्रपट्टं स्वर्णपट्टं गोस्वर्णघंटोपरो भित्तं ॥ सप्तपांसाधुवृत्तांच धेनुं राजांस्करवाप्तये ॥ महापापफलं भुक्त्वा नरकाया  
 पययते ॥ तस्माद्धेनुस्तनया द्वा द्विजैरध्यात्मवेदिभिः ॥ लिंगपुराणे ॥ पुण्यकालेषु यो धेनुं समन्यर्च्य द्विजातये ॥ दद्याद्दीश्व



यदिकुर्यादिमोहेन प्रकारादिगुणं भवेत् ॥ तस्यैव निष्कृतिर्नास्ति जन्म निबहु निर्देय ॥ गौतमः ॥ पूर्वजो रहसि स्थाने विप्रं हन्या धनानुरः ॥ अ  
थवा मत्स्यवाक्रांतास्तस्य नास्ति ह निष्कृतिः ॥ ब्रह्महत्या समपापं हि जानां भुवि नारद ॥ यापरा ब्रह्महत्या वयश्चरोगश्चरोगवान् ॥ कछुराज  
स्तवेधा स्यात्तु लस्यादानराद तथा ॥ अतो रहसि विप्रस्य न कुर्या धिसनं बुधः ॥ पराचारः ॥ रहसि दिजहत्यायाः सर्वेषां कुलनाशिनी ॥  
आत्मनश्च महोपापं कलौ पुण्यं प्रनाशिनी ॥ उभयोर्लोकयोर्हृति सर्वपापविचक्षिणी ॥ तस्यायश्चित्तमाह ॥ देवलः ॥ विप्रहत्यां रतः कृत्वा  
पश्चात्तापपरायणः ॥ तदा कवाह दंगत्वा प्रातः स्नानं समाचरेत् ॥ मनसानित्यकर्मोऽपि अर्घ्यदानं समं चक ॥ कृत्वा जलमुपागम्य क  
ठं दध्ना जले वसन ॥ आर्द्रपाचासं सोष्णं दध्ना धनिं स्वेन पाणिना ॥ प्राञ्जुरवोदञ्जुरवो वापि जपन्तारायणात्मकं ॥ सहस्रत्रयीमिति  
नुवाकः ॥ प्रत्यहं यो वती संख्या मनसा तां निधाय वै ॥ जपेदस्तं यदा भानुतावत्पर्यंतं तमाचरेत् ॥ तत्तीरे शिखरं कृत्वा नारायणः ॥  
प्रत्यहं कवले भुंजीत् ॥ नारायण निवेदितं ॥ स्वपेच्च स्थंडिले तत्र सालग्रामसमीपतः ॥ पुनः प्रभाते विमले पूर्ववन्नियमं चरेत् ॥ एवं  
ऋतुत्रयं कृत्वा पुनः संस्कारपूर्वकं ॥ अधिमाप्नोति राजेन्द्रतमं मध्ये म्रियते शुचिः ॥ अन्यथा दोषमाप्नोति क्षयरोगी भवेत् ॥  
दि ॥ तस्यैव निष्कृतिर्नास्ति जन्म जन्म निबहु निर्देय ॥ **इति हेमाद्रौ रतसि कृतसारायणाय चिंतितं** ॥ अथ रहसि कृतसारायणाय चिंतितं ॥ यद्यमे  
यश्चित्तमाह ॥ देवलः ॥ हरसि ब्रह्मणाः पीत्वा मधुमेकादशं यदि ॥ न तस्य पुनरावृत्तिर्यमलोकात् कदाचन ॥ मरीचिः ॥ यद्यमे

कादशप्रोक्तं गौडीत्यादि महद्गं ॥ तेषां मध्ये हि जालोभात् रहस्ये कं पिबेद्यदि ॥ तस्यैव निष्कृतिर्दृष्टामरणांतं न च अन्यथा ॥ रहस्ये तानि महा नि  
पीत्वा पीत्वा हि जः पतेत् ॥ महाभारते ॥ शृणु धर्मप्रयत्ने नमद्यं रहस्यः पिबेत् ॥ तस्यैव निष्कृतिर्नास्ति मरणांतं नृणां नृप ॥ भवि  
ष्योत्तरे ॥ स्वर्गे हे पट्टे रण्ये मद्यमेकादशं विना ॥ तन्मध्ये यो हि जायस्ते रहस्ये पिबेद्यदि ॥ सद्यः पतति दुष्टात्मा मरणांतं न निष्कृ  
तिः ॥ आबालिः ॥ गौडी साध्वी च पेष्टी च विज्ञेयानि विधासरा ॥ तालहिं तालजं चैव रवर्जं रं नारिकेलजं ॥ द्राक्षा जं पानसं चैव मेरयं च ल  
लवंगजं ॥ मद्यमेकादशप्रोक्तं मुनिभिस्तत्त्वदर्शितः ॥ एतेषां यास्तो भुक्त्वा एकं वा हि जनायकः ॥ तस्यैव निष्कृतिर्नास्ति मरणांतं जन्माधिया ॥ क  
थं विनिष्कृतिर्दृष्टा मुनिभिः शास्त्रवर्त्मसः ॥ अरण्ये निर्जले देवे स्नानं कृत्वा यथाविधि ॥ संध्यादि नित्यकर्मोऽपि पूर्ववन्नमनसा स्मरन् ॥ न वक्तु  
रिमासाद्य स्वर्गत्वागते विधानतः ॥ कूर्मोऽर्जुनो ह्यादौ नो यावदस्तंगतो रेविः ॥ तावद्विरम्य तोहोमं संख्या मनसि धारयन् ॥ अत्र तद्भीष  
यः पीत्वा स्वपेदे वसमीपतः ॥ ततः प्रातः समुत्थाय पूर्ववन्नियमं चरेत् ॥ एवं ऋतुत्रयं कृत्वा पुनः कर्मततः परं ॥ कृत्वा अधिमाप्नोति न चेदोष  
भवत्यथा ॥ अथेवाराजदेवेन मत्वा अधिमाप्नुयात् ॥ ऋतुत्रयं अत्युत्तमं कूर्मोऽर्जुनो ह्यादौ नो यावदस्तंगतो रेविः ॥ तावद्विरम्य तोहोमं संख्या मनसि धारयन् ॥ अत्र तद्भीष  
पीत्वा अधिमाप्नोति ॥ **इति हेमाद्रौ रतसि कृतसारायणाय चिंतितं** ॥ अथ रहसि कृतसारायणाय चिंतितं ॥ देवलः ॥ रहसि पीत्वा पा  
रक्यं स्वर्गमनिपुंगवः ॥ रत्नां शिखाप्रकर्तव्या मरणांतं हि जेतुमः ॥ मरीचिः ॥ ये हत्वारहसि स्वर्गं पारक्यं सुखजः स कृतः ॥ तस्यैव निष्कृ  
तिर्नास्ति कुंभीपाकाद्वयं करात् ॥ हरितः ॥ पारक्यं रहसि स्वर्गं हितो धत्वा पतेत्तदा ॥ न तस्य निष्कृतिर्दृष्टा मुनिभिर्धर्मलिङ्गितः ॥ स्वर्गोऽदि



सवर्णस्तेयप्रकर्णोपहितः॥ गालवः॥ गोहृत्वा रत्नसिखण्डिजो रौच्यमथापिवा॥ तस्यैव निष्कृतिर्नास्ति कुंभीपाकनिज्जतान्॥ कथां च निष्कृतिहृष्टा  
 मुनिभिर्धर्मवत्सलैः॥ अरण्ये निजलंगत्वा तत्र स्नानयथाविधि॥ निमायपर्णत्रिबिरंतत्र स्थाप्य हुताशनं॥ समिद्धिः प्रज्वलं हुत्वा साक्ष्यं परि  
 कल्पयत्॥ उध्वनिर्नामपेक्षं वं रुष्टं स्यदा दशाक्षरं॥ प्रातरारभ्य मध्याह्ने जपसंख्यं च यावती॥ तावती मनसि स्थाप्य तन्निधारे यदुधः तडलेर  
 प्रमाणांश्च गोजलात्कैः॥ पचेत्तदा॥ पूर्वे निवेद्य देवाय पश्चादद्यात्स्वयं मुदा॥ स्वपेदे वसमीपे तु नारायणपरायणः॥ ततः प्रातः समुधाय पूर्ववन्नैव  
 मस्मिन्नुताः॥ जपेत्पूर्ववदासीनो हुताशनसमीपतः॥ एवं मासद्वयं कृत्वा नवलक्षजपंतथा॥ पट्गर्भविधानेन पुनः संस्कारमन्त्रैरेत॥ पंचगव्यं  
 पिबेत्पश्चादुधो भवितुमर्हति॥ नान्यथा शुद्धिमाप्नोति बहुभिस्तीर्थमग्नौ नैः॥ लोकं सदस्यं कथं येन शुद्धो भवति हि जः॥ गंगासेतुः॥ प्राया  
 गाश्च गंगासागरसंगमः॥ गौतमी कृष्णा वेणी च कावेरी च महानदी॥ दर्शनात्स्वर्गदानृणां स्नानान्मोक्षप्रदायनी॥ तावद्योसि महत्यापं कृतं  
 विप्रमनिष्कृतं॥ न पुनं तीह राजेन्द्र सुराभांडमिवापगा॥ रहः कृतं महत्यापं प्रायश्चित्तेन शुध्यति॥ सा शुद्धिर्न च लेदने महाप्रस्थाने गौरुपि॥  
 अतो रहः कृतस्य पापस्य प्रायश्चित्तमेव नान्यं निष्कृतिः॥ इति हेमाद्रौ रहस्यकृतसवर्णस्तेयप्रायश्चित्तं॥ अथ रहस्यकृतगुरुदारागमनप्रा  
 यश्चित्तमाह॥ देवलः॥ यो रहोजननी गत्वा तत्सपत्नीमथापिवा॥ प्रजापतिं गुरोर्दोषान्विप्रः कामतुरो यदि॥ स्वमुक्कुरतसि स्थित्वा पूर्ववदक्षिणा  
 मुखः॥ गच्छेत्तु विभुधो ह्यत्र अन्यथा पतितो भवेत्॥ महाभारते॥ शृणु धर्मज वक्ष्यामि पापमेतन्महत्तरं॥ यो विप्रो रहसि स्थिते मातरं त  
 त्सखीमपि॥ गुरोः पत्नीं प्रातः प्रायां गच्छेत्कामातुरः सहेतुः॥ स्वमुक्कुरत्वेन हस्तेन अस्मितातीक्ष्णधारया॥ धत्वा जले निराहारे दक्षिणां दिशि म

कुंडगोलकसंगमात्॥ देवद्विजे विरोधाच्च नानासत्रादिभोजनात्॥ चरणायुधयुधेन वस्तयुधेन वारतः॥ द्यूतासक्तः सदा कामी आस्ये बीणा  
 बिनोदवान्॥ गंधतो बूलवस्त्राद्यैर्देवादीनां समर्पितैः॥ विटगायकसंयुक्तः पतितो यादृतीयकः॥ महापातकसंसर्गात् महापतित उच्यते॥ त  
 स्य मरणांतानि कृतिः कुत्र दयया मुनिभिरयुतगोदानैरुक्ता॥ कर्मभ्रष्टस्य पतितस्य प्रायश्चित्तमाह॥ मरीचिः॥ पूर्वोक्तलक्षणे युक्तः  
 पतितः कर्महीनवान्॥ पश्चात्तापसमायुक्तः प्राजापत्यं विशुध्यते॥ त्रिदिने तु पराकः स्यात्पक्षेत संविधीयते॥ मासे चांद्रततः प  
 श्चात् वर्षादूर्ध्वं निष्कृतिः॥ असौ पर्वत इत्युक्तः सर्वथा पर्यते जनेः॥ कर्मभ्रंशस्य नास्तीह वर्षादूर्ध्वं सतांगतिः॥ यत्र यत्र धर्मज्ञा  
 स्त्रेषु पतिते प्रायश्चित्तमित्युक्तं॥ तत्रापीदमेव योजनीयं॥ पंचमहापातकी संसर्गमिहा पतितो मरणांतप्रायश्चित्ती॥ अयुतदे  
 षबाहुन्योपि परोक्तं प्रायश्चित्तं कृत्वा शुद्धिमाप्नोति॥ इति हेमाद्रौ कर्मभ्रंशपतितस्य प्रायश्चित्तं॥ अथेदानीं रहस्यकृतब्रह्मह  
 त्याप्रायश्चित्तमाह॥ देवलः॥ अरण्ये स्वर्गहेराजनमत्सराद्रव्यलोभतः॥ यो विप्रो हंतियो विप्रं रज्जुं दंडादिपीडनैः॥ मार्कंडेयः॥  
 अरण्ये स्वर्गहेरत्वात् कंठनिष्पीडनादिभिः॥ हत्वा विप्रो द्विजो यस्तु महातं नरकं व्रजेत्॥ रहसिकृतपापं दशाधा च चतुर्धा प्रक  
 रितं भवति॥ तदाह मनुः॥ आदित्यश्चंद्रावनिर्लो नलश्च द्यौर्भूमिरापो हृदयं मनश्च॥ अहश्च रात्रिश्च उषे च संध्ये धर्मश्च जानंति  
 नरकं हतं॥ तं भूतान्यभ्यनुकोशं ब्रह्महतिः॥ अतो रहसि पापं न कारयेत्॥ गालवः॥ रहः पापं न कुर्वित कर्मणामनसा गिरा॥



लीगमनादीनिअपाचीकरणानि॥ कष्टेविशोधनीयानि विप्रैरेषिपराङ्मुखैः॥ दूरंनभोजनंनैवदुष्टभक्षणमेवच॥ दुष्टशकादिकंनैव  
 जातिभ्रंशकरंमहत्॥ एतदरिद्रंरुद्धंसाध्यंउमरणादिकंप्रकीर्णकंरुद्धंसाध्यं॥ गर्भाधानादिकर्मणोत्तकात्तातिक्रमेरुद्धेरेवविशोधनं॥  
 तुलादिप्रतिगृ॥ हीतणांब्रह्मराक्षसपदानरुद्धेकुत्रचिन्निवारणे॥ तेषांतु रुद्धाणांलक्षणमाह॥ अर्कडेयः॥ यवमध्यंयवमध्यस्यात्र  
 यतिकुष्ठोमहत्फलं॥ महश्चंद्रमितिप्रोक्तंपंचधापरिकीर्तितं॥ प्राजायत्येतसंकुष्ठं पराकस्यावर्कतथा॥ ततः सांतपनंकुष्ठंमहासांतप  
 नंतथा॥ उडुवरंचपणंविफलंरुद्धमतःपरं॥ रुद्धमाहेवरचैवब्रह्मरुद्धंलभेवच॥ धान्यंस्वर्णमयंकुष्ठंद्वारादेःप्रकीर्तिताः॥ एते  
 पांस्वरूपमाह॥ पराशरः॥ **यवमध्यस्य** रुद्धस्यस्वरूपं पंचवदाम्यहे॥ यत्कृत्वा सर्वपापेभ्योमुच्यतेमनुजोत्तमः॥ शुक्रप्रतिपदार  
 भ्यव्रतीनियमैर्द्वैकं॥ प्रातः स्नात्वायथाचारं दंतधावनपूर्वकं॥ धौतवस्त्रं परिधाय नित्यं कर्म समाप्य च॥ अपत्तावन्महामानीया  
 वन्मंदायेतरविः॥ तदाहरिसंमाराध्य गंधपुष्पादिभिः शनैः॥ मयूरांडप्रमाणेन ग्रासं कृत्वा व्रती तथा॥ विष्णवे तं निवेद्या शु  
 तं ग्रासं भक्षयस्वयं॥ एकवारं मंत्राव्यत्वा तद्दिधा कृत्वा वक्ष्येत्॥ उत्तरापोशानं गत्वा बहिर्गत्वा शवाग्यतः॥ प्रक्षाल्य पाणिनी  
 येन गंडेषैर्द्वादशगुणैः॥ पादौ प्रक्षाल्य वाचम्यपुनर्गत्वा स्वमालयं॥ स्वयमेव पुनः कृत्वा शुद्धिगोमयवारिभिः॥ पुनः प्रक्षाल्य  
 तं पाणी देवं नत्वा तं विज्ञेत्॥ पाषंडादिनपत्ये च न संभाष्य कदाचन॥ सायंसंध्यामुपासीत्वा सायं होममथाचरेत्॥ पूर्ववन्नि  
 यमं कृत्वा भक्षयेदकहसितः॥ एकोत्तरहृदयाराजं हृदया प्रतिदिनं बुधः॥ भक्षयेत्कुबलादिभ्यां न्यावतापोर्णमीदिनं॥ इत्यप  
 चैव कवलान् भुक्त्वा तत्र व्रती क्रमात्॥ एकैकं हासयेद्ग्रासं कृत्वा पक्षेत्रती मुदा॥ पूर्ववन्नियमात्कामी तदा मासं प्रवर्त्तते॥ तत्रापि

भक्षयेदेकं हरिध्यानपरायणः॥ व्रतांतगोः प्रदत्तव्यावतस्य परिश्रुत्ये॥ पंचगव्यं पिबेत्स्वायवमध्यमुदाहृतं॥ एतदाचरणे चै  
 व ब्रह्महत्यां व्यपोहते॥ उत्तराणि च पापानि नश्यंतीति कमद्रुतं॥ मयूरांडं लक्षणमाह॥ देवलः॥ अप्रमात्रततो यांरातुं लेः पाच  
 येधविः॥ तावदंनमयूरांडंमिति संतो वदंति हि॥ इदं चांद्रायणं कृत्वा यममध्यं सुपावने॥ ब्रह्महत्यादिभिः पापैः मुक्तो भवति त  
 क्षणात्॥ यवमध्यमिदं चांद्रं कर्तुं यस्तु पक्रमेत्॥ तस्य पापविनश्यति किंपुनर्ब्रतचारिणः॥ विष्णुप्रियं करं चेतु सर्वदुःखप्रणशने॥  
 नारीणां व्यधवानां च यतीनां ब्रह्मचारिणां॥ ग्रहस्थानां विशेषणमहापातकनारानं॥ इति धृष्टयो चंद्रस्य वर्त्तते॥ तदपि तन्नामध्य  
 यचंद्रस्य शुक्लपक्षे हृदिः॥ रुद्धोपक्षे शयः॥ तन्नामध्ये वमेतत्तयवमध्यं कुरु॥ **इति ते मया यवमध्यं चांद्रायणप्रकारः॥** अ  
 थपीपिलिकामध्यं चांद्रायणमाह॥ देवलः॥ पूर्ववत्कृत्वा पक्षस्य प्रतिपदि वसे व्रती॥ प्रातः स्नानं नदीतोये दंतधावनपूर्वकं॥ कृ  
 त्वा धौतं परीधाय संध्यावदनमाचरेत्॥ ब्रह्मयज्ञादिकान् कृत्वा देवपूजापरायणः॥ पदे दुपनिषद्वाक्यं नारायणमथापि वा॥ स  
 हस्रनामविष्णोर्वागीजं द्रस्येव मोक्षणं॥ जपेनारायणधिया येदमंदारतेरविः॥ तस्यैव देवता प्रजापुरुषस्तु विधानतः॥ कृ  
 त्वा पंचदश्रासं निवेद्य परमात्मने॥ न स्नानं भक्षयेत्स्वातमोनं ब्रतपरायणः॥ प्रक्षाल्य पूर्ववत्पाणी गंडेषादीन् कल्पयेत्॥  
 स्वयमेव पुनः कृत्वा शुद्धिगोमयवारिणा॥ पुनः प्रक्षाल्य तं पाणि देवं नत्वा तं संभवात्॥ पाषंडादीनयन्ये च न संभाष्याः क  
 दाचन॥ सायंसंध्यामुपासीत्वा सायं होममथाचरेत्॥ स्वयंच्छं डिले देवसमीपे नियता व्रती॥ ततः प्रातः सुमुशाय परेद्युः  
 स्नानमाचरेत्॥ पूर्ववन्नियमं कृत्वा भक्षयेदेकहासतः॥ एकहसवता सहा कवलान् तान् शोषतः॥ अमायां कवलं काशीं पूर्वव



न्नियतो ब्रती ॥ परेद्युः प्रतिदिवसे हस्तानियममादरात् ॥ आसमेकं तदा भुक्त्वा पूर्ववद्विधिपूर्वकं ॥ द्वितीयायां द्वयं भक्षेत् तृतीयायां  
 त्रयं तथा ॥ एकवृद्धितया राजन्यावतो पोषणीं दीने ॥ तावत्संचरन् भुक्त्वा ब्रतरोषं समापयेत् ॥ ब्रतांतर्गोः प्रदात्तव्या ब्रत  
 स्वपरिपूर्तये ॥ पंचगव्यं पिबेत् सन्नातमंदमध्यमुदरं ॥ एतदाचरणेनैव ब्रह्महत्याव्यपोहवु ॥ इतराणीव पापानि नश्यंती  
 तिकिमद्भुतं ॥ अत्रापि आसपरिमाणं मयूरान्वद्धृष्टपामुक्ते ॥ यिपीलिकाध्यचांद्रायणचरणफलं पूर्ववत्वेदितव्यं ॥ प्रतोप  
 कसकोले महतामनुज्ञामवाप्य पुण्याहवाचनं कृत्वा संकल्प्य कलिमंत्रमेव मुदीरयेत् ॥ देवलः ॥ गृहीतेस्मिन्नेतदेव पंचव्यं  
 दिमेभवेत् ॥ तदा भवतु संपूर्णं त्वत्सादा जगद्गुरो ॥ इति संकल्पमंत्रः ॥ **इति हेमाद्रौ यिपीलिका मध्यचांद्रायणविधिः ॥**  
 अथ यतिचांद्रायणस्वरूपमाह ॥ देवलः ॥ यतिचांद्रायणं वक्ष्ये सर्वपापप्रणशने ॥ सर्वपातित्यशमनं अगम्यागमना  
 शनं ॥ पतितपापानि आपस्तंबैः ॥ ते यमाप्तिश्चापुरुषं वधो ब्रह्मालंभं शातवं मातुः पितुरित्येनिसंबंधे सहाय्ये स्त्रीगमनं स्तरा  
 पानयोगिसंयोगो गुर्वी सरवी च गत्वान्याश्च परतन्यानीति तपनीये हेतुनि ॥ अथाशुचिकराणि शूद्रस्त्रीगमनमायप्रीणां प्रतिविधानां मासभ  
 क्षणं शुनो मनुष्यचकुक्कुटसुकराणां ग्राम्याणां क्रव्यादानं मनुष्याणां मूत्रपुरीषप्राशनं शूद्रोच्छिष्टा मणत्रागमनसंचायाणां एतान्यपि  
 पतनीयानीत्येकं ॥ अथ धर्मेनाशकानि ॥ क्रोधो हर्षो लोभो मोहो मत्प्रमादमत्याशपरीवादावस्तकायामन्या आत्म्यमयोगश्च  
 ति ॥ एतेषां पूर्वैकानां पतित्यदायिनामशुचिकरणवर्मेनावाहेतूनां यतिचांद्रायणं विज्ञेयं धनुः ॥ तदेवाह मनुः ॥ स्तेयदि सर्वपा  
 पानां तथैवाशुचिनामपि ॥ धर्मेनाशकराणां च यतिचांद्रायणपरं ॥ एतस्याचरणे चैव सर्वपापप्रणश्यति ॥ यतिचांद्रायणं

न्नगात् ॥ यावत्पुस्तनयं विप्रस्तावच्छुधिमवाधयेत् ॥ नान्यथा स विराधो हतव्यस्तदेव वसंदिजः ॥ गौतमः ॥ स्वमातरं रोगत्वा पुत्रः कामातुरं सक्त  
 त् ॥ तत्सपत्नीं गुरोर्दारात् पत्नीमथापि वा ॥ रूपेण स्वयं स्त्रित्वा मुक्ते द्वयमशुकिनः ॥ निधाय स्वांजले गौथगच्छायाम्यदि संस्तुतं ॥ निराह  
 रो यथा मत्स्यो तथा शुधिमवाधुयात् ॥ प्रायश्चित्तमिदं तस्य मुनिभिः परिकीर्तितं ॥ अरण्यं निर्जलं गत्वा तत्र स्नात्वा विधानतः ॥ कुटीं च पूर्वव  
 त्कृत्वा तत्रैव नमुपाश्रितः ॥ यवैरंजलिमानैश्च पावयेद्ब्रह्मघटात् ॥ यवांगुतां पुनः पश्चाच्छान्तिं प्रज्वलेत्तथा ॥ दाहमप्यास्कवाधत्वा जु  
 ह्व्यात्संनृत्तं ॥ यवास्तराजन्यस्य घृतं चूरेव वै यवाः कूरइव ॥ इति मंत्रेण हि स हस्वंतुला होमं समाप्य होमावशेषतां यवागूस्वयं पिबेत् ॥ तदाह गौ  
 तमः ॥ रहो मातृगमः पत्न्या यवैरंजलिधूरितः ॥ तद्यवागूस्वयं निधाय गतिं समीपगः ॥ समिरगतिं प्रज्वल्य स्कवापालशामिभ्या ॥ गृही  
 त्वा तां यवागूस्वयं वागूराजमंत्रतः ॥ कूरइत्येतमुक्तां जुह्व्यान्मंत्रपूर्वकं ॥ प्रत्यहं हि स हस्वंतुला होमं समापयेत् ॥ अवशिष्टाय वागूस्वयं  
 यं पीत्वा स्वपेद्वती ॥ परेद्युः प्रातरुथाये पूर्ववत्सर्वमाचरेत् ॥ एवं मासद्वयं कृत्वा शुधिमामोतिपातकी ॥ नान्यथा शुधिमामोतिमलमुष्टि  
 र्यथानृणां ॥ **इति हेमाद्रौ रहो मातृगमो रूपायामनमायश्चित्तं ॥** अथ चांद्रायणोदकच्छलक्षणमाह ॥ देवलः ॥ ब्रह्महत्या स्तरापानं स्तेयं  
 गुर्वगनागमः ॥ तत्संयोगश्च पंचैते महापातकमीरितं ॥ एतेषां पंचकानां मरणांतं प्रायश्चित्तं ॥ **अथ चांद्रायणोदकच्छलक्षणमाह ॥** देवलः ॥ तिलानां धान्यराशीनां विक्रयस्व  
 न्यवस्तुनां ॥ एतत्संकलीकरणं ॥ कृच्छ्राध्यं कन्यापरिहरणं चैव धेनुहृत्तरणादिकं ॥ मलनीकरणं चैव कृच्छ्राज्यप्रयत्नतः ॥ चंडा



वेस्त्रं डिले सौगंध पुष्पादिवर्जितः ॥ एवं वै प्रत्यहं कुर्वन् यावत्पुत्रसमागतः ॥ नाचिकेतोऽस्ति पर्यंतमित्यर्थः ॥ तदा प्रभृतिलोके स्मिन्नुच्यते ॥  
 यथां स्मृतं ॥ कलौ युगे विरोधेण महापातकनाशनं ॥ महापापविनाशो भवति तदा सुखं ॥ गौतमः ॥ त्रिशुचांद्रायणं सम्यक् मासमेकं निरंतरं ॥  
 कृत्वा शुद्धिं महापातकनाशिनं ॥ जाबालिः ॥ त्रिशुचांद्रायणं कृत्वा सम्यक् मासमेकं निरंतरं ॥ कृत्वा शुद्धिं महापातकनाशिनं ॥  
 तद्वद्विद्वजो यः पापमुक्तये ॥ स सद्यः पापनिर्मुक्तः प्रवेदे परमां गतिं ॥ तत्प्रकारमेवाह ॥ देवलः ॥ मासादेः प्रतिपदि बसे पूर्ववत् ॥  
 स्नानमाचरेत् ॥ दंतधावनस्नानधौतवस्त्रसंध्यावन्दनादिकं पूर्ववत् कृत्वा चतुर्थे यामे पटे पर्णपुटे वापि ॥ अपश्यन् पापिनः खलान् श्रो-  
 त्रियाणां हि जातेनां त्रिषु वेदमस्तु संचरेत् ॥ कबलत्रयमानीय प्रक्षाल्य शुचिं सिद्धिजैः ॥ भागत्रयं तदा कृत्वा भागमेकं हरोक्षिपेत् ॥ दि-  
 तीयमग्नौ निक्षिप्य अचरायं स्वयं हरेत् ॥ प्रक्षाल्य पूर्ववत् सौ द्विचम्य शुभं भवेत् ॥ रात्रौ स्वपेक्षेत्रे नोऽस्त्रं डिले गंधवर्जितः ॥ पुनः परे-  
 द्युरेवं हि कुर्यात्पापविशुद्धये ॥ एवं मासं व्रतं कृत्वा मासांते गौर्यथार्हतः ॥ देया विप्रो यस्य सहसा पंचगव्यं पिबेत्ततः ॥ एवं कृत्वा नरो यस्त-  
 सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ त्रिशुचांद्रायणं सम्यक् कृत्वा यः दर्वजः शुचिः ॥ सर्वान् कामानवाप्नोति प्राप्नुयादिष्टं पुनर्दिनं ॥ इति हेमाद्रौ  
 त्रिशुचांद्रायणविधिः ॥ अथ महाचांद्रायणलक्षणमाह ॥ देवलः ॥ शृणुराम प्रवक्ष्यामि महाचांद्रायणं परं ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां  
 शोधनं सर्वमंगलं ॥ गुरुदोहे च यस्याप्यस्यापं परवंचने ॥ यस्यापं पुत्रहत्यायाथ ॥ यस्यापं परममारणे ॥ पुत्रोरब्धपरित्यागे विष्णोर्दो-  
 हे च यद्भवेत् ॥ यस्यापं शिवनिंदायां यस्यापं चक्रधारिणे ॥ यस्यापं शिवनिर्माल्यं तृणतस्य धारणे ॥ लिङ्गधारणे मित्यर्थः ॥ चंडाल-  
 गमने यापं यस्यापं विधवागमे ॥ परस्त्रीषु च यस्यापं यस्यापं रत्नोजने ॥ यस्यापं दृषलीसंगे यस्यापं कुंडालयोः ॥ श्रद्धापतुश्च

यस्यापं यस्यापं परिक्रये ॥ पुरोहितस्य यस्यापं यस्यापं परदारके ॥ यस्यापं पर्वसंस्तेगे यस्यापं धेनुविक्रये ॥ यस्यापं रजकीसंगे यस्यापं प्रतिनिंदया ॥ यस्या-  
 पं प्रतिनिंदायां कन्यायां दुष्पणे पिच ॥ एवमादीनि गुरुणि वलघूनि च ॥ आर्द्राणि च प्रशुक्कानि यानि पापान्यनेन कशः ॥ तेषां नाशकरं चेदं महाचांद्रं मे-  
 हफलं ॥ यद्ब्रूत्वा मुच्यते पापैर्गुरुभिल्लुभिस्तथा ॥ तत्प्रकारमाह ॥ गौतमः ॥ शुक्लप्रतिपदि स्नात्वा पूर्ववत् पुष्टो यतः ॥ पूर्ववन्निभयमं कृत्वा चतुर्थे  
 कालागते ॥ विष्णुपूजापरोक्षत्वा पूर्वसंकल्पमाचरेत् ॥ पूर्ववन्मंत्रमुच्चार्य निराहारः स्वपेत्ततः ॥ प्रभातकाले उथाय स्नात्वा चम्यथा वि-  
 धिः ॥ पूर्ववन्निभयकर्मणि समाप्य विधिपूर्वकं ॥ चतुर्थे कालायाते पूर्ववद्देवमर्चयेत् ॥ तदोषोऽथ यथा पूर्वपूर्ववन्निभयतः स्वपेत् ॥ एवं प्र-  
 तिदिनं चैव राकायावत् भवति ॥ तथैव पूर्ववत् कृत्वा नित्यकर्मणि सवराः ॥ तत्रैव भक्षयेत् संचद्रायासान्द्रताप्तये ॥ तत्रापि हरिसान्निध्ये  
 स्वपेद्रं धादिवर्जितः ॥ उपोषणं प्रकर्तव्यं अमायावत् भवति ॥ तत्रापि पूर्ववत् सिंहात् भक्षयेत् पूर्वसंख्यया ॥ शुक्लप्रतिपदि स्नात्वा गोर्देया  
 व्रतपूर्तये ॥ पंचगव्यं पिबेत् स्थान्महाचांद्रमुदीरितं ॥ अशक्यं सर्वलोकानां भक्षणं त्यागो महत्तरः ॥ कृते चर्मभितः प्राणा चैवायां कीकसा-  
 श्रयः ॥ दापरे रक्तमाश्रित्य कलावान्ताः श्वेतासदाः ॥ महाचांद्रस्य महिमा कथितोऽयं मया नघ ॥ तत्कृत्वा मुच्यते पापैर्महद्भिरुपपातकैः ॥ इति महाचांद्रायणं ॥  
 इति हेमाद्रौ चांद्रायणविधिः ॥ अथ पंचविधानां प्रत्याम्नायमाह ॥ देवलः ॥ अथ वक्ष्यामि राजेंद्र महापातकनाशनं ॥ प्रात्याम्नायं हि चां-  
 द्रस्य विष्णुलोकप्रदायकं ॥ अशक्तत्वा दुर्बलत्वात्तदा सुतोऽहं तुतः ॥ भक्तिश्रद्धाविहीनत्वात् आलस्येन नारितकादपि ॥ चांद्रायणं कृत्वा स-  
 रज्यविद्वरं कया ॥ पुरा देवं द्रसदने वधाः प्राह पुरंदरं ॥ चांद्रायणे यशस्तत्त्वेन प्रत्याम्नायं कुरुष्वतः ॥ शुक्लप्रतिपदि स्नात्वा नित्यकर्म समा-  
 ध्य च ॥ संकल्पं पूर्ववत् कृत्वा करिष्ये हं मिदं व्रतं ॥ इति संकल्पमनसा पूर्ववद्दिधि पूर्वकं ॥ गावो देयाः प्रयत्नेन पंचाशत्पर्णरूपिणीः ॥ सबत्सा

पंचविध



बहुधा विप्रो विप्रो भोयदिवर्कः ॥ अनेन कृतवान्वां दं रास्त्रमार्गेण धेनुदः ॥ मार्कंडेयः ॥ अराक्तो यदि चांद्रस्य भक्षणं राजबलुभः ॥ प्रत्याप्नायंतदा कुर्यात्स वत्सा  
 गाः स्वल्कताः ॥ पंचाशत्संख्यापुतः सर्वपापनसंशयः ॥ गौतमः ॥ चांद्रायणस्य विप्रो सो प्रत्याप्नायं समाचरेत् ॥ अर्चितां गंधपुष्पाद्यैः भूषितां स्वर्ण  
 भूषणैः ॥ पंचाशदाः प्रयत्नेन विप्रो भ्यश्च यथैव कथं ॥ प्रत्याप्नाये हरिः साक्षात् संतुष्टा भूतन संशयः ॥ अराक्तः श्चंद्र विषये प्रत्याप्नायंतदाचरेत् ॥  
 एतेन बुद्धिमात्रातिचांद्रायणफलं लभेत् ॥ महाचांद्रस्य प्रत्याप्नायस्तत्रातंगो बोध्यः ॥ महाचांद्रायणफलं प्राप्नोतीत्यर्थः ॥ **इति मासोपवासविधिः**  
**यजुः प्रत्याप्नायः** ॥ अथ प्राजापत्यं कृच्छ्रलक्षणमाह ॥ देवलः ॥ त्रिदिनं च दिवा श्चीयात् त्रिदिनं रात्रिभोजनं ॥ अयाचितस्या त्रिदिनं निराहारे दि  
 नत्रयं ॥ कृच्छ्रमेतदिजानीयात् गोदानं गव्यभक्षणं ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां एतत्कृच्छ्रं विशेषं ॥ मार्कंडेयः ॥ एकभक्तेन न कतेन तथैवायाचितेन  
 वा ॥ उपवासेन च केन दानं गव्यस्य लक्षणं ॥ एतत्रिराचतं येन कृच्छ्रस्या सूरिप्रणं ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां रतरेषां विरुद्धिदं ॥ गौतमः ॥ प्राजाप  
 त्यं कृच्छ्रं मिदं सर्वपापप्रणशतं ॥ त्रिदिनं स्याद्विवाभुक्ति त्रिदिनं रात्रिभोजनं ॥ अयाचितं त्रिदिनं वा त्रिदिनं वा युभक्षणं ॥ गोदानं पंचगव्यं ते शुद्धि  
 माप्नोत्यनुत्तमं ॥ तदाह आपस्तंबः ॥ अहमन्तकारादि वारीत तस्य त्रयं मयाचितं तत्र त्र्यहं न श्चाति किंचनेति ॥ कृच्छ्रं दादरासं त्र्यस्य विधिः  
 जायाति ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां मितरेषां मुनीश्वरः ॥ तुलादिदानं यत्तृणं पापानां सादनं नृणाम् ॥ प्राजापतिरिव साक्षात् स्तृष्टवान् देवसंनि  
 धौ ॥ सर्वलोकोपकाराय सर्वपापानुत्तये ॥ दिनत्रयं दिवाभुक्तिस्तथारात्रिदिनत्रयं ॥ अयाचितं स्यात्त्रिदिनं निराहारे दिनेत्रयं ॥ पंचगव्यं  
 ततः पश्चात्तगोरेकाचविशोधनी ॥ इकंकुर्याद्विजायस्तसर्वपापविमुक्तवान् ॥ **इति मासोपवासविधिः** ॥ अथ एतदचरणं  
 राक्तानां प्रत्याप्नायनाह ॥ देवलः ॥ तदालिगं पुराणं ॥ शिवरः ॥ प्राजापत्ये तु गोमकां दादरा ब्राह्मणं चेत ॥ समुद्रगानदीस्तानं संहि  
 तामात्रमुच्यते ॥ प्राणायामश्च द्विरात अष्टतजप उच्यते ॥ तिलहोम सहस्त्रं स्यात् प्रत्याप्नायस्तसप्तधा ॥ गरुडपुराणे ॥ यत्प्रोक्तं

नामयति लोकप्रदायितम् ॥ तत्स्वरूपमाह गौतमः ॥ मासादौ प्रतिपदिवसे प्रातर्विप्रो यथाविधिः ॥ कृत्वा मन्त्रपुरीषे तु रौचंकुर्याद्यथावि  
 धिः ॥ दंतान्संशोध्य यत्नेन अपामार्गस्य शारवया ॥ स्नानं कृत्वा नदीतोये तटाके वा हरेपि वा ॥ धत्वा चोद्गमनीयं च नित्यं कर्म समापयेत्  
 ओपासनं दिक्कृत्वा देवपूजामथाचरेत् ॥ संकल्पमेव कुर्यात् सर्वं पूर्वमनुस्मरन् ॥ तावद्ध्यात्वा न्महाविष्णुं यवन्मंदायते रविः ॥ कुकु  
 टां उपमाणेन पंचैव कवलांस्तु धीः ॥ भक्षयेद्विष्णुं वेदत्वा पूर्ववत्क्षालयेकैः ॥ पादौ प्रक्षालयेत्पश्चात् द्विराचम्य भुवि भवेत् ॥ सायं सु  
 ध्यामुपासीत स्वपेनारायणाग्रतः ॥ ततः प्रातः समुत्थाय सर्वं पूर्ववदाचरेत् ॥ तावतोपोषणं कृत्वा यावच्छुक्लाष्टमी भवेत् ॥ तत्रैव प्रवे  
 श्यं गान् भक्षयेत्पंचसंख्यया ॥ पौर्णम्यां बहुलाष्टम्यां तदामायां तथाक्रमं ॥ भक्षयेत्पंचपंचैव कवलांस्तु भक्तिपूर्वतः ॥ अधः शायी भवे  
 नित्यं गंधतांबूलवर्जितः ॥ मासांते गौः प्रदातव्या व्रतस्य परिपूर्तये ॥ पंचगव्यं पिबेत्पश्चात् यतिचांद्रायणं व्रतं ॥ अनेन विधिनायस्त  
 यतिचांद्रायणं परं ॥ कृत्वा पापविमुक्तः प्राप्नुयात्परमां गतिं ॥ विधवा वायतिर्वापि व्रती वा पापनाशनं ॥ गृहीत्वा कुरुते सम्यक् सर्वपा  
 पेः प्रमुच्यते ॥ **इति मासोपवासविधिः** ॥ अथ शिवरात्रौ चांद्रायणलक्षणमाह ॥ देवलः ॥ अष्टपुराणमहाबाहो सर्वपापहर  
 परं ॥ शिवरात्रौ चांद्रायणं नाम सर्वविघ्नोपशान्तं ॥ पुरातद्दालको नाम मानुर्गर्भी द्विनिर्गतः ॥ नाभिनालमुवादाय स्वांजलोपर्यटनही ॥ ग  
 र्भाष्टमे समायातस्व गोत्रेण व्रतं चरेत् ॥ तदा प्रभृत्य सो योगी सायान्ते भक्षमाचरेत् ॥ श्रोत्रियाणां द्विजातीनां त्रिषु वेदमस्तु संचरन् ॥ कबल  
 त्रयमानीय प्रक्षाल्य भुवि भिज्जले ॥ भागत्रयं तदा कृत्वा भागमेकं हरदं दो ॥ द्वितीयमग्नौ निक्षिप्य तृतीयं चाल्मतिन्यसेत् ॥ रात्रौ स्व



मं भवेत् ॥ कनीयांस्तु वराहध्वजतमः परिकीर्तितः ॥ तस्यैव मध्यमं नास्ति तत्फलं लभेत् ॥ अकिंचनानां सर्वेषां धूरपांगो सुदाहता ॥ अतो हीनं न करेत् ॥  
 गोमूलेषु हि सर्वदा ॥ एवं कुरुते यस्तु उत्तमं धर्ममध्यतः ॥ तत्फलं समेवाप्नोति नान्यथा फलमस्ति हि ॥ सर्वत्र सर्वेषां गोदानप्रत्याम्नायमूले  
 पु एवं वेदितव्यं ॥ उत्तममध्यमलघुभावेन उत्तमः प्रभूपां ॥ मध्यमं कुर्यान्मध्यमः किंचिदनुर्ध्वः कनीयांस्तं न कुर्यात् ॥ अकिंचनं कस्य कनीय  
 एवोत्तमः ॥ अतः स्वराक्षिपुरः सरतया प्रत्याम्नायं कुर्यात् ॥ अन्यथा निष्फलमाप्नोतीत्यर्थः ॥ इति हेमाद्रौ प्राजापत्यकृच्छ्रस्य ॥ ॥ गोदानप्र  
 त्याम्नायः ॥ अथ ॥ समुद्रगानदीस्नानप्रत्याम्नायमाहुः ॥ समुद्रगानद्याः ॥ भागीरथी च यमुनानर्मदा च सरस्वती ॥ गोदावरी कृष्णा वेणी तु ग  
 भद्रा पिनाकिनी ॥ मलापहारी भीमरथी वंजुला भवनाशनी ॥ अखंडा चैव कावेरी ताम्रपण्डिता महानदी ॥ धनुकोटिप्रयागश्च गंगासागरसंगमः  
 समुद्रगानदीस्नानप्रत्याम्नायाः एताः पुण्यतमानघः दर्शनात्पापहारिणी ॥ स्पर्शनान्मोक्षदानं नृणां स्नाने मुक्तिप्रदा सरताः ॥ विंशद्योजनगा  
 महानदी समुद्रगान् एतास्तस्नानमावेक्षामनुजः प्रतो भवति ॥ प्राजापत्यस्य कृच्छ्राचरणे ॥ असमर्थस्य तत्प्रत्याम्नायगोदानाचरणे चाश  
 तयस्य नदीस्नानरूपमेव ॥ कलेसु गोसमीचीनं ॥ अतो नदीस्नानव्यं ब्रूमः ॥ गंगायामोसले स्नानं प्राजापत्यसमं विदुरिति ॥ भविष्योत्तरे  
 कृत्वात् ॥ गंगास्नानं विशुद्धिमिति पंचविधा गंगा ॥ स्कंदपुराणे ॥ भागीरथी गौतमी च कृष्णा वेणी पिनाकिनी ॥ अखंडा चैव कावेरी पंचग  
 गाः प्रकीर्तितः ॥ अन्याः समुद्रगानद्यो नृणां पापापहारिणी ॥ एतास्तमहानदीस्नानं नृणां एताः परियात्तुणां पृथक् पृथक् फलमाह ॥ गौतमीः ॥  
 स्वग्रामस्य च यासिंयूरी वंद्या जनमातगा ॥ तामुद्दिश्य यदा गंतुः स्नानार्थं दिशो नायवा ॥ यावन्तियोजनानीह तावत्कृच्छ्रफलं लभेत् ॥ परार्थयो  
 नु गच्छेद्वा स्नानमात्रं फलं लभेत् ॥ भर्तिगृहीत्वा यो गच्छेन्न तस्योत्तममस्ति हि ॥ विष्णुपादोद्भवा गंगा दराह कृच्छ्रफलप्रदा ॥ यमुना च तस्या नृणां द

राह कृच्छ्रफलप्रदा ॥ गौतमी श्रीकृष्णा वेणी सप्त कृच्छ्रफलप्रदा ॥ पिनाकिनी च कावेरी अष्ट कृच्छ्रफलप्रदा ॥ तुंगभद्रा भीमरथी सप्त कृच्छ्रफलप्रदा ॥  
 वंजुला भवनाशनी च कुरु कृच्छ्रफलप्रदा ॥ फल्गुनी ताम्रपणी च सप्त कृच्छ्रफलप्रदा ॥ चापाग्रस्नानमात्रेण अष्ट कृच्छ्रफलप्रदा ॥ श्रीशैले संग  
 मे चैव गंगासागरसंगमे ॥ विंशत्कृच्छ्रफलं स्नानं अतो न दृश्यते पावतीः ॥ प्राजापत्यकृच्छ्रप्रत्याम्नायनदीस्नानप्रकारमाह ॥ पूर्ववत्पुण्याह  
 तवाचनं संकल्प्यादिकं कृत्वा ॥ स्नेचं हत्वा नदीस्नानाभिमुखो भूयात् ॥ नदीं गत्वा कर्त्तुं पूर्वस्मात्वा स्नातानां धनुष्याक्षौतैरभ्यर्च्य मया परि  
 षत्संनिधौ संकल्पितस्य सर्वप्रायश्चित्तस्य समग्रफलावाप्त्यर्थं परिषन्निर्मितं प्राजापत्यस्य कृच्छ्रप्रत्याम्नायस्नानरूपं अब्रवीत्  
 कृच्छ्रं पंचाद्वषड्वंषट्पुणितंत्रेधावर्त्तितं स्येन चैधावर्त्तितं स्येन संकल्पितं तत्तत्प्राजापत्यकृच्छ्रप्रत्याम्नायस्ततमब्दिसंख्याक  
 महवाग्राहणे वा महानदीस्नानरूपमाचरिष्यति संकल्प्य ब्राह्मणान्प्रेषयेत् ॥ नृत्विजस्तयजमानो गोत्रनक्षत्रराशिशाखा  
 नामधेयानि षष्ठ्यन्तेन समुच्चार्य एतेन यजमानेन अमुकगोत्राणामुकनक्षत्राणामुकराशौजातेनामुकराख्यध्यायिनामुक  
 नामधेयेन परिषत्संनिधौ संकल्पितस्य सर्वप्रायश्चित्तस्य परिपिणीतस्य प्राजापत्यकृच्छ्रप्रत्याम्नायपरिकल्पितानि महान  
 दीस्नानानि मोसलवत् आचरिष्यामः ॥ इति नृत्विक्संकल्पः महानद्यां नदीमुखः सन्मंत्रं वज्रं मोसलवज्जानवत् ॥ स्नानं कृत्वा  
 तटाकमागत्य पुनर्दिशो च मय्यर्च्यं वत्स्नायास्त ॥ धौतवस्त्रं परिधाय तदभावे द्वादशरव्योसेयावस्त्रावधूतनं कृत्वा ओछाद्यद्विरो  
 चम्य पूर्ववत् स्नायात् ॥ एवं संकल्प्याद्यादिसंख्या भवति ॥ यजमानस्नात्वा तत्पितृभ्यः निष्कृवातदध्वं वा पादं वा स्नानं फ



फलस्वीकरणार्थं दद्यात् निष्कराद्वा देवमानेन वराहद्वयं त्रिभिर्मानेन तदर्धं । मनुष्यमानेन तदेव प्रात्यं प्राक्तनमुक्तप्रकारमेव समर्थस्य मध्यं ॥ अकिंचनस्य  
 दधं ॥ सुवर्णप्रमाणं यथोक्तं तथेव ॥ नान्यत् ॥ गौतमः ॥ गंगायां स्नानं संस्नानं प्राजापत्यं समं विदुः ॥ एतत्सर्वं गंगास्नानविषयं ॥ इतरास्तु सप्त  
 द्गान्दशप्रतिस्नानं संकल्पः ॥ कल्याणं तटाके पुष्करिण्यादिषु पृथक् संकल्पः ॥ स्वर्गानुवाकपठणस्योपि मुखः सन्मार्जनं तटगत्वा धौतवस्त्रा  
 दिकं धत्वा अष्टोत्तरशतं गायत्रीं जप्त्वा प्राजापत्यं कृत्वा तर्कं भवति ॥ स्नानमेव कृत्वा फलं देते भ्यश्च पूर्ववत् ॥ दक्षिणारेया एवमप्येकस्मिन्  
 याकृत्वा प्रतो भवति ॥ इति ॥ प्राजापत्यं कृत्वा प्रत्याम्नायं नदी स्नानं ॥ अथ प्राजापत्यं कृत्वा प्रत्याम्नायं पदिकल्पितं दादृश्रात्प्राप्तं भोजनं  
 विधिमाह ॥ देवलः ॥ अथ प्राजापत्यं कृत्वा प्रत्याम्नायं मुमं श्रुत्वा ॥ यं कृत्वा मुच्यते यो पेमेतद्भिरपि नारदः ॥ पूर्ववत् संकल्पं कृत्वा कृत्वा  
 दादृश्रात्प्राप्तं भोजनं निमंत्रये ॥ पराशरः ॥ प्राजापत्यं कृत्वा प्रत्याम्नायं द्विजार्चनं ॥ कृत्वा शुद्धिं भवति प्राजापत्यं फलं कमेत  
 तदा हापस्तब्धः ॥ शुचि मंत्रवतः सर्वं कृत्यं भोजयेत् ॥ देशतः कालतः शौवतः सम्यक् प्रतिगृहीत्वा तज्जति ॥ एवं विप्रानि मंत्र्याथ भोजये  
 कुरुविस्तरे ॥ ते भ्यश्च दक्षिणा देया यथा वित्तानुसारतः ॥ एवं यः कुरुते सम्यक् प्राजापत्यं फलं कमेत ॥ इति ॥ प्राजापत्यं कृत्वा प्रत्या  
 म्नायं दादृश्रात्प्राप्तं भोजनं ॥ अथ तस्य प्रत्याम्नायं वेदपारायणं प्रकारमकारमाह ॥ देवलः ॥ प्राजापत्यं कृत्वा प्रत्याम्नायं वेदपारायणं मे  
 तत् ॥ प्रत्याम्नायं प्रशंसंति शस्त्रास्त्रां संहारणं ॥ पारायणेन भगवान्कृतं कृत्यं भवेत्तदा ॥ फलं संपूर्णं कृत्वा प्रदत्तं न संशयः ॥  
 प्रातः काले शुचिभूत्वा नित्यं कर्म समाप्य च ॥ स्वर्गहे देवतागौरनद्यां वा देवतानये ॥ प्राङ्मुखो दक्षिणं मुखेनापि संकल्पं पूर्ववच्चरेत् ॥  
 पारायणादोमणं ब्रूत्वा पारायणं पठेत् ॥ दिवा स्वन्वलोके येव असंभाष्यैव पापिनः ॥ मानं व्रतं समागम्य पठेद्दश एव विचारं योजा  
 ता संख्येका तद्देवदियं ॥ पराशरः ॥ वामेनेरोयु मोक्षं गायत्री मनसा स्मरेत् ॥ एवमुक्त्वा भाम्यारचकेन सहामुना ॥ यो व्रतये विधा

मुनिभिः कृत्वा मिति शस्त्रेषु गौरवात् ॥ सर्वत्रैव द्विजातीया तदा दृशा होतिरीरितं ॥ यत्र पुत्रमुनिः कृत्वा मिति कृतं तत्र प्राजापत्यं वेदादृश्रात्प्राप्तं साध्यं चांद्रायणैर्विनास्त  
 र्वं कृत्वा भोजनीयं ॥ तदेवात गोतमः ॥ कृत्वा दृश्रात्प्राप्तं साध्यं मुनिभिः परिभाषितं ॥ सर्वत्रैव द्विजातीया तदा प्राजापत्यं मनी ॥ विभिः इति ॥ पराशरः ॥ अकामतः कृतं  
 पार्वं वेदाध्यासेन सुध्यति ॥ कामतस्तु कृतं पापं प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ प्रत्याम्नायं नाम चरणं प्रकोटमाह ॥ देवलः ॥ विप्रस्नात्वा तु पूर्वापेन द्यावा न्यत्र  
 वांजले ॥ वस्त्रादिषु त्रैकं धत्वा नित्यं कर्म समापयेत् ॥ उपासनादिकं कृत्वा ततो देवार्चनात्परं ॥ चतुर्भिः ब्राह्मणः साकं पुण्याहं वाचयेत्ततः ॥ देशकालेव  
 संकीर्त्य स्वपापमनुसंबदेत् ॥ एतस्यापविशुध्यं मे या कृतं मकामतः ॥ प्राजापत्यं कृत्वा प्रत्याम्नायं साक्षात् कर्तुं मद्रा कृतवान् ॥ प्रत्याम्नायं नतं कुर्यात् भवतु  
 क्षंतुमर्हति ॥ इत्थं कागां सवत्सो च सत्रीलां च पयस्विनीं ॥ पूजयित्वा विधानेन ब्राह्मणं च यथा र्हतः ॥ हे गौतम सर्वलोकानां मातेति परिकीर्तिता ॥  
 अतरसां पूजयिष्यामि सर्वपापानुत्तये ॥ इति सर्वं कृत्वा प्रत्याम्नायं गोदाने पुण्यं पूजामंतः ॥ वेदाध्यायी सदा पूज्यादानेनैते पुपावनः ॥ अत आ  
 राधयाम्यद्य पापमस्मदिसोच्य ॥ इति विप्रपूजामंत्रः ॥ प्रत्याम्नायेषु होमैस्नानं दक्षिणादोने गोदाने कृत्वा दानेषु च ॥ गवामंगुतिष्ठंति धुवना  
 निचतुर्दश ॥ यस्मात्तस्माद्विभं मे स्यादतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ यस्तु साधनं भूताया विश्वस्याघं प्रणो विनी ॥ विश्वरूपधरो देवः प्रीयंतामनया गवा ॥  
 इति सर्वत्र गोदानेषु प्रत्याम्नायं गोदानेषु मंत्रैः ॥ तत्रापि दक्षिणा देया यथा वित्तानुसारतः ॥ एवं क्रमानुरोधस्तु प्रत्याम्नायं मनुत्तमं ॥ संपूर्णं फ  
 लमाप्नोति प्राजापत्यं कृत्वा तः ॥ प्राजापत्यं कृत्वा प्रत्याम्नायं नत्रेयोरभावे तन्मूल्यमाह ॥ देवलः ॥ गवामभावे निष्कस्यात्तदर्थं पादमेव वा  
 दरिद्रः कुरुते पादं धनिकः पूर्णमाचरेत् ॥ अन्यथा तत्कृत्वा नास्ति प्राजापत्यं न सिध्यति ॥ न ॥ निष्कराद्वा द्विविधः ॥ वैराहस्तदर्थमेकः पक्षः सु  
 ख्यपक्षो वराहः ॥ कामीयां तदर्थं मंगीकृतं मस्माभिः ॥ तदाह माकं उच्यः ॥ प्रभूणां पूर्वपक्षस्यात्तुत्तमः परिकीर्तितः ॥ मध्यमाचरणं नास्ति प्र  
 भूणां तत्कलं च वा ॥ मध्यमानो वराहस्यात्तुत्तमः पक्ष उच्यते ॥ उत्तमयः परित्यज्य मध्यमं स मुपाश्रितः ॥ न दानं फलं मस्यास्ति मध्यमो मध्य



ध्यः कृष्णोऽपि अचरुः मरुतास्तान् जनान् निरीक्ष्य कृषयः प्रत्यान्नाय्यनुकवंतः तानेवाहोत्रैव ॥ गौतमः ॥ महत्तमं कृष्णस्य ब्रह्महत्या निवार  
 रणः ॥ उलाप्रतिगृहीतृणां शोधकस्य महाभते ॥ प्रत्याप्यायेस्तदा प्रोक्तो यथा देवसमागतः ॥ स्वयं भूकपयान् नृणां गांवां चिंशतिरोदरात् ॥  
 सवत्सा बहुधा च ताः सुखीलां हि जातये ॥ हिजातिभ्य इति जातमेकवचनं ॥ मरीचिः ॥ पापनाशस्य कृष्णस्य तप्तस्य वलरूपिणः ते  
 शनैः ॥ राशिप्राणी शिरः कंपीतथा लिखितपाठकः ॥ महदः स्वर्हीनश्च पंचैते पाठका धमाः ॥ तनः शनैः शनैर्विद्या अभ्यासे रात्मभूये ॥ यावत्समाप्ति  
 भवति तावत्कृष्णफलं लभेत् ॥ स्वयमेव पठेद्देवमुत्तमं परिकीर्तितं ॥ प्रत्यान्नायो मध्यमः स्यात्स्मृतकेन निष्कलं लभेत् ॥ इति हेमाद्रौ संहितामात्रप्रत्या  
 न्नायः ॥ अथायुतगायत्री जपस्तथा प्रत्यान्नायमाह ॥ देवलः ॥ प्राजापत्यस्य कृष्णस्य प्रत्यान्नाय जपे महान् ॥ अयुतं वेदमात्रं सर्वपापैः  
 प्रमुच्यते ॥ प्रातः स्नात्वा यथाचारं दत्तधावनपूर्वकं ॥ अग्नौ होत्रालये देवगृहे वापि नदी तटे ॥ गण्डे हंदावने देशे जपेद्युतं सार्वभौम ॥ पर्व  
 भिर्जपमालाभिः कुशलगन्धिभिरेव वा ॥ स्वयं भोजनमुपस्था यदि शश्चानवलोकयन् ॥ जपेन्महापापजालदहनार्थं दिनं दिने ॥ अव्यग्रचि  
 तः प्रजपेदन्यथा दोषमश्नात् ॥ मार्कंडेयः ॥ सदिग्धस्तुतं होमं चोप्यग्रचित्तो हतो जपः ॥ अब्रह्मण्यं हतं शत्रवं अनाचारं कुलं हतं ॥ अतो  
 मनसि जप्तं व्यमानं संकोटिरुच्यते ॥ अयुतमात्रं जपेद्गणैः प्राजापत्यफलं लभेत् ॥ अंगुल्युग्रेण यज्जप्तं यज्जप्तं मेरुलंघने ॥ दिधाचितेन  
 यज्जप्तं तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥ पुराचारः ॥ हस्तस्थानाभिकामध्यपर्वदारभ्य मध्यतः ॥ तद्वितीयं कनिष्ठयाः पर्वत्रयमनुक्रमते ॥ अनामि  
 कोर्ध्वपर्वदि मध्यमायाश्च तजनी ॥ पर्वत्रयं तदा कृत्वा तथैवाक्रम्य पूर्वकं ॥ मेरुः ॥ रंगुष्ठं एव स्यात्स्तनास्ति क्रमचरेत् ॥ पर्वभिर्गणयेद्य  
 स्तगायत्री नान्यमेव वा ॥ एकैकस्यैरातं प्रोक्तं गणनमुनिभिः पदैः ॥ अयुतेन जपेन्महाप्राजापत्यफलं लभेत् ॥ जपेत्तानास्ति पातक

मिति स्मरणाच्च ॥ इति हेमाद्रौ प्राजापत्यकृष्णप्रत्यान्नायगायत्री जपविधिः ॥ अथ तिलहोमसहस्रस्य प्रत्यान्नायमाह ॥ देवलः ॥ प्राजापत्यस्य कृष्णस्य प्रत्यान्नाये वि  
 धिस्वयं ॥ होमस्तिलैरकीटैश्च दत्ताक्तैः पापनाशकतः ॥ मत्संजयेन मंत्रेण न्यासध्यानपुरःसरं ॥ मंत्रांतेन हने हने आहूतीं बीजपूरणैः ॥ सहस्रहोमं कृत्वा पिप्लोत्त  
 वतितस्तृणात् ॥ स्वयं वा त्विगोको वा तिलहोमसहस्रकं ॥ कुर्यान्मेनेन मेधावी प्राजापत्यफलं लभेत् ॥ अप्रमात्रतिलहोमः सर्वपापविनाशकः ॥ प्राजापत्यस्य  
 कृष्णस्य प्रत्यान्नायो महत्तरः ॥ इति हेमाद्रौ प्राजापत्यकृष्णप्रत्यान्नायतिलहोमः ॥ अथ प्राजापत्यस्य कृष्णस्य रातद्वयप्राणायामप्रत्यान्नायमाह ॥ देवलः ॥  
 प्राजापत्यस्य कृष्णस्य प्रत्यान्नायो महत्तरः ॥ धर्मराष्ट्रोक्तमार्गेण प्राणायामश्चातद्वयं ॥ महापातको मुक्तो वायुको वा सर्वपातकैः ॥ सद्यः पुनाति विप्रैः प्राणा  
 यामश्चातद्वयैः ॥ जपसंकल्पहोमेषु संध्या वंदनकर्मसु ॥ प्राणायामांश्चरेद्दिप्रस्तदन्ताय कल्पते ॥ मार्कंडेयः ॥ वामे यापूरयेद्वायुं पूरणात्पूरकः स्मृतः ॥  
 संपूर्णकुंभवत्तिष्ठतकुंभनात्कुंभकः स्मृतः ॥ सर्वानरेचयेद्वायुं रेचनोद्वेचकः स्मृतः ॥ वायुना पूरयन् ध्यातुं गायत्रीं मनसा स्मरन् ॥ पूरणकुंभके चैवोत  
 नेन जपविधा ॥ दद्याद्दिनाय ते सम्यक् गवां विंशतिमादरात् ॥ पुराचारः ॥ महत्तमं कृष्णस्य विप्राध्यायात्मवेदिने ॥ सालंकारं सवत्सां च धेनुनां वि  
 शतिं दत्त ॥ शुद्धिमाप्नोति रजेंद्रतप्तकृष्णफलं लभेत् ॥ अतो हि जातिभिः कार्यस्त्वशक्तेस्तप्त रूपिणः ॥ पंचगव्यं पिबेत्स्वात्प्रत्यान्नाय इतीरितः ॥ तु  
 लादिप्रतिगृहीतृणां ह्यमवगतिः ॥ तस्यायश्चिन्ता करणविषये ॥ इति हेमाद्रौ तप्तकृष्णप्रत्यान्नायः ॥ अथ पराक कृष्णलक्षणमाह ॥ देवलः ॥ अथ वक्ष्या  
 मिकृष्णस्य पराकस्य महात्मनः ॥ सर्वदोषनिवृत्तस्य सर्वशास्त्रानुवर्तिनः ॥ पराकः कृष्ण इत्युक्तो विष्णुना प्रभवितुं ना ॥ मस्याचरणमात्रेण सर्वपापैः  
 प्रमुच्यते ॥ ब्रह्महत्यासुरापनां तोयं गुर्वगनागमः ॥ संकलीकरणं चैव जातित्रंशकरं तथा ॥ उपपातकमित्येतत्तनवधा परिकीर्तितं ॥ तुलातिरण्यगर्भश्च  
 ब्रह्मांडो मघटस्तथा ॥ तथा कल्पतरुश्चैव गोसहस्रमनंतरं ॥ हिरण्यकामधेनुश्च हिरण्यश्चैव ते मलदितरथस्तथा ॥ पंचलांगल  
 कंचैव धारादानमतः परं ॥ विष्णुचक्रं कल्पलतासं ससागरमेव च ॥ चर्मधेनुश्च महती महास्तघटस्तथा ॥ कालबुधकालचक्रं रोशिचक्रमनंतरं ॥ कोटिलक्ष



[illegible]

ब्रह्मवर्षाणां याम इतीति ॥ १ ॥ आधेजये च होमे च संध्याकर्मसु सर्वदा यो वर्तये प्रतिदिने परब्रह्मः स उच्यते ॥ परं रातदयं कृत्वा पूर्वोक्तविधिना द्विजः ॥  
प्राजापत्यस्य कृच्छ्रस्य प्रत्याम्नायो निगद्येत ॥ सर्वेषां पविनिर्मुक्तः स याति परमंपदं ॥ इति होमादौ प्राजापत्यकृच्छ्रप्रत्याम्नायः ॥ अथ तत्तत्कृच्छ्रं  
क्षणमाह ॥ देवलः ॥ रायुष्णं त्रिदिनं विप्रः पयोष्णं तु दिनत्रयं ॥ विदिनं धत्तमुष्णं च पीत्वा शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ मार्कंडेयः ॥ विषमुष्णं पयः स्त  
तंधत्तमुष्णं दिनत्रयं ॥ पीत्वा शुद्धिमवाप्नोति ब्रह्महत्याद्विजर्षभः ॥ गोतमः ॥ उष्णं पयः पयस्तप्तं उष्णं धत्तुमन्तरं ॥ चतुर्णामपि पापाना  
ं पावनं मुनिभिः स्मृतः ॥ आपस्तंबः ॥ अहमुष्णं पिवेद्द्वारि अहमुष्णं पयः पिवेत् ॥ अहमुष्णं पिवेत्सर्पिरतत्तप्तं विधीयते ॥ पलसंख्या  
माह ॥ जंबालिः ॥ षट्पलं च पिवेद्द्वारि त्रिपलं च पिवेत्सयः ॥ पलमेकं पिवेत्सर्पिरतत्तप्तं विधीयते ॥ ग्रंथांतरे ॥ अहमुष्णं पिवेद्द्वारि अहमुष्णं  
पयः पिवेत् ॥ अहमुष्णं पिवेत्सर्पिर्वयुभक्षो दिनत्रयं ॥ वायुभक्षति ॥ उक्तं मे नृत्तं वा द्वादशादिनपरिपूर्यथं कर्तव्यं ॥ यत्र यत्र कृच्छ्रमिति मुनि  
रुपदिष्टं तत्र तत्र द्वादशी दिनं वेदितव्यं ॥ तदा ह हठस्पतिः ॥ मुनिभिः कृच्छ्रमित्युक्तं शास्त्रेषु द्विजबल्लभ ॥ तत्कृच्छ्रं द्वादशाहोभिः साध्यं देहवि  
शुद्धिदं ॥ यत्र यत्र कृच्छ्रमित्युक्तं कृच्छ्रेषु तत्तत्र त्रिंशं संख्याते देवमाह ॥ मरीचिः ॥ प्राजापत्यस्य कृच्छ्रेषु अष्टमित्युच्यते बुधैः ॥ त्रिंशं संख्या  
विज्ञानीयात् प्राजापत्यस्य लक्षणं ॥ प्राजापत्यस्य कृच्छ्रस्य वनान्यस्य राद्यः ॥ सर्वेषां मेव पापानां तत्तत्कृच्छ्रं विरोधनं ॥ संकसरकस्त  
गणनायां प्रघोरौ पशति रजस्वला संस्पर्शादिषु तत्तत्कृच्छ्रमेव विशुद्धिदं ॥ सर्वेषां पापानां मपि विदुः ॥ सर्वेषां मेव पापानां तत्तत्कृच्छ्रं विरो  
धनं ॥ अतः परमं कृच्छ्रमुनिभिस्तत्तद्दशीभः ॥ इति होमसकृच्छ्रप्रत्याम्नायः ॥ अथ तत्तत्कृच्छ्रप्रत्याम्नायमाह ॥ देवलः ॥ तत्तत्कृच्छ्रस्य महतः प्रत्या  
म्नायो मनीषिभिः ॥ अराक्तानां वक्तुं पयाकतुमुक्तः परानघ ॥ तमेवाहं ब्रवीम्यद्यश्नं तु दिनसप्तमः ॥ कलौ युगे विरोधेणा अन्नत्यागाद्ये  
गतः ॥ पराशरः ॥ कृते चर्माश्रितः प्राणचेतायां कीकसाश्रितः ॥ हापारिरक्तसाश्रितः कलौ वनाश्रितः स्थित इति ॥ कलौ युगे द्वादशरात्रसा



फलदायकं ॥ सर्वपापोपशमनं महत्पुण्यप्रदायकं ॥ संपूर्णवस्त्राभरणैः सुवस्त्रंगारजोभिता ॥ सबहुसासुवती साध्वीगवांसंख्यादशस्मृता ॥ पयस्विनी  
 दिजाग्रभ्यः प्रदातव्यफलाक्षये ॥ पंचगव्यं पिबेत्पश्चात्तृप्तो भवति मानवः ॥ एवं कृते नरो यस्तथावकस्य स्वरूपिणी ॥ गवांसंख्या द्विजाग्रभाय  
 दत्त्वा फलमवाप्स्येक्षये ॥ इति हेमाद्रौ यावकं कृच्छ्रं प्रत्याप्नाय ॥ अथ सांतपनकृच्छ्रलक्षणमाह ॥ देवलः ॥ कृच्छ्रसांतपनस्यास्य लक्षणं सर्व  
 पापहं ॥ श्रीशैलं कश्चिद्वैद्यं गवांसं महत्तरं ॥ प्रयागं मुनासिंधुं गंगासागरसंगमं ॥ तथा सप्त नदीसंगं गौतमीपापहारिणी ॥ कृच्छ्रमेव  
 तुंगभद्रां हेमकूटं त्रिलोचनं ॥ मार्कंडेयं सिंहगिरिं तथा धर्मपुरीं स्वयं ॥ साक्षाद्रामं जयावाटीं मल्लिकार्जुनं मेव च ॥ अतो बलं न सिंहं च तथैव भ  
 वनाशनी ॥ पिनाकिनी नदी तीरे वैद्यनाथहरिं तथा ॥ वेंकटाद्रीं स्वर्णमुरवीं बालहस्तीं स्वरं तथा ॥ साक्षादरदराजं च वरभूतं स्वयं भुवं ॥ एकाभ्य  
 च तथा लिंगं सर्वतीर्थं महत्तरं ॥ मध्यार्जुनेन पापघ्नं कुंभकोणं तदुत्तरं ॥ श्रीखंडं बामहाक्षं जंबुनाथमतः परं ॥ कावेरीपापशमनीं मधुरा  
 विषयेऽप्यु ॥ सुंदरे शचतस्य लीतये वाघवतीं नदी ॥ तत्राश्वमेयस्य दिग्भागे पर्वतो गंधमादनः ॥ रामलिंगं धनुकोटिं सर्वतीर्थं परिहृतिं ॥  
 तथैव दर्शनं तत्र तस्य च महत्तरं ॥ ताम्रपणं महाक्षेत्रं तत्र साविष्णुदेवता ॥ अजिताक्षेत्रं महाक्षेत्रं कौडिन्यायं त्रिभाग्यवान् ॥ अनारिं नम  
 हाक्षेत्रं सत्रलण्यं महत्तरं ॥ एतानि पुण्यक्षेत्राणि दृष्ट्वा पापहराणि च ॥ निरोगी मुखजोयस्त एतेषामेकमेव च ॥ न स्मर्यान् पश्येद्वा  
 कान्यस्तस्मादचेतनः धर्महीनस्य मर्त्यस्य कर्महीनस्य पापिनः ॥ अजगलस्तममिव स्येते जन्मरिथेकं ॥ यो मर्त्ये जन्मदिवसा  
 नृषष्टिवर्षं प्रवर्तते ॥ न पश्येद्यदि श्रीशैलं तन्मध्ये सतु गार्दभः ॥ द्विजन्मास्वजन्मदिवसादारभ्य षष्टिवर्षं तथ्यु श्रीशैलं चापश्ये  
 कटाचलवदराजं श्रीरंगादिकं नास्तिकतया न पश्येत् ॥ इति सर्वपापभोगानंतरं गार्दभो भवेदिति वामनपुराणोक्तं ॥ तदा

हमरीचिः ॥ श्रीशैलं वेंकटाद्रिं च कांची श्रीरंगनाथकं ॥ रात्रौ शंखधनुकोटिं स्वभावात् षष्टिवर्षिणः ॥ न पश्येन्नस्तिकतया गार्दभो भुवि जायते ॥  
 तस्यैव निष्कृतिर्नास्ति कृच्छ्रसांतपनादिह ॥ बृहस्पतिः ॥ पुण्यालयात् पुण्यनदीनूपर्येषष्टिवर्षतः ॥ महांतं नरकं गत्वा पश्चाद्दासतां व्रजे  
 त् ॥ तस्यैव पापशान्त्यर्थं कृच्छ्रसांतपनं चरेत् ॥ पंचगव्यं पिबेत्पश्चात्तृप्तो भवति मानवः ॥ तत्र लक्षणमाह ॥ देवलः ॥ प्रत्यहं माष  
 भग्नं च द्वादशाहं पयः पिबेत् ॥ रुद्धिमाप्नोति रजोद्वयो गिनामपि दुर्लभं ॥ प्रजापतिः ॥ सर्ववत्प्रातरारभ्य स्नानं संकल्प्य मेव च ॥  
 नित्यकर्म तथा कृत्वा पूर्वोक्तं मनसा स्मरन् ॥ विभूत्यादिकमित्यर्थः ॥ यावन्मदायते भानुस्तावद्गोधमादरात् ॥ विष्णुवत् नित्यं  
 दायमापमग्नं पिबेद्धृती ॥ स्वपेदे वसन् पीतुं गंधतांबूलवर्जितः ॥ ततः प्रभातबेलायां एवं कृत्वा महद्भुतं ॥ द्वादशाहं भिरेत्तैश्च रु  
 धेभिरिति प्रवृजः ॥ पंचगव्यं पिबेत्पश्चात्तृप्तो भवति मानवः ॥ इति हेमाद्रौ सांतपनकृच्छ्रलक्षणं ॥ अथ सांतपनप्रत्याप्नायमाह  
 देवलः ॥ प्रत्याप्नायं प्रवक्ष्यामि कृच्छ्रस्येतस्य पापहं ॥ सर्वपापोपशमनं धर्मकामार्थसिद्धिदं ॥ व्यासेन कथितं पूर्वकृच्छ्राग्यामितेज  
 से ॥ परस्वहारिणे च अगम्यागमनिश्चये ॥ असंछास्त्ररत्नैश्च ये च दुष्टप्रतिग्रहाः ॥ मिथ्याभिवदिनाय च ये च मित्राभिवदिनः ॥ दीय  
 निर्वीपिनो ये च याश्च कृष्णांश्चैव दकाः ॥ दिवा कपिशकं चाचारत्रौ बलदनेषु च ॥ तमालहृत्काया स्फुरात्रौ वायदिवादिवा ॥ गच्छता पा  
 पनाशाय प्रत्याप्नाय महत्तराः ॥ सदानिष्ठरक्तारः सदाया नापरायणः ॥ परान्ननिरता ये च नित्यकर्मविरोधिनः ॥ तेषामयां विशु  
 धिः स्यात्प्रत्याप्नाय परात्परः ॥ गौतमः ॥ सर्वपापविशुद्ध्यर्थं सर्वदोषविवर्जितं ॥ प्रत्याप्नाय यदा कुर्यात्तदा पापसमुद्भवः ॥  
 सांतपस्येव कृच्छ्रस्य प्रत्याप्नाय योगवांदरा ॥ सर्वार्थकारसंयुक्तः सक्षीरः साधुवृत्तिमान् ॥ मरीचिः ॥ प्रत्याप्नायं प्रशंसति गवा



दशमुनीश्वरः॥सांतपस्यैवकृच्छ्रस्यसर्वपापपुनर्नये॥व्यासः॥सांतपारव्यस्यकृच्छ्रस्यमुनिभिःपरिकीर्तितः॥सर्वलंकारसंयुक्तोगवांद  
 रामहोन्नतइति॥इतिहे-सां-कृ-प्रत्याम्नायः॥अथमहासांतपनलक्षणमाह॥देवलः॥महासांतपननामकृच्छ्रसर्वफलप्रदः॥पुरापुरंदरः  
 साक्षात्गौतमस्यसतीव्रजनः॥तेनपापेनमहतासपापमलदूषितः॥दृष्यमूलमुपागम्यहृष्टतावमुपाश्रितः॥तदाप्रसन्नवदचक्रपाणिः  
 स्वाहनः॥दृष्ट्वापुरंदरआहृदयेयाभक्तवत्सलः॥एतस्यापविशुद्ध्यर्थमहासांतपनचरेत्॥गुरुदाराभिगामीचः॥चंडालीगमनचरेत्॥  
 वसारेगमनंकृत्वाभगिनीयःप्रवर्धयन्॥चरेदारजकीयामीग्रामचंडालरागः॥विश्वचंडालदारेचरेत्॥सिद्धादिजाधमः॥एतेषांनिष्कृतीनाममहासांत  
 परंपरः॥असत्यभाषणेपापंअसत्यानिचभाषणं॥परुदत्तापहारेचस्वदत्तापहरत्तथा॥असत्यनियतेवैवसदाभेषज्यवर्तिनी॥व्रतकालेआधका  
 लेतथादेवार्चयेद्यदि॥पाषंडव्रतितत्रात्यंतुल्यस्वदातनिष्कृतिं॥षोडशमहादानमध्येयत्रयत्रप्रतिग्रहःप्रोक्षः॥तस्यतस्याचायाणांतुल्यस्वि  
 तिवहवचना॥तदाहमरीचिः॥चंडालपतितंत्रात्यंतुल्यस्वदत्तनिष्कृतिं॥नस्मरेत्कर्मकालेषुनपत्रयेदेकदाचन॥एतेषांपापनाश्रीनीमहा  
 सांतपनपरु॥गालवः॥द्विदिनसमुपोथैवद्विदिनपूर्ववन्त्ययः॥पूर्ववन्नियमकृत्वाद्वादशाहेनशुद्ध्यति॥पराशरः॥माषमग्नौपिबुक्षीर  
 द्विदिनसमुपोषयेत्॥एवंकुर्याद्वादशाहपूर्ववन्नियमाश्रितः॥मनुः॥पूर्ववत्प्रातरारभ्यद्विजानियमपूर्वकं॥स्वपश्चुपूर्ववदेवसमी  
 पेन्नतमाचरेत्॥एवंदादशरात्रचक्रत्वाद्वाधिमवाप्नुयात्॥द्विदयमुपोषणदिनद्वयंपयोभक्षणं॥एवंकमेद्वादशाहेमहासांतपनसम  
 तं॥इतिहे-महासांतपनलक्षणं॥अथमहासांतपनप्रत्याम्नायमाह॥देवलः॥महासांतपनंकृच्छ्रप्रत्याम्नायंशृणुध्वमे॥यदचरणमा  
 त्रेहिप्रःपापास्तमुच्यते॥महाराजविजये॥महासांतपनस्यास्यप्रत्याम्नायोमहानहं॥तस्याचरणमात्रेणमहासांतपनपरः॥च  
 तुर्विश्रान्तिमते॥महासांतपननामकृच्छ्रपापहरपरः॥ब्रह्महत्यादिशमनउपपातकनाराजः॥कृच्छ्रस्येतस्यविप्रःस्यात्तत्तुसर्व

मसापंधनगतः॥यस्यापंबयसातलोयस्यापंदानमोचने॥यस्यापंक्रतुसंख्यागेयस्यापंभांडविक्रये॥सकेरास्त्रानरहितविधवाकांस्यमोजनी॥पु  
 नर्भुक्तासताबुलीसदानिदापरायणा॥सदाभ्रमतियानारीपतिद्वेषपरायणा॥सपुत्रापितविदेवीसदाविप्रःपरान्तमुक्॥कुचेलःसर्वदालि  
 श्वेतअदंतशालेनाननः॥बद्धाशीनिष्ठुर्वक्ताविप्रदानेषुविद्वक्तृत्वा॥एतेषांपावनार्थीययावकंकृच्छ्रमाचरे॥पराशरः॥सर्वपापविशुद्ध्य  
 र्थयावकंकृच्छ्रमीरितं॥नराचरणमात्रेणविप्रोभवतिशुद्धिमान्॥अव्रतप्रयवांसकास्वगृह्यागौत्रतीशुचिः॥तद्यवागृहसमादायत्र  
 सपुत्रपुटेवरी॥यवाभावेत्रीहयोवाशामाकस्तस्यमानतः॥तदन्नंव्रतिनेदत्वायवागृविष्णवेर्पयेत्॥नित्यकर्मदिकंकृत्वापूर्ववःशुचिमानसः  
 पूर्ववदित्यत्रप्रातःस्नानानित्यकर्मदिकंकृत्वायावन्नंदायतेरविः॥तावत्पर्यंतंरुच्यते॥विभूतिविश्वरूपादिकंपठन्स्थित्वानारायणमनु  
 स्मरन्॥यवागृपिबेत्॥तदाहगौतमः॥ब्रह्मपुत्रपुटेराजन्धत्वास्वयमर्तदितः॥तावत्तमानेसाविष्णुंस्मरन्नेदायतेरविः॥यवागृविष्णवेदत्वा  
 पश्चात्प्रातःस्नानंस्वयमुदा॥पूर्ववत्शालनेकृत्वापादपाणयोयथाक्रमं॥द्विराचम्यशुचिर्भूत्वास्वपेन्तारायणमग्नतः॥अजस्रंधारयेदग्निंया  
 वलकृच्छ्रसमाप्यते॥परेचुरेवंकुर्वीतद्वादशाहोभिरीरितं॥तदंतेगोःप्रदातव्यापंचगव्यंपिबेत्तदा॥एवंहृत्वादिजोयस्तसद्यःपापास्तमुच्य  
 ते॥इतिहेमोदोयावकंकृच्छ्रलक्षणं॥अथयावकंकृच्छ्रप्रत्याम्नायमाह॥अंतमःत्रिबाय॥देवलः॥कृच्छ्रस्ययावकस्यास्यप्रत्याम्नायमि  
 मंशृणु॥सहस्रहृत्वादिजोयस्तसद्यःपापमुक्तिवान्॥प्रत्याम्नायप्रबक्ष्यामियावकस्यमहात्मनः॥सर्वदाहृग्धसंपन्नाःसुशीलाःस  
 मलंकृताः॥विप्रेभ्यःप्रतिदातव्याःप्रत्याम्नायप्रकल्पिताः॥सर्वदाहृग्धसंपन्नाःसुशीलाःसमलंकृताः॥विप्रेभ्यःप्रतिदातव्याःव्यतिना  
 नुपृथक्पृथक्॥पंचगव्यंततःपश्चात्पिबेदेवविशुद्ध्यते॥एतदकृच्छ्रस्यफलयोक्त्यस्यस्वाप्तये॥गौतमः॥यावकस्यमहापापहारिणः



गृहे ॥ महाभूतघटे चैव तुलावनावलोकयेत् ॥ उक्तेषु सप्तप्रतिग्रहेषु दातव्यानि च तदस्यानां प्राप्तिरुक्त्या ह्युक्तव्यं ॥ हिरण्यगर्भे  
 आदिदाता कायं हि पूर्ववत् ॥ अन्योन्यालोकयेत् राजानं न दानं फलमश्नुते ॥ आचार्यब्रह्मसदस्यानां पूर्ववत् ॥ कल्पयादपदाने च तत्संख्याक्रमेणैव  
 तयोः ॥ तथा कल्पयता गृहे ॥ पूर्ववत् ॥ षड्वत्तु मुखं राजविप्रो बानावलोकयेत् ॥ कायं कृच्छ्रं गायत्रीजपेते ॥ हिरण्यधेनुर्दाने च हिरण्याभ्य  
 तियते ॥ पूर्ववत् ॥ कृतुसंख्यां च अन्योन्यावलोकयेत् ॥ कृच्छ्रं हि कृच्छ्रं पूर्ववत् ॥ हिरण्यान्वयं चैव हेमहास्तिरयेत् ॥ अष्टमाब्दं तया देवात  
 न्योन्यावलोकयेत् ॥ पूर्ववत् कृच्छ्रं हि ॥ धरादाने कालपुके कालचक्रं तथैव ॥ तिलगर्भे वा शिचके पंचमाब्दं च लोकयेत् ॥ यदि देवात्सु  
 तो अतिलक्षं चैव ॥ पुनः संस्कारकृदिप्रः पदगर्भविधानतः ॥ अन्यथा दोषमाप्तिदाता विफलमश्नुते ॥ कादिमले शहो मे पापात्पु  
 षविग्रहः ॥ आचार्यस्य मुखं दाता युगाब्दं नवलोकयेत् ॥ तत्राप्यतिलक्षं दत्तुः परेषां पुनः संस्कारः ॥ इवेतां चैव तत्राप्ययागजदानप्र  
 तियते ॥ ध्येत्तु तत्तु मुखं दाता पूर्ववत् नवलोकयेत् ॥ त्रैलोक्यं चैव दाता इतरपटगर्भतः ॥ कपिलादिमुखी दानदासी ग्रहपरिग्रहः ॥ अ  
 द्भमकं हि जंदाता पूर्ववत् नवलोकयेत् ॥ पर्णकृत्ततः प्रोक्तं इति वा हि पूर्ववत् ॥ आलिंगने तैलघटं महापुरुषादिभोजनं ॥ षण्मासं नवलोकयेत्  
 पर्णकृच्छ्रं हि ॥ तुलादिसप्तदानेषु च त्रिजो होतृकानपि ॥ तदा स्थानावलोकयेत् फलं कृच्छ्रं मुदात्तं ॥ मासत्रयमित्यर्थः ॥ सर्वेषाम्  
 त्रिजां प्रोक्तं सहस्रं जपमादरात् ॥ आज्यालंकारधेनुनां अनुवाहादिसंग्रहे ॥ महिच्छागस्तवानां मासमेकं निरंतरं ॥ कृत्तिजां च  
 तं गायत्री दालधेनुसमाचरेत् ॥ सात्त्विकदानेषु चतुर्विंशतिमत्यादिषु दाता अवलोकयेत् ॥ न दोषः ॥ गालवः ॥ चतुर्विंशतिमत्या  
 दिदानेषु हि जवल्लभः ॥ दशावतारदानेषु अर्धनायादिषु प्रभो ॥ मुखं च लोकनं दातुं गृहीतुं न दोषमाक ॥ अर्धनारी च वरलक्ष्मी  
 नारायणप्रतिमा उमा महेश्वरप्रतिमा दानेषु कृच्छ्रं ॥ जिनतिलविरहितेषु दातुं प्रतिग्रहो मुखं च लोकनेन दोषहेतुः ॥ कृच्छ्रा

जिनतिलदानप्रतिमा प्रतिग्रहविरोधमाह ॥ जाबालिः ॥ दशरेवतेषु मुक्तिमत्कृतपोतम ॥ तिलाजिनप्रदानेषु षण्मासं नवलोकयेत् ॥ उक्ता  
 तिवैतरण्येषु तथा प्रतिरुतौ नप ॥ अन्नप्रतिग्रहे तात एकाहे भोजने तथा ॥ उग्ररातिषु सर्वत्र तथा महिषसंग्रहे ॥ कर्त्तानालोकयेत् द्विप्रकाय  
 कृच्छ्रमथाचरेत् ॥ षण्मासमराक्तः ॥ रिक्तनामूलादवः ॥ अमुक्तास्तसंधयः ॥ उग्रनक्षत्रेषु स्त्रीणां प्रथमा र्त्तव ॥ तेषां शांतयस्तु ग्राः ॥  
 कायकृच्छ्रलक्षणमाह ॥ मरीचिः ॥ चत्वार्यहानि ग्रासास्युरेकं पीत्यहं व्रती ॥ निराहारास्तथास्तेषु चतुर्थेतेषु भोजनं ॥ तदंते व्रतिभिर्दे  
 यागैरेकावांश्चक्षणे ॥ कायकृच्छ्रमिदं प्रोक्तं मुनिभिर्देवैः ॥ प्रजापतिः ॥ चतुर्थः ॥ स्यात्सास्युर्निराहारस्तथा पुनः ॥ चतुर्थ्यास  
 भिक्षस्यात्कायकृच्छ्रमिदं परं ॥ मरीचिः ॥ आयासं प्रातवारभ्यस्मत्त्वा विप्रो यथाविधिः ॥ अभ्यर्च्य विष्णुं गंधाद्यैर्विरस्तं गतो यदा ॥  
 तदा ग्रासं समं शीयात् विष्णुवर्पितममुं सुधीः ॥ प्रक्षाल्य पूर्ववत् सर्वं हिराचमस्तु धिस्तथा ॥ स्वदेवसमीपे नारायणमनुस्मरन् ॥ पुनः  
 प्रातः समुभाय कृत्वा नियमपूर्वकं ॥ तत्रापि भक्षयेद्वा स एव चतुरहं व्रती ॥ ततः परं निराहारः तथा च पुनर्भोजनं ॥ गोदानं व्रतपूर्वार्थं  
 पंचगव्यं पिबेत्ततः ॥ कायकृच्छ्रमिदं देवद्विजानां पापनं स्मृतं ॥ इति हे ॥ कायकृच्छ्रलक्षणं ॥ अथ कायकृच्छ्रप्रत्याभ्यासमाह ॥ देव  
 लः ॥ शृणुराम प्रवक्ष्यामि कायकृच्छ्रस्य धीमतः ॥ कृच्छ्रमायमहापुण्यं पंचत्वापापनाशनं ॥ दशागवः प्रदातव्याः सवत्सरा  
 धितान्पि ॥ पयस्विन्यः सतीलश्च स्वर्णं च गोमहत्तराः ॥ एतस्य कायकृच्छ्रस्य प्रत्याभ्यासो महर्षिभिः ॥ गालवः ॥ सर्वपापहर  
 स्यात्स्य कायकृच्छ्रस्य वेत्तु ॥ प्रत्याभ्यासो दशागवो सवत्सराः साधुव्रतिमान् ॥ अलंकारस्तुतः साधुपयसा परिपूषणवान् ॥ एतदा  
 चरणैश्च कायकृच्छ्रफलं लभेत् ॥ केण्वः ॥ कायकृच्छ्रस्य सर्वस्य सर्वपापहरस्य च ॥ राक्षसप्रतिगृहीतृणां सर्वपापहरं परं पश्चात्त्वा



पुण्यदिने विप्रः सुसंकल्पेन पूर्ववत् ॥ विप्रानभ्यर्च्य गंधाघैर्वाधेनः पृथक् पृथक् ॥ दद्यात्प्रत्याम्नायभूताः सर्वपापपुन्ये ॥ एतस्याचरणे  
 जलं कायकृच्छ्रफलं लभेत् ॥ इति ॥ कायकृच्छ्रप्रत्याम्नायः ॥ अथाति कृच्छ्रलक्षणमाह ॥ देवलः ॥ अथाति कृच्छ्रं वक्ष्यामि सर्वपापपुन्यातिरं ॥ सर्वकृच्छ्रं  
 तं गंगां पुराणप्रयत्नतः ॥ अति कृच्छ्रस्य मोहावयवविहितं केन वाक्यते ॥ पुराहि कोशिको नाम कृच्छ्रविधमपरायणः ॥ वसिष्ठात्मजघातो स्यात्कृच्छ्रात्  
 रणतः प्रसो ॥ तेषां हत्या विनाशार्थं कृच्छ्रमाह प्रजापतिः ॥ ब्रह्महत्यापराहत्याभूषणहत्यामहत्तरा ॥ कन्याहत्यासतीहत्यातथात्रेणामहत्तरा ॥  
 वीरहत्याधनुहत्यागजविवमहिषविधः ॥ ह्येकाष्टमुच्छेदः सस्यामादिच्छेदने ॥ नयककृपासहनेदनं देववेरमनं ॥ ग्रहदाहो द्विजहोत्रहरणं पापबध्नी ॥ धान्या  
 रामादिदहनं दाहने सति वीणावा ॥ दं गलांगुलविच्छेदस्तथातेषां विमर्दनं ॥ कृच्छ्रापभुजंगानां भीनहंसडिनादपि ॥ कुक्ष्यनाचकाकानां हिसनं मृगमरणं ॥ दा  
 रुच्छेदः कयाटस्य पापघानां विमर्दनं ॥ दाहने वनपणीनां आर्द्राणामिह मयि ॥ सर्वस्यामेव हिसानां अति कृच्छ्रं विशोधनं ॥ सर्वकृच्छ्रप्रदं चैव सर्वपा  
 द्भवनाशनं ॥ गालवः ॥ अति कृच्छ्रस्य सततास्तत्प्रकारमिहोच्यते ॥ अप्रमात्रं यवान् कृच्छ्रान् रयामाकस्तुंडलानपि ॥ एकद्रव्यं समादाय व्रता  
 दो पूर्ववच्चरेत् ॥ स्नानसंकल्प्यादिः ॥ भागत्रयं तदा कृत्वा त्तुलान् पूर्वमानतः ॥ व्रतादौ मध्यमदिने व्रतांतपारयेच्यं ॥ व्रतादौ भक्षयेद्वासं  
 पूर्ववद्भूतमाचरेत् ॥ चतुर्थकाल आयाते प्रक्षाल्य गगनि पूर्ववत् ॥ स्वपदे वससी पेटुना वायणपरायणः ॥ ततः प्रप्ताते विमले संध्यादीन् पूर्वव  
 चरेत् ॥ निराहारस्तथाभक्ष्यावसापदिनं क्रतुः ॥ तत्रैव भक्षयेत्प्रासं द्वितीयो ध्वविचक्षणः ॥ तत्रापि पूर्ववत् कृत्वा दासं दिवसे भुजे ॥ तृती  
 याधति दालुत्तुगोरका विप्रसाहता ॥ ब्रह्मकृच्छ्रततः पीत्वा शुद्धिमाप्नोति पूर्वजः ॥ अति कृच्छ्रमिदं सर्वमुक्तिं मुनिभिर्नाददात् ॥ एतस्याचर  
 णेनैव सर्वपापपुन्यं ॥ इति ॥ वतिकृच्छ्रलक्षणं ॥ अथाति कृच्छ्रप्रत्याम्नायमाह ॥ देवलः ॥ अति कृच्छ्रस्य कृच्छ्रस्य प्रत्याम्नायामनी  
 षिभिः ॥ प्रोक्तः सर्वहितार्थो यस्य सर्वपापप्रनशनं ॥ संकलीकरणानां च कन्याधेन्यादिविक्रये ॥ तिलतुंडुलधान्यानां फलानां रसविक्रये ॥

मराक्तिवान् ॥ प्रत्याम्नायं प्रकुर्वत सर्वकृच्छ्रफलं लभेत् ॥ गारोदेयाः प्रयत्नेन विप्रेभ्यः षोडशामलाः ॥ अलं ताघैः सपुण्याघैः वस्त्राभरणभक्ष  
 षिताः ॥ सुसाध्यश्च पयस्विन्यः सबत्साः पापहारिणीः ॥ पराशरः ॥ महोसांतपनस्यास्य प्रत्याम्नायं विदुर्बुधाः ॥ गावः षोडशविप्रेभ्यो देयाः  
 संम्यक् सखास्तये ॥ अलंकृताद्यवेस्त्राघैः पयस्विन्यः पृथक् पृथक् ॥ सबत्साः साधुशीलिन्यः प्रत्याम्नाय उदीरितरतिः ॥ इति ॥ सांत  
 पनकृच्छ्रप्रत्याम्नायः ॥ अथ कामकृच्छ्रस्वरूपमाह ॥ देवलः ॥ प्राजापत्ये तत्तत्कृच्छ्रं पराकं यावकं तथा ॥ ततः सांतपनं कृच्छ्रं महासांतपनं त  
 था ॥ कायकृच्छ्रं तथा प्रोक्तं अति कृच्छ्रं विशुद्धिदं ॥ उडुपरं च वषणं च फलकृच्छ्रमतः परं ॥ कृच्छ्रमाहे श्वरं चैव व्रतमकृच्छ्रं तथैव च ॥ धान्यं स्वर्ण  
 मयं कृच्छ्रं द्रापं चैव कीर्तितं ॥ पूर्वत्रयो दशकृच्छ्राणी त्यक्तं इदानीं ॥ लिंगपुराणोक्तत्वादति कृच्छ्रं कायकृच्छ्राभ्यां सह पंचदशामवति सर्वेषां  
 प्रकारत्वात् लिखितं ॥ कायकृच्छ्राति कृच्छ्रलक्षणं लिंगपुराणोक्तं विवृणोति ॥ कायकृच्छ्रं प्रवक्ष्यामि महापातकमुद्धये ॥ उपपातकमुद्धयं  
 मुनिभिः परिकीर्तितं ॥ भविष्योत्तरपुराणे ॥ तुलाधेनुसहस्रं च अष्टनाब्दं दिजोत्तमं ॥ दाता प्रतिगृहीता सं अन्योन्यान्नावलोकयेत् ॥ दिदे  
 वादनुप्रासे तीर्थेषु च महोत्सेन ॥ तदा तद्दोषरांत्यर्थं कायकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ द्वितीयेन पकृच्छ्रात्सुतः सहस्रं विधिपूर्वकं ॥ उभयोर्दोनयो  
 राजा तथा ब्रह्मसदस्ये ॥ तत्राप्येव तु वषणिता न्मुखं नावलोकयेत् ॥ दातुः कायकृच्छ्रमितरे यो ब्रह्मसदसस्पृश्याश्च तु सहस्रं ग  
 यत्रीजयः ॥ अन्यथा दोषः ॥ बृहस्पतिः ॥ दातुः प्रतिगृहीतुश्च कायकृच्छ्रं तपो महत् ॥ अन्योन्यालोकयन्नाजनतदानं निष्फलं भवे  
 त् ॥ न निष्कृतिमत्कृत्वा चेदित्यर्थः ॥ सर्वत्र महादानं प्रतिग्रहं पुराता प्रतिगृहीतौ ब्रह्मसदस्यो रवमुक्तं वेदि तर्घ्यं ॥ प्रायश्चित्तस  
 र्वत्र ॥ लंगले पंचसंज्ञे च विश्वे च क्रामहत्तरं ॥ सहस्राब्दं तथा राजा तन्मुखं नावलोकयेत् ॥ सहस्रागारदाने च चर्मधनोः प्रति



लानां रगमाकां श्वयवानपि ॥ दशदेधाविभज्यैवंप्रत्यहंपाचयेद्वृत्तिः ॥ उडुंबरैः शुकपर्णैः पाचयेन्नान्यदासुप्तिः ॥ उडुंबरैश्चपर्णैश्चओर्ध्वैः पुत्रपुत्रेभ्यः ॥  
 तत्रनिक्षिप्यतंत्रासंविष्णवेष्टुर्वमादिवोत् ॥ चतुर्थकालाव्याते पूर्ववन्नियमंचरेत् ॥ भस्मयुतमेग्रासंमौनत्रतपरव्ययः ॥ पादोप्रक्षाल्यपाली  
 चंदिराचम्यविधानतः ॥ सायान्तिकंततः कृत्वास्वपेनारायणाग्रतः ॥ पुनः प्रभातेविमलेद्वितीयं पूर्ववच्चरेत् ॥ ग्रासपचननियमादिकमि  
 त्यर्थः ॥ एवं दशग्रासांश्च दशराहसकं भक्षयेत् ॥ तत्रपिगोः प्रदातव्या पंचगव्यं पिबेत्ततः ॥ एवमुडुंबरैश्च शुकैश्च शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ इति  
 हेमाद्रौ उडुंबरकृच्छ्रलक्षणं ॥ अथ उडुंबरकृच्छ्रप्रत्याम्नायमाह ॥ देवलः ॥ उडुंबरस्य कृच्छ्रस्य प्रत्याम्नायं परं नृणां ॥ यस्याचरणमात्रेण संपूर्ण  
 फलमश्नुते ॥ मां के उच्यते ॥ प्रत्याम्नायः पुरारामजमदग्नेन भाषितः ॥ मातृहत्याविशुद्ध्यर्थं किमुतान्यस्य पाप्मिनः ॥ महाराज विजये ॥  
 कृच्छ्रस्योडुंबरस्य प्रत्याम्नायो महानयः ॥ सर्वपापविशुद्ध्यर्थं स एवाप्यत्र भस्मपुरा ॥ चतुर्विंशतिमते ॥ उडुंबरस्य कृच्छ्रस्य प्रत्याम्ना  
 यं संपूर्णं ॥ अष्टौ गावः प्रदातव्याः सालंकाराः सदक्षिणाः ॥ हेमचंद्रो यो रसवराः कांस्यदोहनसंयुताः ॥ ताम्रपट्टस्वर्णघटावस्त्राभरणस्तृप्तिः ॥  
 द्विजोक्ष्योगाः प्रदातव्याः सर्वलक्षणलक्षिताः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः संपूर्णफलमश्नुते ॥ कृच्छ्राचरणसमर्थानां तस्य प्रत्याम्नायाचरणसंपूर्णकृच्छ्र  
 फलमाप्नोति ॥ इति हेमाद्रौ उडुंबरकृच्छ्रप्रत्याम्नायः ॥ अथ पर्णकृच्छ्रलक्षणमाह ॥ देवलः ॥ पर्णकृच्छ्रद्विजः श्रेष्ठाः श्रेष्ठं वतु परमं शुभं ॥ सर्वपा  
 पप्रशमनं सर्वदोषोपशान्तिदं ॥ ब्रह्महाक्षयरोगी स्यात्स्फुरापीरावदंतकः ॥ स्वर्णस्तेयतुकुनबीडुः श्वमागुरुतल्पगः ॥ अनहर्ता भवेद्दुष्करी  
 रणकस्तेयीतुडुदूरः ॥ स्तेयिनो धान्यरात्रीनां कंजतिः सततं द्विजः ॥ ताम्रस्तेयी दीर्घदृष्टिः ॥ श्वेतवान्वस्त्रहासुवि ॥ गजचर्मो नागहता अश्व  
 हंता महाजघ्नी ॥ कंठक्ष्णहासी स्यात्तर्गुमालामेहाशुवि ॥ रक्तप्रमेहिमनुजेयुष्यवत्यांगनागमः ॥ भगिनीगमनाद्रूमो मधुमेक्षी भवेन्नरः

मातुसपत्नी भगिनी यच्छेत्ता मातुवोनरः ॥ स पापमनुभवाश्चरोगी भूयाद्गंदरी ॥ स्वसारंयः पुमानाच्छेत्ता जायते मज्जकृच्छ्रवान् ॥ धेनुहंता महापापी अश्वि  
 गी भवेद्दुर्वि ॥ गोवत्सहननोन्मस्यैः सक्त्या दशबाभुवि ॥ शिवनि माल्यभक्त्या जायते हिक्कवान्तदा ॥ अजीर्णराठकृच्छ्रमर्त्यो गटहदाही प्रभृतिमान् ॥ बंधी  
 ग्रहणजो द्वाधात जायते चासकासवान् ॥ स्ववद्भ्राभवेत्सुतुवाल कंठं त्रिंशद्विषैः ॥ अन्या मालिगितेन वीसावेपोटस्तेनी भवेत् ॥ शीरसुष्णगतिमान् ॥  
 रीतेन हीनान्यजन्मनि ॥ पतिव्रतापहारी च कषणं नृणामेव ॥ विधवा संगजो दोवात् शिभदेरा जघ्नी भवेत् ॥ पुष्पस्तेयी जघ्नी नाम कोडा स्तेयी तु पाटवान् ॥  
 गंधस्तेयी तु दुर्गंधो कालुकः सततज्वरी ॥ विवाहविघ्नकृच्छ्रं जायते कृच्छ्राविदुः ॥ तटाकावामविच्छेदी सदा दुःखी भवेन्नरः ॥ इत्येवमादयो द्वापाः महानरका  
 दारुणः ॥ एते काशोधनार्थं य पर्णकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ महापातकनाशनां लघूनां तु विजमनां ॥ आर्द्राणां चैव राक्षसाणां पर्णकृच्छ्रं विशेषतः ॥ अथ पर्णकृच्छ्रलक्षणमा  
 ह ॥ पराशरः ॥ पर्णकृच्छ्रस्वर्णपर्णानि मध्यमानि द्विजोत्तमः ॥ द्वादशाक्षरं पर्यंतं नित्यं शुचिरलंकृतः ॥ चरुवह्निष्णुमभ्यर्च्य रविस्तमो यदा ॥ त्रिभिः पंचवक्त्राभूते  
 कृत्वा चैव पुटत्रयं ॥ श्रीणि वेश्मानि विप्राणां वेदाध्ययनशीलिनां ॥ भिक्षापात्रं समानीय चिपुयवपुर्दधेत् ॥ एकं पुटत्रयं देवाय विप्राय कंसमर्पयेत् ॥ अथ शि  
 एतदभीमातृहरिनाम पराशराः ॥ स्वयं देवसमीपे तु संचित्य मनसा हरिं ॥ ततः प्रभातवेलायां पूर्ववत् कलंचरेत् ॥ विप्राय देवागौरैका पंचगव्यं पिबेत्ततः  
 पर्णकृच्छ्रमिदं भूपरो धनं पापकर्मणः ॥ यस्याचरणमात्रेण चांद्रायणफलं कमेत् ॥ इति हेमचंद्रो पर्णकृच्छ्रलक्षणं ॥ अथ पर्णकृच्छ्रप्रत्याम्नायमाह ॥ देवलः ॥  
 पर्णकृच्छ्रस्य राजर्षे प्रत्याम्नायं वदामि ॥ पूर्वपापप्रशमनं सर्वदोषप्रशमनं ॥ सर्वकामप्रदेष्टुणां सर्वकृच्छ्रफलप्रदं ॥ पंचगावः प्रदातव्याः सालंकाराः सर्व  
 लक्षणाः ॥ हेमचंद्रो यो रसवराः कांस्यदोहनसंयुताः ॥ साधुशीलसुवत्सवं विप्रैश्च अथ कथं ॥ पर्णकृच्छ्रस्य विप्रैश्च प्रत्याम्नायं महानरः ॥ इति हेमा  
 द्रौ पर्णकृच्छ्रप्रत्याम्नायः ॥ अथ फलकृच्छ्रलक्षणमाह ॥ देवलः ॥ फलकृच्छ्रस्य देवर्षे लक्षणं कथ्यते मया ॥ नृपुत्रसमुने चित्रं सर्वपापप्रणशनं ॥ ये मातृ  
 घातिनो लोके ये बापिपितृघातकः ॥ ये च स्युर्वातहं तारतेषां मेतद्विनिर्मुक्तिः ॥ यो बागर्षिते तारो ये वासुगिरदायिनः ॥ ये बाग्रामादिसेतारो ये वाकु  
 टचक्षेदिनः ॥ ये पतिपिपुनालोके ये वासुसेयिनः सदा ॥ ये वाचा विसेतारतेषां मेतद्विनिर्मुक्तिः ॥ उच्छिष्टाजिनो ये च ये च सिध्यातिवादिनः ॥ ये च कुण्ड



हंतारः स्तेषामेव विनिष्कृतिः॥ महापातकमुक्तो वा सुक्तो वा सर्वपातकैः॥ कृच्छ्रेणेतेन समसा सर्वपापान्मुच्यते॥ मेघपातरतानित्येनित्यकर्मविभेदः॥ पितृभ्यां  
 विभेदतारस्तेषामेव विनिष्कृतिः॥ माध्वनार्यः पतिर्यत्कारमन्तेन्यापुनान्यदि॥ तासामपीदं शुभं धर्मपुराष्टपदं स्वयं भुवा॥ ब्रह्मस्वहारिणो नित्येनित्यकर्मविभे  
 दनः॥ पितृभ्यां विभेदतारस्तेषामेव विनिष्कृतिः॥ महातः पापकलाणः महापापराजः सदा॥ कृच्छ्रेणेतेन राजेद्रुपुनंतिसततं हिजाः॥ फलकृच्छ्रेण महापापहारि  
 संपत्त्यवर्धनं॥ दिनेदिने मुनींद्रा ब्रह्मवैतुः क्षिमाभ्युः॥ कायशुद्धिप्रदं कृच्छ्रं सर्वकृच्छ्रफलप्रदं॥ सर्वपापहरं पुण्यफलकृच्छ्रं महत्तरं॥ फलकृच्छ्रं लक्षणां महा॥ देवलः  
 प्रातः स्नात्वा रात्रौ च भयं पूर्ववच्छादितं॥ तावज्जापे सदा विष्टे तयो वदस्तो गे तो रविः॥ तावद्वृत्ती स्थिरमनानित्यकर्म समापयेत्॥ कदली फलमेकं विष्टं विष्टं निवे  
 दयेत्॥ तदेव भक्षयेत् सर्वं तद्वृत्ती मोनं पूर्वकं॥ एकैकं बीजं सूर्यो भक्षयित्वा फलत्रयं॥ पूतपुष्पं वे विना॥ एवं द्वादशरात्राणि स्वपेना रायणाग्रतः॥ गोदया  
 विप्रवर्या यत्र लक्ष्मिं विवेततः॥ फलकृच्छ्रं मिदं सर्वकथितं ब्रह्मणा पुरा॥ कृच्छ्रं स्थितं स्थिता हात्स्यं नश्यत्येव महद्भवं॥ इति हेमाद्रौ फलकृच्छ्रलक्षणं॥ अथ  
 फलकृच्छ्रं प्रत्याप्नाय माह॥ देवलः॥ कृच्छ्रं स्थितं स्थिता हात्स्यं नश्यत्येव महद्भवं॥ इति हेमाद्रौ फलकृच्छ्रलक्षणं॥ अथ  
 भयानुरः॥ विष्टुं शरणं मापदे सर्वलोकहिते विष्टुं॥ अनुश्राद्धास्मि भगवान्त्वया लोकि हिते विष्टुं॥ रक्ष मां देव देवैश्चा त्वदं धि शरणं गतं॥ ब्रह्मह  
 त्यादिपापानां स्मरणं नाशहेतुकं॥ अतस्त्वया दयुगलं दृष्ट्वा मिषु कवेत्तम॥ ब्रह्महत्या महत्या स्मिन्मपि दुर्भिक्षया प्रभो॥ नास्ति निदासं पापं नास्ति  
 क्रोधसमो रिषु॥ नास्ति मोहसमः पापो न देवः कश्चा वापरः॥ विष्टुः॥ नास्ति क्रोधसमो मत्स्यः नास्ति कीर्तिसमं सखं॥ तपो नान्नानास्यरं॥  
 प्रत्यहं विषवणां स्नानं कृत्वा मो मनसि स्मरन्॥ फलकृच्छ्रं तदा कृत्वा अशक्तो यदि गालवः॥ प्रत्याप्नाय मिदं कृत्वा शुद्धो भवति पातकान्मृगो वयं सा  
 धु संयुक्तं धूपरीय निवेदनैः॥ परि कल्प्य नमस्कृत्य सबत्सोपयसा युतं॥ यो दद्याद्दि प्रवर्षाय प्रत्याप्नाय फलप्रदं॥ संपूर्ण फलकृच्छ्रं अर्चयेत्  
 लभते नरः॥ एवं कृत्वा विष्टुं कृत्वा भवति तक्षणात्॥ इत्याहुस्तस्तदो न प्रत्याप्नाय सदा चरतः॥ शुद्धिमाप्नोति महती योगिनामपि दुर्भिक्षी॥ इति हेमाद्रौ  
 फलकृच्छ्रं प्रत्याप्नाय॥ अथ महेश्वरकृच्छ्रलक्षणं माह॥ देवलः॥ कृच्छ्रं माहेश्वरं नाम सर्वपापप्रणशानं॥ पुरा कदप्यहननमहान्दोषो भवत्यथ॥ तदोषपरिह

महापातकभक्तानां शोधनं पापनाशनं॥ प्रत्याप्नाय माह॥ मार्कंडेयः॥ प्रत्याप्नाय यमं + राजबह्यामिष्टं पुण्यार्थि॥ यदा चरणमात्रेण अति  
 कृच्छ्रं फलं लभेत॥ दशगावः प्रदातव्या वस्त्राद्यैः समलंकृताः॥ साधु वृत्ताः पयस्विन्यो विप्रैश्च पथकपथकः॥ मनुः॥ अति कृच्छ्रं स्थितं महत् प्रत्या  
 प्नायं शृणुष्व मे॥ विप्रैश्च दशगावस्ताः पूर्ववत्पूजिता अमरः॥ स्वर्णशृंगादिभिः सम्यक्भूषयित्वा पथकपथकः॥ शुचिभिश्च प्रदातव्या विप्रैश्चो वे  
 दवित्तमैः॥ इदमुक्तेन भागेण कृत्वा कृच्छ्रं फलं लभेत॥ इति हे० अति कृच्छ्रं प्रत्याप्नाय॥ अथ उदुंबरकृच्छ्रलक्षणं माह॥ देवलः॥ उदुंबरस्य कृच्छ्रस्य  
 लक्षणं विधितं त्वत्॥ कृच्छ्रं महत्तरं भूपसर्वपापहरं परं॥ पितृभ्यां परित्यागे सो दशगावो हिवालि शान्॥ भगिनी भगिनी यादिनृगतिप्यातुर  
 कल्पकाः॥ वालांश्च कुलदृष्ट्वा अतिथीनां गतान् प्रभो॥ समर्थं संवबंधूनां त्यागं दोषो महत्तरः॥ ब्रह्महत्यामवाप्नोति यत्रोपेक्षा परायणः॥  
 भगिनी च स्वसारं च अन्यथा गतं भर्तृकां॥ पुत्री मनाथं विधवां यस्त्यजेत्कारणं विना॥ पितृभ्यां भगिनीं त्रातं भगिनीं अपुत्रां गतं भर्तृकां॥ अं  
 धनायः परित्यक्ता स वै नरकमश्नुते॥ महाभारते॥ पितारं क्षतिको मावे भर्तारं क्षतियो वने॥ पुत्रं स्तुक्खा वरे भावे न स्त्री स्वातंत्र्यमहति॥ उ  
 न्तं पितरं क्लीबं काणं बधिरं मेव च॥ पुत्रार्थं यत्नतो रक्षेन्न न वस्त्रादिभिः शनैः॥ गोतमः॥ अरक्षणीयान्योरक्षेद्रक्षणीयान्परित्यजे  
 त्॥ स वै नरकमाप्नोति पशुयोनिं पुजायते॥ वैश्यादासीनमातरस्तपुत्राः कुंडगोलकनविटगायकाश्चा वा कास्वरक्षणीयाः॥ अ  
 नाथगतभर्तृकानि शृणुपि मया ज्येष्ठभ्रात्रा देवानि पुत्रानि धनाः॥ काणकुब्जादयः एते यत्नतो रक्ष्याः॥ एतेषां परित्यागे दोषं तत्  
 प्रायश्चित्तमाह॥ मार्कंडेयः॥ सामर्थ्यं सति यस्त्यजेद्दत्तान् च धुजनां नृककां॥ काकयोनिं समाधाय दुःस्वीकृत्यात्पुनः पुनः॥ मास  
 सक्ता पंचगव्यं षण्मासं सर्वकृच्छ्रं कृत्वा॥ वसरो उदुंबरं प्राक्ते अतश्चा दायणं परं॥ उदुंबरकृच्छ्रलक्षणं माह॥ पाराशरः॥ प्रच्छदयंतु



छिद्रं तथा सन्धासिनेदिजाः॥ प्रेतसंस्थितवीथ्यायां यदनेमोजनेदिजः॥ स्तकद्वितये चैव तथा दुर्घटितो जने॥ तथैव दुष्टसंघानेतथा कीतान् भोजने॥  
यस्यापंपर्युषे चैव तद्वजस्य च भोजने॥ यस्यापंपर्युषे चैव तद्वजस्य च भोजने॥ यस्यापमनते मेरुजोपासनविसर्जने॥ एवमादीनि पापानि लूपाणि  
च मेरुति च॥ शुक्लाण्यादीनि पापानि मुने वाक्कायकर्माणि॥ सर्वेषां पापनाशाय ब्रह्म कृष्णं प्रकल्पितं॥ तत्स्वरूपमाह॥ मार्कंडेयः॥ गोमूत्रं गोमयं  
क्षीरं दधिसर्पिः कुरोदकं॥ संपाद्य द्रवमानेन प्रत्यहं शुचिपूर्वकं॥ द्वादशगते चरेत्कृष्णं द्रवमात्रं स्नानमादितः॥ प्रातः स्नात्वा यथाकालं नित्यं कर्मस  
माप्यच॥ देवागारं तथा गोष्ठे पंचगव्यं पिबेद्भूती॥ गोमूत्रं माषकाण्यष्टौ गोमयस्थतुषोडश॥ क्षीरं सनाष्टकं ज्येष्ठं दधिमाषत्रयं तथा॥ कृतं मा  
षत्रयं प्रोक्तं तथा कुराजलं मुने॥ तत्तन्मंत्रेण संयोज्य तत्तन्मंत्रेण वा बवेत्॥ होमरोषं पिबेत्स्वात्स्वमाध्यान्तगोसति॥ आसायं मनसा विष्टुं  
स्मरन् सर्वेश्वरं विष्टुं॥ स्वपदेव समीपे तु गंधतांबूलवर्जितः॥ ततः प्रातः समुत्थाय पूर्ववद्वतमाचरेत्॥ एवं द्वादशवर्षाणि चरेद्भूतमनुत्तमं॥ महा  
पापं चोपपापं यद्यस्यापमनुत्तमं॥ तत्सर्वं विलयं याति हरिद्राचातपयथा॥ इति हेमाद्रौ ब्रह्म कृष्णं लक्षणं॥ अथ ब्रह्म कृष्णं प्रत्याम्नायमाह॥ दे  
वलः॥ २८ पुत्रसमुने चित्रं प्रत्याम्नायं प्रजापतेः॥ यत्कृत्वा मुच्यते पोषेर्महद्भिरुपपातकैः॥ आचार्यो ब्रह्म कृष्णं लक्षणं महापातकरोधनं॥ अस  
मर्थः प्रकुर्वीत प्रत्याम्नायं फलमाप्नुये॥ प्रत्याम्नायं महा कृष्णं फलमाप्नुयेति मानवः॥ अष्टौ गावः प्रदातव्याः पूर्ववत्स्वर्णं भूषिताः॥ विप्रैश्चो वेद  
विद्वान् च रथश्च धनं कृताः॥ पयस्विन्यः शीलवत्यः सर्वदोषविमुक्तये॥ मार्कंडेयः॥ प्रत्याम्नायं तदा कुर्यात्तय धनं कृताः प्रजापतेः॥ सर्वं कृष्  
णं फलमाप्नुये॥ एवं कृत्वा हिजः संम्यक् फलमाप्नुयेति कृत्स्नराः॥ इति हेमाद्रौ ब्रह्म कृष्णं प्रत्याम्नायः॥ अथ धान्यं कृष्णं लक्षणं देवलः॥ धा  
न्यं कृष्णं स्वरूपं च लक्षणं प्रवदामि वः॥ सर्वेषामेव कृष्णाणां अशक्तो धान्यमाचरेत्॥ मार्कंडेयः॥ तस्यादि सर्वं कृष्णाणां कर्तुं विदमहान्प्रभुः  
धान्यं कृष्णं तदा कुर्यात्तय धनं कृत्वा यथादितः॥ स्वार्धधान्यस्य महतः पंचधा भागमाचरेत्॥ कृष्णं स्य कस्य या भागः स कृष्णं धान्यमीदृतिः॥

तधान्यं भागशो दद्यात्तत्कृष्णं मुनिभिः स्मृतं॥ तत्कृष्णमाचरेद्दिप्रः संपूर्ण फलमाप्नुये॥ धान्यं दधे महाराज कृष्णं पापविमुक्तये॥ मरीचिः॥ रवारी धान्यस्य पंचा  
शो धान्यं कृष्णं मुदा स्मृतं॥ अतो न्यूनं प्रकर्तव्यं अन्यथा दानमीदृतिः॥ लोगाक्षिः॥ पंचमांशो दानं कृष्णं रवारी धान्यस्य भूयः॥ अन्यथा धान्यदानं स्यात्कृष्णं  
राशेन पुण्यमाक॥ मरीचिः॥ संपूर्ण धान्यं कृष्णं पंचमांशो निगद्यते॥ तेन हीनं धान्यं कृष्णं न कृष्णं फलमाप्नुये॥ कृष्णं स्येतस्य विप्रैर्प्रत्याम्नायेन वि  
द्यते॥ स्वर्णं कृष्णं स्य धान्यस्य समर्थं स्य महान्नः॥ प्रत्याम्नायेति गदितो मुनिभिर्धर्मवत्सलः॥ धान्यं दद्याद्ब्रीहिं चैव॥ सर्वं कृष्णाणां धनं धान्यान्तं त  
रामाका इति वदंति॥ केचिन्नीचाराः॥ मनुः॥ नीचारा ब्रीहयो धान्यं इयामाकं कृष्णं साधनं॥ न धान्यांतरं मस्तीह भूतं कृष्णं स्यात्साधनं॥ इति हेमाद्रौ  
धान्यं कृष्णं लक्षणं॥ अतः स्वर्णं कृष्णं लक्षणमाह॥ देवलः॥ ब्रह्महत्यादिपापानां इतरेषां सुनीचराः॥ तुलादिघृहदाने पुण्यहीनत्वा विज्ञा  
नं॥ स्वर्णं कृष्णं ब्रह्ममयं ब्रह्मणा परिकीर्तितः॥ पुराहिजान् ब्रीहिं तीरे कृष्णिन्यः पापनाशनं॥ महाप्रभो वराहस्यात्तदर्थं मध्यमस्य च॥ तदर्थं मि  
तरेषां च ततो न्यूनं न कारयेत्॥ ततो न्यूनं स्वर्णं दानमात्रं॥ न च कृष्णं दद्यात्॥ मरीचिः॥ वराहश्च तदर्थं चित्रदर्थं कृष्णं मीरितं॥ ततो न्यूनं दान  
मात्रं कृष्णं दद्यात्निगद्यते॥ वराहादिप्रमाणां॥ मार्कंडेयपुराणे॥ गवाक्षांतर्गतो यस्य बाधुना स प्रहृष्यते॥ परब्रह्मस्वरूपं य असरेणु कदा  
हृतः॥ असरेणु कं लिप्ता तत्र यं यव उच्यते॥ तत्र यं गुंजमात्रस्य उक्तं चाप्येते मेव वा॥ पंचगुंजलको माषः रूपकं दंडुदाहृतं॥ रूपकाणां न वाप्यं  
तु वराह इति गद्यते॥ स्वर्णं कृष्णं वराहः स्यात्तद्वत्तदस्य पातनं॥ प्रभुमात्रे तदर्थं स्यादितरेषां तदर्थं॥ ततो न्यूनं न कृष्णं स्यात्तत्सर्वदाने पुन सर्वदा  
स्वर्णं कृष्णं चरणे महापातकनाशनं॥ तुलादि संगृहीतृणां यागादि वहितानां वा तु सांगप्रयाच्छ कृतानां॥ कालपुरुषादि प्रतिगृहीतृणां  
तत्तदुक्तं स्वर्णं कृष्णं चरणेन तत्तत्पापस्यो भवति॥ तदेवाह मार्कंडेयः॥ प्रमादाद्ब्रह्महंतृणां इतरेषां प्रत्ययसा॥ प्रायाश्चैतरेषु धान्या



स्वर्णकृष्णमितीरितं॥तुलादिसंगृहीतृणांरहितानांविशुद्धिभिः॥प्रयश्चित्तमिदंरुचाग्रंरुणापरिकल्पितं॥स्वर्णब्रह्ममयंरुद्रंरुद्राणिनिर्मितंपुरा॥  
 स्वर्णकृष्णचरणकिमसाध्यंशरीरिणां॥गोतमः॥इहस्वकृतविप्रस्यहत्यायंष्टुपाथिवि॥अधुतस्वर्णकृष्णपादोनेष्टुधिमवाप्यते॥रहस्यक  
 तमातुवगिमनेमुनिभिः स्मृतं॥चत्वार्ययुतकृष्णपादोनामुनीश्वरा॥आचारश्चधिमामेतिनान्यथामरणांतिके॥रहस्यकृतमद्यस्य  
 पापिनः परमर्षिभिः॥अधुतंपूर्ववत्संयंअन्यथामरणांतिकं॥रहस्यकृतविप्रस्यस्तयिनः पापकर्मिणः॥अधुतंपूर्ववत्संयंअन्यथामरणां  
 तिकं॥प्रकाशकृतब्रह्महत्यादीनामरणांतप्रायश्चित्तरहितानांचत्वार्ययुतः कृष्णधर्मवर्ति॥इतदाहमतुः॥प्रकाशकृतहंमृणांचतुर्णां  
 पापिनामिह॥निमित्ताकृतधुनीनाजपयागाभिषेचनेः॥नदीनादिभीराजन्चातुर्भोगव्ययेनवा॥ब्रह्मराक्षसमुत्तयथंचत्वार्ययुतमाचरेत्  
 चत्वार्ययुतकृष्णपातीत्यर्थः॥प्रक्षोक्तमप्रकारः॥मध्यमस्यमध्यमप्रकारः॥कनीयसः पादप्रमाणतः॥कृष्णपादोनेष्टुधिमवाप्यतेति  
 उपपातकानांयस्ययस्यपातकस्यानिपापानिकृष्णपादोनेष्टुधिमवाप्यतेति॥तदाहयाज्ञवल्क्यः॥उप  
 पातकजातानांमुनिभिर्धर्म्यदीरितं॥तद्यत्तदाचरणोवास्तस्तावत्कृष्णसमाचरेत्॥मरीचिसंकलीकरणेवाजन्त्यस्ययस्ययद्योदितं॥तदाचरणोवास्त  
 स्यफलमानंयमभूत्॥अशक्तस्यद्विजस्योक्तंस्वर्णकृष्णमीरितं॥यद्यप्यस्ययंरुद्रंमुनिभिः परिभाषितं॥तदाचरणोवास्तानांतावन्तिहि  
 रण्यकृष्णपादप्रभुः॥दारिद्र्यतारुतस्यनेष्टुधिमवाप्यते॥एवंचतुलादिभागमनेष्टुधिमवाप्यते॥एवंचतुलादिभागमनेष्टुधिमवाप्यते॥एवंचतुलादिभागमनेष्टुधिमवाप्यते॥  
 धमरणादिषुउपमयनादिकर्मणांमुख्यकालांतिकेतिगोपेषुप्रायश्चित्तनिरूपितं॥तावन्तिहिरण्यकृष्णपादोनेष्टुधिमवाप्यतेति॥सर्वत्रय  
 मनीयं॥तुलादिप्रतिगृहीतृणांविशेषमाह॥पेठीनभिः॥तुलायांधनसंधातायागच्छागच्छतुष्टयं॥अभिषेकेजपवापिअकृत्वालोकातिदंष्ट्र  
 ब्रह्मराक्षसमुत्तयथंचत्वार्ययुतानिसर्वत्राः॥चतुरयुतकुर्वत्तधमेवास्मात्तमार्गितः॥पिशाचत्वनिरुद्धिः स्यात्तद्वह्नेकेपरवचः॥स्वर्ण

रार्थंश्रावणंयद्येष्टत॥पञ्चाबाणस्यदहनंतन्महादोषोमयिस्थितः॥तदोषपरिहारार्थंनिकृतिंदेवकथ्यतां॥ब्रह्मा॥सर्वदोषोपशमनंसर्वोपद्रव  
 नाशनं॥सर्वपुण्यफलंनृणांसर्वस्नानफलंमहेतु॥प्रातःस्नात्वायथाचारंदंतधावनंपूर्वकं॥उध्वस्त्रमलंकृत्यकृत्वाष्टुदिकमुदा॥निस्यकर्म  
 समाधादोसंकल्पंपूर्ववच्चरेत्॥तावन्मारायणोस्मृत्वापूर्ववत्पापमोचने॥यदामंदायतेभानुस्तदाकापालमुदहनं॥श्रीत्रियाणांचविश्राणां  
 ग्रहेषुत्रिषुसंख्यया॥शाकंभक्षपलंचपियथासंभवेमादरात्॥आनयित्वाथदेवायसमर्प्यविधिपूर्वकं॥मक्षयेत्तानिसर्वाणिपापानान्नातकु  
 र्वत्यन॥हस्तोपादोतुप्रक्षाल्यद्विराचम्यशुचिस्तयः॥सायंकालेस्वपेदेवसमीपेनियतोवसन॥ततःप्रातःसमुत्थायपूर्ववत्सर्वमन्त्रं॥  
 गौरेकाद्विजवर्यायदेयाकर्मफलंयत्॥पंचगव्यंपिबेत्यश्वात्कृष्णमाहेश्वरंदिता॥कुरुत्वमेवभगवान्सर्वदोषोपशान्तये॥एवंकृत्वातद्दोषो  
 महेशानस्तदाकरोत्॥एतस्याचरणोनेवद्विजः पापात्प्रमुच्यते॥इतिहेमाद्रोमाहेश्वरकृष्णलक्षणं॥अथमाहेश्वरकृष्णप्रत्याम्नायमाह॥  
 देवलः॥माहेश्वरस्यकृष्णस्यप्रत्याम्नायश्चेष्टुधमे॥सर्वपापपशामनेसर्वकृष्णफलप्रदं॥ब्रह्महत्यादिपशामनेसर्वग्रहतिवारणं॥तुलाप्र  
 तुलाप्रतिगृहीतृणांपापनाशनहेतुच॥संध्यादिनित्यकर्मणिपरित्यक्तानिस्त्रिभिः॥तेषांविशोधनेदत्तंस्वर्पापहरणं॥गायोत्र्यादिजातिभ्यः अर्चिताव  
 स्त्रिभूषणैः॥हमघटादिभिः शुभैरलंकारैरलंकृता॥स्वर्णशृंगैरोपयुक्ताः॥कोस्यदोहनसंयुताः॥रुद्रसंख्यासंवेष्टाश्चपयस्त्रिभ्यः पृथक्पृथक्॥प्रत्या  
 म्नायेधनंनारुद्रसंख्यामहत्तरा॥रुद्रकृष्णफलप्राप्तिसर्वपापपुनर्मुक्तये॥एवंकृत्वाद्विजायस्तुप्रत्याम्नायंयथाहेतुः॥तस्यसंपूर्णकृष्णस्यफलंमुनि  
 भिरिदितं॥इतिहेमाद्रोमाहेश्वरकृष्णप्रत्याम्नायः॥अथब्रह्मकृष्णलक्षणमाहेश्वरः॥ष्टगुध्वमयः सर्ववत्कृष्णस्यलक्षणं॥दुरन्तेनैवयुत्वा  
 पयस्यापुष्टुतिग्रहे॥अपेयपानयत्यापयत्यापुष्टुमोजने॥सन्धासिनामठपूतंजनेनयद्वेष्टुणां॥यस्यापरजकस्यानयत्यापुष्टुमोजने॥  
 यस्यापुष्टुपरत्ननेयस्यापविधवाकृते॥अमत्रकेपेटकान्तथानारायणबलो॥चौलेचपेटकेचैवदीक्षितस्यैवभोजने॥इत्येतोर्वेदमु



नेचैव सप्तशैलप्रतिगते। कृष्णसहस्रसंकुर्वतस्मादोषात्यमुच्यते। कपिबादिमुखीदानेन सांग्रहपरिग्रहे। सहस्रं सर्ववत्सुखधिमामोत्यसं  
 शयः। आलिंगने तैलघटे महासुखपादिभोजने। पंचकछुरातं कृत्वा पापादस्मादिमुच्यते। तुलादिसप्तदानेषु कृत्वा जहोतुको अपि धेते  
 वा विना धिर्धर्मपालदासः सहस्रनी स्वरेः। सहस्रं स्वर्णं कृत्वा स्यात्तु तं लोकानुसंधया। आज्यान्कारधेनूनां भुज्जुहादिसंग्रहे। महि  
 षीलागबस्तागांशं तद्विष्टं विरगधनं। अन्येषु दुष्टदानेषु दुष्टशान्तिषु सर्वदा। उक्तातिवैतरिण्यात्तु तं कृत्वा मुदीरितं। चोडालो गनो  
 दिगमनेयद्यप्रतिपदेत् प्रायश्चित्तमुक्तं। सर्वेषां पापानां तदा चरणसमर्थानां पुनः संस्कारपूर्वकस्य यस्य निमित्तस्य यावति क  
 ष्टा एयुक्ता मितवन्ति स्वर्णं कृत्वा पि कृत्वा शुद्धिमाप्नुयुः। सर्वेषां पूर्वोक्तानां कृत्वा पुनः प्रत्याम्नायोस्ति। स्वर्णं कृत्वा न्य कृत्वा योः  
 प्रत्याम्नायोस्ति। उत्तममध्यमाधिकारतया सुवर्णं कृत्वा प्रकल्पनीयं। अत्र न प्रत्याम्नायानरूपकादिद्वयपरिपूर्णं योजनीयं। ज  
 दाहमनुः। उभयोः कृत्वा योस्तात प्रत्याम्नायानविद्यते। संपूर्णं कृत्वा मेवात्र कर्तव्यं तारतम्यत इति। **इति महादोषविनाशप्रणाली**  
**प्रजापत्यहोमविशेषः। अथ कर्मा विवाहप्रकारः। मार्कंडेयः। पतितं क्रीबमुन्मत्तं कुलं काणं कृजदितो। अपस्मारं परिसृज्य**  
**विवाहेन सरोषभाकः। कात्यायनः। काणं रुजदितं क्रीबं कुलं पतितमेव च। अपस्मारं रुजं जातं कन्यादालुविवाहयेत्। पश्चाद्**  
**नुत्तयाराजं विवाहेन सरोषभाकः। विवाहयज्ञां दोहिकाध्यारोहणे एव वेदितव्यं। कदल्या विवाहप्रकारः। मार्कंडेयः। कांति**  
**केमार्गशीर्षे नामाघवाफालुने पिबे। वैशारदे ज्येष्ठमासे वा विवाहो रथयासभा। प्रशांतिमुनिः श्रेष्ठाः पुत्रपोत्रप्रवर्धनं।**  
**विवाहे शुभं नक्षत्रं चंद्रताराबलान्वितं। दिवसेऽपि दिवारजं नृपरास्तु उभयकर्मणि। ज्येष्ठक्रीबादिषु धेकं। प्रातरभ्युज्य स्नापये**  
**येत्। गंधपुष्पादिभिः सम्यक् अलंकृत्य प्रयत्नतः। सुवासिनीं तिगिरितानि च पवनं नारायणसंनिधिं। गव्याचकदलीमूलपुष्पा**

हंवाचयेत्ततः। नद्याह्वानंततः कुर्यात्तथावर्णयथाविधि। उन्मत्तमेनं पापिष्ठां कदल्या परिणयेन्मुर। इति संकल्प्य मनसा ब्रह्मस्मै नमः  
 ततः। कदल्या कंकणं बध्वा विधेत्ततोतिमंत्रतः। विधेत्ततोति उमान् ब्रह्मस्मै नमः कदली कंकणं धारयेत्। परिचागिर्वेणोतिमंत्रेण कद  
 लीवस्त्वबंधनं। आशान्नानेतिमंत्रेण योऽं रुक्षमयं दृढं। बध्वा स्वर्णमयं ताती ततुते न्वेतिमंत्रतः। बध्वा कोऽस्य मयं पात्रतुले रक्ष  
 तेः शुभेः। सहस्रं भ्यां वरोधत्वा वृक्षस्यापरिविच्य सेतुं। एवं त्रिवारं कृत्वा त्रहक्षमलमुपाविशेत्। कलौ किकाग्निं प्रक्षेप्य  
 आज्यभागं तं वनस्पतिभ्यश्च नृपाकोक्तत्वात् स्वाहा कारिनुत्का आज्याह्वानं कृत्वा जयादिब्रह्मविस्मृतिनां तो वरमग्निं पूर्य कस्य  
 उपासनमथाचरेत्। लौकिकाचारमापनः कदलीतां परित्यजेत्। तां ब्रह्मादिकमासाद्य सर्ववद्रुमा विशेत्। तत्तदस्मिन् न संदेहः  
 शुभकर्मप्रायणः। परिवेत्तादिदोषोत्रं न संवेदयेत्तदा चन। यज्ञं बाधं विवाहं चाराज्यं वा पातयेत्तथा। उभयोर्हविस्तेनैव प  
 रिवेत्तादिहीयते। अन्यथा दोषमाप्नोति नरकं चाधिगच्छति। तत्कुलं नरकं भयात् संकरो नरकाय वै। पुगांते तु न मुक्तिः स्यात् अपुत्रस्य णय गतिः। **इति**  
**विहेमादोषवित्तानां कदलीविवाहः। अथ दुर्मतानां वर्णत्रयणं परलोककर्मकालं कर्तव्यं तानां नारायणबलिप्रकारमाह देवलः। विवाहितजलपाषा**  
**णं दुर्मतस्य प्रदादतः। कर्मादौ देहपुद्ध्यर्थं नारायणबलिं चरेत्। मार्कंडेयः। दंष्ट्रिभिर्न विभिर्वापि शृंगिभिर्यदेवतः। हृद्देजलिं च पाषाणैर्दे**  
**वतेर्यस्मिं यते। तस्यैव देहपुद्ध्यर्थं कर्मादौ लोककांक्षया। नारायणबलिं कुर्यात् सर्वपापापनुत्तये। पराशरः। दुर्मतस्य विषाधैर्वाचोरेः**  
**रुद्रैर्भगादिभिः। कर्मादौ लोकसाध्यर्थं नारायणबलिं चरेत्। नारायणो जगत्कृती सर्वपापापहो नृणां। दुर्मतानां विरोधेण महापापप्रणाश**  
**नः। मरीचिः। दुर्मतैश्च स्वनेष्टैश्च पराभिर्हृक्षया तनैः। जलैः पाषाणान्गुडैर्वनमध्ये प्रमादतः। कर्मादौ लोकमचिच्छन्न नारायणबलिं चरेत्**  
**नक्षकारमाह देवलः। कर्मादौ पूर्वदिवसे मृतस्यैव द्विजन्मनः। प्रायश्चित्तं तदा कुर्यात् धुमेनान्वायं मागेतः। आहूय विप्रानां प्राः च**



नुर्वितिमादरात् ॥ तदर्थं वातर्धवासं पाद्यश्रुतिपारगान् ॥ अभ्यर्च्य गंधवस्त्राद्यैरामं वा स्वर्णमेव वा ॥ करिष्ये तं मृतस्यास्य बलिं नारायणात्मकं ॥ इत्थं  
 क्रांतान् मृतस्य स्पर्शपवत्रं यस्मिन् वासते ॥ लौकिकाग्निं प्रतिष्ठापयपरिस्तीर्य विधानतः ॥ स्तव्येणाज्यं समाराय व्याहृती रुचिरं नृदि ॥ अथ पृथक् कदा  
 लुत्वा संख्यामेकां समुद्दहन् ॥ यास्तीनां त्रयं तु च पृथगग्नौ विधानतः ॥ संख्यामेकां त्रयः कृत्वा अष्टोत्तरशतं क्रमात् ॥ तत्रैवं विधिवदिप्रोक्तं  
 रावस्मापयेत् ॥ ब्राह्मणान् समलंकृत्य पूर्वोक्तेन विधानतः ॥ चतुर्विंशतिनामानि केवादीनि वै क्रमात् ॥ चतुर्विंशतिविप्रपक्षप्रत्येकं नियोजये  
 त ॥ दादरा ब्राह्मणपक्षे नाम द्वयं नियोजयेत् ॥ तं तुलाभ्यर्च्य मुद्रांश्च माषाः शकं घृतं दधि ॥ तां बलं दाक्षिण्यं चैव विप्रभ्यः परिकल्पयेत् ॥ बान्नेन तो  
 षयेदिप्रान् अधिकारं नृद्वयेत् ॥ तथा संपिंडं कथं यातुं तस्य द्विजन्मनः ॥ न तो वदन् कर्तव्यं विप्रैरायामवेदिभिः ॥ तथा विप्रैर्नैव कथं यदि  
 भुक्ता स पातकी ॥ जातकर्मणि विप्रस्य दुर्मृतस्य द्विजन्मनः ॥ नारायणबलौ चैव नान्नाश्रुधं समाचरेत् ॥ हिरण्येनैव धान्येनैव कुर्याद्वा धं  
 विधानतः ॥ अन्नेन कारयेद्यस्तु स चांडालसमो भवेत् ॥ दुर्मृतानां द्विजन्मानां परलोकहितार्थं कामादो आमनवान् नारायणबलिकरिष्यमिति  
 संकल्प्य लौकिकाग्नेौ घृतेन व्याहृतिभिः प्रत्येकं तुला एकैकं संख्यामुद्दहन् ॥ अष्टोत्तरशतं तु च ब्राह्मणान् अभ्यर्च्य धासंभवं यथा संख्यातोषयित्वा  
 नारायणबलिकृत्वा परलोककुर्यात् ॥ इति तस्माद्दुर्मृतानां कर्मादीनां नारायणवर्गसमाप्ता ॥ अथ वैष्णवश्राध्माह ॥ देवलः ॥ यागा  
 दौ चतुलादनप्रायश्चित्तेषु कर्मसु ॥ श्राध्मकुर्याद्दृष्ट्या वारयं सर्वदोषोपशान्तिदं ॥ गौतमः ॥ प्रायश्चित्तेषु सर्वेषु जीवत्सु पितृलासु च ॥ तत्कृत्वा वै  
 ष्णवश्राध्मकृत्वा कर्म समापयेत् ॥ पराशरः ॥ प्रायश्चित्तेषु दानेषु तुलादिषु मृतस्य पि ॥ यः कुर्याद्दृष्ट्या वः श्राध्मं स तत्कर्म फलं लभेत् ॥ सर्वत्र  
 आपको विष्णुः प्रायश्चित्तेषु कर्मसु ॥ विष्णुवर्धितेषु पुण्येषु दानेन सायकल्पते ॥ हरिवंशः ॥ विदेवामायणे चैव पुराणि भारते तथा ॥ आदो म  
 ध्ये तथा चोति हरिः सर्वत्र गीयते ॥ विष्णुधर्मोत्तरे च ॥ योको विष्णुर्महद्भूतं च ॥ अथ यः ॥ अतः सर्वत्र विष्णुरहितानि कर्मणि न फलंति ॥

कप्ररूपेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ हिरण्यगर्भसंधाने धर्मे निष्कृतिभिर्विना ॥ चत्वारिंशद्वृत्ताहं स्वदृष्ट्या शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ ब्रह्मांडकुंडसंधतोत्तलिति  
 पराउच्यते ॥ त्रिसहस्रचक्रं कुरु शुद्धिमाप्नोति योर्विकी ॥ कल्पवृक्षस्य संधाने त्यजेत्तं निष्कृतिपुरा ॥ त्रिसहस्रं च चक्रं कुरु शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ रा  
 नस्थगोसहस्रस्य संधाता द्विजनायकः ॥ परलोकभयाद्भीतः ॥ अकृत्वा निष्कृतिपुरा ॥ पंचायुते स्वर्गं कुरु शुद्धिमाप्नोति योर्विकी ॥ अन्यथा पशु  
 रोमाणां यावन्तीह भवंत्यधः ॥ तावत्तु संहस्राणि कुरु जे ब्रह्मराक्षसः ॥ हिरण्यधेनुसंधनात्वा स्वैरहं तं निष्कृतिः ॥ पंचाशते स्वविप्रैश्च शुद्धिमाप्नो  
 ति योर्विकी ॥ हिरण्यश्वस्य संग्राही ॥ पुरातनकृतं शुद्धिमाप्नोति ॥ पंचाशते स्वर्गं कुरु शुद्धिमाप्नोति योर्विकी ॥ हिरण्यश्वस्य राजन अश्वची  
 रथसंग्रहात् ॥ पट्टशते स्वर्गं कुरु शुद्धिमाप्नोति सर्वत्र ॥ हे महस्तिरथो विप्रः प्रतिगृह्य धनानुरः ॥ अकृत्वा निष्कृतिं वास्त्रमागिणं ज्ञानं परित  
 पट्टशते हे महं कुरु शुद्धिमाप्नोति वैदिजः ॥ पंचलांगलसंग्राही कृत्वा धर्मस्य निष्कृतिः ॥ अयुते स्वर्गं कुरु शुद्धिमाप्नोति पूर्वजः ॥ अन्यथा नि  
 ष्कृतिर्नास्ति ब्रह्मराक्षसत्राकया ॥ धराप्रतिग्रहे राजन विप्रः शुद्धिमाप्नोति भुवः ॥ पण्डितं संहस्राणि स्तुतुं कुरु शुद्धिमाप्नोति ॥ तद्वापपरिहारायैव य  
 तं कुरु माचरेत् ॥ विरतचक्रस्य संग्राही विपिने ब्रह्मराक्षसः ॥ पंचायुते स्वर्गं कुरु शुद्धिमाप्नोति क्षितौ ॥ कल्पलताप्रतिग्राही कल्पतरुप्रति  
 ग्रहे ॥ प्रायश्चित्तं कुर्यात् ॥ सप्तसागरसंग्राही घोरो भवति राक्षसः ॥ तं निष्कृतिं पराकृत्य महान्तरं कुरु जेत ॥ पण्डितं कुरु शुद्धिमाप्नोति ॥ शुद्धिमाप्नो  
 तिसंग्रहात् ॥ महाभक्तघटं चर्मधनो विप्रः प्रतिगृह्य ॥ अयुतं स्वर्गं कुरु स्यात् ॥ अन्यथा वै न निष्कृतिः ॥ श्वेताश्वमृतशय्यायां गजदानप्रतिग्रहे ॥  
 अयुतं स्वर्गं कुरु स्यात् ॥ अन्यथा वै न निष्कृतिः ॥ श्वेताश्वमृतशय्यायां गजदानप्रतिग्रहे ॥ अयुतं स्वर्गं कुरु स्यात् ॥ गृहीतुं देहं शुद्धये ॥ पूर्व  
 वदिपितृराजनं घोरो भवति राक्षसः ॥ तस्य पापविमुध्यर्थं अयुतं कुरु माचरेत् ॥ कालपुरुषकालचक्रं तिलगर्भं तिलाचलं ॥ राशिचक्रं  
 द्विजः कुर्यात् ॥ अयुतं कुरु माचरेत् ॥ कोटिहोमं लक्षहोमं पापपुरुषप्रतिग्रहे ॥ अयुतं स्वर्गं कुरु स्यात् ॥ गृहीतुं देहं शुद्धये ॥ आदि कथाजि



श्रितान्यपि ह्यधिकर्माणि ॥ तदाह गौतमः ॥ प्रायश्चित्तं विवाहादि व्रतदानतुलादिकं ॥ इत्युक्तं तस्मात्सर्वत्र नादीत्याहं प्रसज्यते ॥ अतस्तदवश्यं करणी  
 यत्वा दत्रापि नाद्याहं न कर्तव्यं ॥ इति हेमाद्रौ नादीत्याहं विधिः ॥ वराहपुराणे ॥ इदमन्यथावस्थामि सर्वपापहरं भुम्भुम् ॥ सर्वसंपत्पदं नृणां पुत्रदं पुत्रकामि  
 नो ॥ धनबंधान्यकामानां राज्यदं राज्यकामिनो ॥ आषाढमासे शुक्ले तु द्वादश्यां पोषा मादिने ॥ यती पाते च संक्रांतौ कुर्याद्दानमनुत्तमं ॥ ब्राह्मणस्तु त्रिवि  
 दं श्राद्धाणां पुण्यवर्धनं ॥ पोषा मासं प्रातरुत्थाय स्नात्वा च न्ययया विधिः ॥ नित्यं कर्मादिनिर्वये स्वर्गदेहे देवतागृहे ॥ गोमयेनोपलिप्याथ रंगवेन्याद्यलं कृतं  
 तन्मध्यं पृथक् पसेन्न चोचितं स्तुतिस्तनं ॥ तत्र निक्षिप्य धान्यं च तंडुलान् च संख्यया ॥ अमंत्रं स्थापयेत्तत्र दद्यात्फलसंयुतं ॥ तंडुलेः पूरयित्वा तु तत्र प  
 मंलिखेत्पुनः ॥ वस्त्रेण वेष्टयेत्कां स्यंतत्र देवो प्रसूजयेत् ॥ पलद्वयेन स्वर्णेन तदर्थेन विचक्षणः ॥ रामरामं विनालाक्षं स वासं रणभूषितं ॥ सिंहास  
 ने समाविश्य ध्यायंतं मुद्रया सह ॥ तेनैव स्वर्णमानेन लक्ष्मणं कारयेत्तथा ॥ तिष्ठेत्तमं जर्जितं च ध्याकसेचा इयं मुद्रा ॥ वसंतरामपार्श्वे तु निर्मलं नियते  
 द्विवं ॥ एवं कृत्वा भयो देवो ह्रीरस्त्रानं समाचरेत् ॥ निक्षिपेत्प्राग्मध्ये तु पूजयेत्पुनश्चार्कैः ॥ रामारामं महाबाहो को स ज्योतिर्गर्भसंभवा ॥ पूजामि नां ग  
 हीत्वा शुभं यथेष्टं फलदो भवे ॥ इति रामपूजामंत्रः ॥ सोमिने लोकसोमिने सर्वपापहरा वय्या ॥ पापं मे कलाशिं धिं पुत्रं देहि स्वर्चसे ॥ इति लक्ष्मणपूजा ॥  
 गंधपुष्पास्तैर्धूपः दीपैर्नैवेद्यचंदनैः ॥ महार्हेऽपचारेष्वपूजयित्वा यथाक्रमे ॥ प्रदक्षिणमनुब्रूय नमस्कारं समवेयेत् ॥ ब्राह्मणाय स्तुतं श्राद्धं त्राय प  
 त्नी पुत्रं वेत्तु मुदा ॥ अभ्यर्च्य गंधपुष्पाद्यैश्च दद्याद्दामं स लक्ष्मणं ॥ उदङ्मुखं वायुविप्राय स्वयं मिद्राननः शुचिः ॥ वामेन कांस्यसंगणहं दक्षिणेनाक्षमाम्बुह  
 अमंत्रं सर्वपापघ्नं पुत्रप्रदं पुत्रिणां ॥ सर्वपापहरं यस्मात् अतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ राम लक्ष्मण दानमंत्रौ ॥ अयोध्याधिपतिं वीरश्रीरामं कुरुणा निचे ॥  
 सर्वजन्म समुद्रतमिह जन्मनि संभवं ॥ तत्सर्वनाशमाया तु त्वत्पसादाज्जगद्गुरो ॥ रामं त्वामहमभ्यर्चं सर्वपापपतु नये ॥ रास्यामि विप्रवर्यो य सर्वपा  
 पोपशान्तये ॥ अनया पूजया त्वामिन्द्रपसेनाभव सर्वदा ॥ पुत्रं देहि यत्रो देहि राज्यं देहि जनार्दन ॥ अनेन दानमंत्रेण पापं संहर्तुं महसि ॥ सर्वपा

पदरोयस्मात् अतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ ततस्तदक्षिणा देया वित्तश्राद्धयविवर्जितः ॥ देयं द्रव्यं तृतीयांशं मुनिभिः परिकल्पितं ॥ ब्राह्मणान् भोजयेत्तथा  
 तयथाविभवपूर्वकं ॥ एवं कृत्वा नरो यस्तदा न मे तत्कटुलं मं ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः पुत्रमाप्नोति तत्क्षणात् ॥ राम लक्ष्मणयोर्दानं कृत्वा विध्युक्तमा  
 र्गतः ॥ स सर्वफलमाप्ताद्यपुत्रमाप्नोति सर्वदा ॥ देरिदोलसत्तेचित्तं ब्रह्मचारितु कन्यकां ॥ कृत्वा सिनी पुत्रकामा पुत्रमाप्नोति सर्वथा ॥ मोक्षका  
 मीलमेन्द्रो हरीगीरोगास्यमुच्यते ॥ आषाढशुद्धपोषा मासं तमेतन्मनीषिभिः ॥ द्वादशमथ बाराजं कुर्यादितद्रुतं मुदा ॥ इति हेमाद्रौ वराहपु  
 राणे राम लक्ष्मण प्रतिमादानविधिः ॥ वंदे विष्णुं शक्यं शीलक्ष्मीपतिमुमापतिं ॥ सर्वपापसंघानां प्रायश्चित्तविधेः क्रमात् ॥ अलोच्य स  
 र्वशास्त्राणि यथाशक्तियथामति ॥ क्रियंते पापशोधार्थं प्रायश्चित्तस्य पञ्चमतिः ॥ अथ स्मृतिप्रमाणमाह ॥ मनुः ॥ स्मृतिं पश्येति मुनयः स्म  
 रंति च यथा स्मृतिं ॥ तस्मात्प्रमाणमुभयं प्रमाणैः प्रमितं भुवि ॥ यो मन्यते ततो न्यूनं हेतुशस्त्राभ्यो नरः ॥ स साधुभिर्बहिष्कार्यो नास्ति को  
 वेदनिंदकः ॥ विष्णुः ॥ पुराणं मनोवाधर्मः सांगो वेदश्च किं सतं ॥ आसासि धानि च चारि निहतं व्यानिहेतुभिः ॥ यस्तानि हेतुभिर्हन्यात् स  
 धेतमसि मज्जति ॥ इति हेमाद्रौ प्रायश्चित्तशस्त्रेयविधाने दोषोपहितः ॥ आसेन ॥ ज्योतिषं व्यवहारं च प्रायश्चित्तं चिकित्सकं ॥ विनाशं  
 स्त्रेण यो ब्रूयात् तस्मात्प्रसक्तं ॥ तत्राधिकारी ॥ मनुः ॥ अकुर्वन्निहितं कर्मा निंदितं च समाचरेत् ॥ प्रसृजंश्चेदियार्थेषु प्रायश्चित्तीयते  
 नरः ॥ यास्ते वज्रव्यः ॥ विहितस्यानुष्ठानं निंदितस्यानिषेवणात् ॥ अनिप्रहासं द्रियाणां नरः पतनमिच्छति ॥ नरग्रहणं प्रतिलो मजातीना  
 मपि प्रायश्चित्तं प्रास्मर्थमपि ॥ प्रायश्चित्तं मकुर्यात् पापेषु निरतानराः ॥ अपश्चात्तापिनः कष्टान्नरकामतिदरुणात् ॥ पापतारतम्या  
 फलतारतम्यं दर्शितं ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ अष्टाविंशतिकोट्यानि घोरानि नरकाणि वै ॥ महापातकं नश्चापि सर्वेषु नरकेषु ॥ आर्चं



तारकं यावत्सीडयंते बहुभिर्वरैः ॥ उपपापातकीनश्चापितर्धं यांति मानवाः ॥ शेषैः पापैः तर्धं च कालं कृतं तथा विधेः ॥ संप्रकाशपापकृतं  
 रहस्यपापफलं तु ॥ पराशरः ॥ पातके तु सहस्रं स्यात् महति दिगुणं तथा ॥ उपपातकी तु कर्तव्या नरकं वर्णं संख्यया ॥ तत्र चतुः पंचविधेषु उपपातकेषु रत्नात्  
 रत्नम्युद्यः ॥ महापातके वर्षे सहस्रं द्वयं नरकपातः ॥ अतिपातके यर्धं सहस्रं ॥ उपपातके सहस्रार्धं संकलीकरणादिषु अधर्धं रत्नद्वयमिति ॥ पंचवि  
 धानि पापानि ॥ कात्यायनः ॥ महापापं चातिपापं तथा पातकमेव च ॥ प्रासंगिकं चोपपापं त्रये वं पंचकांगणः ॥ तत्र पातके पापानि च न भविष्यन्ते ॥  
 अधोऽधः पतनात्पुंसां पातकं परिकीर्तितं ॥ नरकादिषु घोरेषु पतनात्पापमुच्यते ॥ इति याज्ञवल्क्यः ॥ तस्मात्तेनेह कर्तव्यं प्रायश्चित्तं विधुं धेयं ॥  
 एवमस्यां लोकैश्चैव प्रसिध्यति ॥ प्रायश्चित्तार्धमाह ॥ अंगिराः ॥ प्रायानामतपः प्रोक्तं चित्तं निर्णीयमुच्यते ॥ तपोति ॥ तपोति श्रयस्युक्तं प्रा  
 यश्चित्तं तु च्यते ॥ भाष्यकारस्तु ॥ प्रायो विनाशः चित्तसंधानं विनष्टस्य संधानमिति विज्ञानयोगिनां प्रायश्चित्तं रावः ॥ पापस्यार्थ  
 नैमित्तिके कर्मविशेषस्यपि ॥ इह तावत्कलियुगे आपद्दुःखान्यात् अपवर्जनीयतया पापसंभवात् ॥ प्रतिनिमित्तं प्रायश्चित्तं कर्तुं मन्वाव्य  
 त्वात्तृतीयस्यास्तिष्ठत्वात् पापानुभवे विरकालिघोरतीत्रे नरकवेदनायाः सोढुं मन्वाव्यत्वात् पापशीरुणा पश्चात्तापिना पुरुषेण कवेला  
 यां सर्वपापनोदकं प्रायश्चित्तं सर्वथा मान्यं चरण्यमेव च ॥ यत्र कालादरे ॥ मूलमासशुक्लपक्षे दुष्टकाले प्रतिविधित्वा शुद्धकाले  
 एकादश्यामन्यतरस्यां वा तिथौ कार्यं ॥ अग्न्याधानादि श्रोत्रोपासनादि स्मार्त्ततुलापुरुषादि कर्म कुर्वन् ॥ आदौ उपासनाय मधिकारसि  
 ध्यर्थं च कार्यमेव तदुक्तं मनुना ॥ सुविना कर्म कुर्वतेति ॥ अंगिरसाच ॥ श्रोतं स्मार्त्तं च कर्तव्यं कृत्वा पापं समात्मनः ॥ अपंच पंचहोमं च दा  
 नं याचनमेव च ॥ जपो वेदपारायणादि ॥ होमः कुत्रमांसादि ॥ दानं गवादिः ॥ अर्चनं विष्णवादीनां ॥ स्मृतिस्मृत्यहंकारे श्रोतं ॥ विशेष  
 कायं विविधेष्वहंकारेति ॥ आतुरस्य तु शुद्धकाले परीक्षानेव कार्या ॥ आशौचादिष्वपि सद्य एव कार्या ॥ चेदिकाया दाने विशिष्टमा

संकल्पानंतरं वपि वपनानंतरं च वा ॥ यः कुर्याद्द्वेष्टणवश्राधंतदनं तावत्कल्पते ॥ जीवत्कुर्यात्प्रायश्चित्तेषु प्रायश्चित्तानां पूर्वप्रोक्तानंतरं पूर्वप्रोक्तहो  
 मानंतरं आमेन हिरण्येन वा विष्णुभक्तमेकं पंचोपचारैश्चैव विष्णुप्रीयते ॥ आमं हिरण्यं वा दद्यात् ॥ मनुष्यपि ॥ भोजनं तृप्तिपर्वतं आमदि  
 गुणमाचरेत् ॥ हिरण्यं त्रिगुणं प्रोक्तं सर्वकर्मस्वयं विधिः ॥ विप्रैर्विष्णुवर्षिते तुष्टे सर्वैस्तथांति देवताः ॥ तास्तुष्टाकरजं द्रव्यं तत्कर्मधुस्तं मे  
 त् ॥ अतः प्रायश्चित्तेषु द्वेष्टणवश्राधमवश्यं प्रायश्चित्तिभिः कर्तव्यं ॥ नान्यथा फलमाप्नोति ॥ इति होमादौ वैष्णवश्राधविधानं ॥ अथ तां दी  
 श्राधप्रकारमाह ॥ देवलः ॥ प्रायश्चित्तेषु दानेषु प्रतिष्ठानुव्रतेषु च ॥ विवाहादिषु सर्वत्र नां दी श्राधंसमाचरेत् ॥ विवाहादिषु कर्मस्तु ॥ नां दी श्रा  
 धंतदा कुर्यात्सर्वकर्मनिवृद्धये ॥ मरीचिः ॥ प्रायश्चित्ते विवाहादेरुलादानादिकर्मस्तु ॥ पूर्वद्युवर्तदानां वा नां दी श्राधंसमाचरेत् ॥ अंगि  
 रः ॥ प्रायश्चित्तेषु उग्राद्यादौ तुलादानादिकर्मस्तु ॥ पूर्वद्युवर्तदानां वा नां दी श्राधंसमाचरेत् ॥ अंगिराः ॥ प्रायश्चित्तेषु उग्राद्यादौ तुलादानादि  
 कर्मस्तु ॥ महोत्सवेषु सर्वेषु प्रतिष्ठानुव्रतेषु च ॥ विवाहादिषु सर्वेषु नां दी श्राधंसमाचरेत् ॥ पूर्वद्युवर्तदानां वा नां दी श्राधंसमाचरेत् ॥ अपाप्  
 पं च पापयसे ॥ नेनामेन वाराजं हिरण्येन यथाविधि ॥ द्वादशब्राह्मणां शुक्लं अष्टौ वा येन राधिपं ॥ पितृनुदिश्य यत्नेन सत्पापपा  
 ज्यपायसे ॥ तत्रापितरः ॥ गरुडपुराणे ॥ पितापितामहश्चैतत्तथैव प्रपितामहः ॥ मातापितामही चैव तथैव प्रपितामही ॥ मातामहाः  
 सपत्नीकाः पृथक् पृथक् अनुव्रताः ॥ वित्रे देवाः ॥ अत्र देवाः सत्यवस्तु मूर्त्तीस्तु पितरश्च यः ॥ ततः परममूर्त्तीस्तु न गच्छंती ह कर्मणि ॥ द्वा  
 दशवर्गो मूर्त्तीः ॥ ततः परममूर्त्तीः ॥ ये ये पितरः श्राधेषु प्रोक्तारस्तैर्मूर्त्तिसंज्ञाः ॥ ये ये पितरः श्राधेषु न भुजंते अमूर्त्तीः ॥ तदाह गालवः ॥ पि  
 त्रादिपितरो मूर्त्तास्त्रयस्तेषु पुण्यदाः ॥ अतः परममूर्त्तीस्तु स्मरणात्पापहारिणः ॥ अतः सर्वत्र ह्येकममूर्त्तीनां दी श्राधंकर्तव्यं ॥ प्राय



मेवेति तस्मात्संसर्गिणः कलियुगेति पातकित्वमेवेति स्फुटं यदुक्तं मनुना ॥ संवत्सरेण पतितः पतितेन सहा वसन् ॥ यजनाध्यापनाभ्यां न तु  
 यानासनशयनात् ॥ याजनाध्यापने यो नित्यं संबंक्ष्यः पतनीत्यर्थः ॥ यो यः न प्रमत्तितेनैषां संसर्गं याति मानवः ॥ न तस्यैव व्रतं कुर्यात्तत्संसर्गविमु  
 धयेति ॥ एतद्युगांतरविषयः ॥ मनुः ॥ बहूनामेककार्याणां सर्वेषां त्रयपाणिनां ॥ यद्येको धारयेत्तत्र सर्वं तेषां धातकाः स्मृताः ॥ उपरुधन्वुरितुं समर्थय  
 तियः पुमान् ॥ पश्चानुग्रहस्तोपि ब्रह्मधातक इत्येत ॥ विष्णुः ॥ रागादेषां त्रयमादाह स्वतः परत एव च ॥ को धातये द्वा लक्षणं कश्चित्तावद्वैतं धातकः ॥  
 भर्तृको यदि तद्वन्त्या तसोपि ब्रह्मधातकः ॥ सेति पतिप्रदा भर्तृकश्चि ब्रह्मधातक इत्यर्थः ॥ उपदेष्टा अर्थपिता प्रेरकश्चेति स त्रिधा ॥ अनुमंता  
 नुमनना तसोपि धातक इत्येत ॥ विष्णुः ॥ आह्वयस्तो डिता वापि धने वा विप्रयोजितः ॥ यमुद्दिश्य त्यजेत्याणं तमाहुर्ब्रह्मधातकं ॥ स्मृत्यन्तरे  
 अनुमंतोपदेष्टा च तथा सं प्रीतिपातकः ॥ प्रोक्ताहकः सहायश्च तथा मागो नुदेशिकः ॥ आश्रयस्तस्य दाता च भक्तिदाता च कर्मणः ॥ उपे  
 क्षकः शक्तिमाश्रयो वक्तानुमोदकः ॥ अकार्यकारिणां तेषां प्रत्यक्षितं प्रकल्पयेत् ॥ इति ॥ एवं संरापानस्तवर्णस्तेयगुर्वगनागमनेषु च  
 योग्यमनुग्रहकादयो बोधव्याः ॥ मनुः ॥ हिगर्भमिविज्ञातमतो देवव्रतं चरेत् ॥ राजन्यवैश्यबीजाणां अत्रेयमेव तस्त्रियं ॥ बीजादीनामिति ग  
 दिक्षामध्यवर्तिनो ॥ आत्रेयी अत्रिगोत्रिजा अंगिरसाक्रतुसती ॥ उरानसाकदाप्युष्यवती ॥ मरीचीनामपतिवता ॥ तथा ॥ उक्ता चैवान्त  
 तंसाह्ये प्रपिपत्यगुरुतथा ॥ अपहृत्यैव निक्षेत्रं कृत्वा च स्त्रीवधग्रहं ॥ अन्तसाक्षिवाणी ॥ बध्नासि करं पतिरंतः ॥ क्रोधावेशः ॥ नि  
 क्षेपब्राह्मणसवधिः ॥ स्त्रीचाहितान्निपत्नी पतिव्रतादितत्परिणान् ॥ युक्तरवावेस्यात् ॥ तथा च याज्ञकैर्लक्ष्यः ॥ वरेव्रतं महापापी धातार्थे चैव  
 मागत इति ॥ आपस्तंबः ॥ धर्मासंनिपातेर्यथा हि एतदेवेति ॥ विष्णुः ॥ न तितवधे महाव्रतमिति स विद्योत्तरपुराण ॥ अर्चित

स्तुतिं वापि शिर्षलिङ्गं च तालयेत् ॥ अन्यत्र कुरुते लिङ्गं अतिपातकमाप्नुयात् ॥ उत्तमानां च मराणां अन्यथा करणे सति ॥ विप्रस्यैव व्रतं कुर्यात्विप्रदे  
 वो समोऽस्मृतो ॥ अग्निरहो चार्थकपिलाहत्वा ब्रह्महृण्यव्रतं ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ अर्चितं स्तुतिं वापि शिर्षलिङ्गं च तालयेत् ॥ पितुः स्वसारमातुश्च मातुला  
 निस्वस्तामपि ॥ मातुः स्वभपत्नी भगिनी आचार्यतनया तथा ॥ आचार्यपत्नी स्वशरांगच्छन्वो गुरुतल्पगः ॥ लिङ्गं भिक्षाध्वजस्तस्य सकामायादिव  
 याजपि ॥ माता मातुषसाध्वैर्मृतुकामी पितृघृता ॥ पितृव्यसखिशिष्यस्त्री भगिनी तत्सखी स्कथा ॥ देहिताचार्यभार्यचसगोभारारणा  
 गता ॥ धात्री पतिव्रता साध्वी तथा वर्षात्तमागना ॥ आसामन्यतमांगच्छगुरुतल्पग उच्यते ॥ शिश्रस्योक्तं नानन्योत्तरादो विधीयते ॥  
 अत्र माता मातुषपत्नी तस्यापि व्यपदेशात् ॥ व्यासः ॥ आश्रितस्यापि दुष्टात्मा आहिताग्नेश्च योगिनः ॥ येषां पत्नी स्तुता गत्वा गुरुतल्प  
 व्रतं चरेत् ॥ इति ॥ उरानाः ॥ चांडाल्यांगर्तमोघाय गुरुतल्पव्रतं चरेत् ॥ इति ॥ अतिदिष्टं च यस्याप्यं अतिदुष्टं उच्यते ॥ उपपातकमात्र  
 तं महापातकतामियात् ॥ अनिर्दिष्टस्योपदेशात् तस्यानासं व्रतं नरः ॥ अनिर्दिष्टेषु सर्वत्र पादोन व्रतमोचरेत् ॥ इति हेमाद्रौ पतितस  
 र्गमनग्रहकाव्रतादिष्वानां प्रयोजकानां मनुमंतात्तदनुनिश्चयक्रमेण यथायोग्यं नववार्त्तिकषड्वार्त्तिकसाधनैर्वार्त्तिकमिति व्रतं स्त्री  
 णां विशेषतः पतनीयमाह ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ नीचाभिगमनं भर्तृधातनंगर्तनारनं ॥ विशेषपतनीयानि स्त्रीणामेतान्यपि ध्रुवं ॥ चत  
 स्वस्तपरित्याज्यशिष्यामागारुगान्धव्याः ॥ पतिप्रीचविशेषेण जुगितोपताचवा ॥ जुगितः प्रतिलोमगतो होतवर्णो वा ब्रह्महत्यास  
 मानि ॥ अन्तं च समुत्कर्षराजगामी च पेशनं ॥ गुरोश्चालीकनिर्वधः समानि ब्रह्महत्या ॥ विष्णुः ॥ यागस्य क्षत्रिया वैश्यो वैश्यवे  
 धोरुजश्च लायाश्च अंतर्वर्त्यो न्याश्चात्रेयमोत्रायश्च अविज्ञातस्य शरणगतस्य धातनं ब्रह्महत्या समानि ॥ शिवधर्मोत्तर ॥  
 वस्तुविद्याभिमानेन नीचोऽज्ञ इति यं हि जं ॥ उदासीनस्तमामध्ये ब्रह्महासंप्रकीर्तिताः ॥ परदोषमविशोयेत्पकर्णेजपेत्तद्यः ॥ पापीयान्



पिशानः क्रुधः सचैव ब्रह्मास्मृतः ॥ देवदिजगवां भूमिं हर्षदत्तां हरोतयः ॥ पनष्टमपिका लेनतमाहुर्ब्रह्मघातकं ॥ तथा देवतान्यथाकरणं ब्र  
 ह्महत्यासमानं ॥ सवर्णस्तेयसमानं ॥ निक्षेपस्यापहरणेन राश्वरजतस्य हः ॥ भूमिवस्त्रमणीनां च सर्वपास्तेयसमं स्मृतं ॥ तत्र याज्ञवल्क्यः  
 स्त्रीधनुहरणं ब्राह्मणक्षत्रियहरणं स्तेयसमं ॥ देवब्राह्मणराज्ञां तु विज्ञेयं ब्रह्म उच्यते ॥ इमानि देवब्राह्मणराज्ञां संबन्धीनि गुरुतल्पसमानि  
 रेतः सेकः स्वनीचेषु कुमारीषु त्यजेत्फवः ॥ तरवुः पुत्रस्य च स्त्री गुरुतल्पसमं विदुः ॥ अन्याजातिस्त्री रजकश्चर्मकाश्च न देवुरउरवा च ॥ वैव  
 र्ण्ये देविल्लभ्यस्वर्णकारस्तसो विकः ॥ तेषां कस्तिलयं त्रीचस्तुतश्च कीतथा धनी ॥ नापितो लोहकाश्च त एते पांडुरां त्यजाः ॥ विष्णुः ॥ पितृवसमाता  
 महमातुल्यस्य पत्नी गमनं गुरुदण्डसमं ॥ पितृवसमातुल्यस्य गमनं श्रोत्रियगुणध्याय मित्रपत्न्याभिगमनं स्वसः सख्याप्तगोत्राया उत्तमस्वर्णयाः  
 पतिव्रतायोः निक्षेपस्यागमनं निमित्तान्येतानि उपपातकानि ॥ स्वयोनिर्भगिनी स्वगोत्राजोतिस्त्री ॥ पुराणसारे ॥ अपिवा मातरं गच्छेन्न गच्छे  
 वदारिका ॥ यदि गच्छेद्गुरुदारसमानं ॥ एवमादीनि समपातकादीनि परिगणितानि ॥ कोणांतत्र पतिवचनं प्रायश्चित्तं विकल्पार्थं समेद्य ध  
 र्ममिति येषां तु वार्षिकं व्रतं ॥ उपपातकानि ॥ मनुः ॥ गोवधाय ज्यसंपाज्य परदायात्मविक्रयः ॥ गुरुमातृपितृत्यागः स्वाध्यायाग्नेः स  
 तस्य च ॥ परवित्तिश्चानुजेन परिवेदनमेव च ॥ तयोर्दानं च कन्यायाः स्तयोरेव च याजनं ॥ कन्यायादप्यं वैवर्धुष्ये च व्रतकृतिः ॥ त एका  
 रामदाराणां अपत्यस्य च विक्रयः ॥ उत्तकाध्ययनं तद्वत् अपण्यानां च विक्रयः ॥ हंसोपजीवी स्त्रीजीवी मूलकर्माभिचारकः ॥ इंधनार्थं म  
 शुक्लाणां द्रव्याणां मवपातनं ॥ अस्मार्थं क्रियारंभो निर्दितानयनं तथा ॥ अनाहिताग्नितो स्तेयमगाणां चायनक्रिया ॥ धान्यरूपपरु  
 स्तेयमद्यपि स्त्रीनिषेवणं ॥ स्त्रीभूदेक्षत्रियवधो नास्ति कथंचोपहायनं ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ नवपात्रियोषधिजीवहिंसय च विधाने

तस्य व्याधिना शुद्धतोच्यते ॥ अनित्यतापियद्वस्तु तावुर्होमादिवांछतीति ॥ वाराहपुराणे ॥ व्यतीपाथतोथ संक्रांतिस्तथैव ग्रहणं रेवः ॥ पुण्यका  
 लस्तदा सर्वयस्य सारुपस्थितः ॥ तदा गोभरहरण्यदिदत्तमक्षय्यतामियात् ॥ भविष्योत्तरे ॥ तत्र ये पापनिचयाः स्खलीनरकतेनवः ॥ ते समासेन क  
 थ्यते मनोवाक्यसाधनः ॥ मनुः ॥ ब्रह्महत्या स्तृवापानं स्तेयं गुर्वी गनागमः ॥ महोत्तिपातकान्याहुः संयोगं चैव तेः सह ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ ब्रह्महान्य  
 पस्तेयतथैव गुरुतल्पगः ॥ एते महापातकिनेत्यश्नतेः सह संवसेत् ॥ मनुः ॥ ब्रह्महादादशमासाः कुटिलं च वैवसेत् ॥ नैशादात्मविधुष्यर्थं  
 क्षत्रात्रिवशिरध्वजं ॥ हारीतः ॥ द्वादशभिर्वर्षमहापातकिनः दोषिण इति ॥ इदमज्ञानतः करणे ॥ ज्ञानतः करणे चागिराः यः कामतो महापापं  
 तरः कुर्यात्कथंचन ॥ न तस्य शुद्धिर्दिष्टा भगवन्नुत्पनादुच्यते ॥ तथापि पातकानि पतितसंसर्गाणि ॥ व्यासेन ॥ येन येन संवसेद्दुष्ये सोपि  
 तत्समतामियात् ॥ यदि हीनं च स्वार्थोपदेशात् ॥ अत्र चतुर्थे हण एवकाराच्च ॥ कलियुगे महापातकसंसर्गिणस्तन्महापातकिनं च ॥ त  
 स्यापि साक्षान्महापातकित्संसर्गिणोपि महापातकित्संस्थात् ॥ तस्यापि साक्षान्महापातकित्संसर्गिणः स्थात् ॥ ततः परमप्येव अवस्था  
 त् ॥ तस्मात्कलियुगे साक्षान्महापातकसंसर्गिणोपि न महापातकिनं तथा चेत्तं पराद्वोरण ॥ कृते तु मानवो धर्मः चेतायां गोतमस्य  
 च ॥ द्वापरे शंखलिरिव तः कलोपाराश्वरस्मृतिः ॥ त्र्यंशे कृतयुगे चेतायां ग्राममुत्सृजेत् ॥ द्वापरे कुलमेकं तु कर्तुं कलियुगे ॥ व्या  
 सः ॥ कृते संभाष्य पतितः स्वतायां स्पृशेन्न तु ॥ द्वापरे त्वं भ्रातृनायकलोपतितकर्मणः ॥ स्मृतिकामधेनो ॥ संसर्गदोषो नैव स्यात्तस्मा  
 पातकनिः कलो ॥ घटिकानिषेधे भसंसर्गदोषस्तेनाद्यैर्महानिष्पत्तिः ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ कलियुगे संसर्गदोषो नास्तीत्युक्तं ॥ एवबलं स्म  
 र्तिवचनात् ॥ अथ पर्यालोचनया पतितसंसर्गिणोपदोषाभावः कथनं पत्याभावपरा ॥ संसर्गप्रायश्चित्तं तु पादोन द्वादशवर्षिकं कार्य



सदा

पिस्तबहुन्यपि॥ तान्याचरेन्विप्रः तस्यास्यादप्यमर्षणं॥ अधमर्षणप्रकारमाह॥ मर्कडेयः॥ मनसा पापनिलयं पूर्वजोहितमाचरेत्॥ तदा कं  
दीर्घकां वापि गच्छाच्चिरतं दितः॥ पुरीषमूत्रे संसृज्य कारोचं कुर्यादतं दितः॥ हिराचम्य शक्तिं त्वानारायणमनुस्मरन्॥ मन्त्रा पकषेण कृतानि  
त्यकर्म समाप्य च॥ प्रायश्चित्तीतथान्यो वा संकल्पविधिपूर्वकं॥ नाभिदघ्नजलं गत्वा सूर्यस्याभिमुखः शुचिः॥ पवित्रो दर्शपाणिर्वा  
मर्जयेत्तत्र मुञ्चरन्॥ मंत्रांते मर्जयेदं सैर्विप्रो देहविशुद्धये॥ पवमानः स्रवर्चनः स्रहिरण्यभंगमित्यनुवाकः॥ सर्वेषु वारंतेषु अनुवाकः  
प्रजापतेरक्षस्वयदित्यनुवाकः॥ देवस्य चेति मर्जयेत्॥ समातचे देवर्षिपितृः स्रपैयित्वा हिराचम्य धौतवस्त्रं परिधाय मोनं तुंजनस्नानव  
स्त्रं निष्पीडय वा प्रकोष्ठे निक्षिप्य हिराचम्य शुचिर्भवेत्॥ इत्यधमर्षणं कृत्वा प्रायश्चित्तार्थं दामागतान् परिषदं गत्वा नारायणमनुस्मिन्  
नूक्तं पापं मनसि निधाय पुत्रादिकं कृत्वा पत्नी पुत्रपरिवेष्टितः दनुमतः परिषदं गच्छेत् प्रायश्चित्तीति॥ इतरस्ते नित्यकर्मदिकं कृत्वा  
दोषबुद्धिना चरेत्॥ इति हेमाद्रौ अधमर्षणस्नानविधिः॥ अथैवो निषिद्धपुत्रवेदानं॥ प्रायश्चित्तं कर्तुं कामः परिषत्संनिधौ मदीय  
पापनिवेदनं॥ योग्यतामस्तिकास्तनान् अहं करिष्ये इति संकल्प्य पापनिवेदनं॥ ततः प्रायश्चित्तनिर्णयः॥ ततो विधाय कवरण  
दक्षिणादाय विधाय कान् प्रतिपरिषदाक्यं॥ अनुवादकवरणं प्रति विधाय कवाक्यं॥ ततो वपनसंकल्पः॥ नां दीश्राधं॥ वैष्ण  
वश्राधं॥ प्रान्यांगगोदानं शालाहोमः॥ पंचगव्यहोमः॥ पंचगव्यप्राशनं व्रतग्रहणं तदपरेद्युः पुनः शालाहोमः॥ उदीच्यांग  
गोदानं॥ यथाशक्ति दद्यादानानि॥ अज्यावेक्षणं॥ भरिदानं॥ ब्राह्मणभोजनं॥ आशीर्वादग्रहणं॥ सर्वेश्वरार्पणं॥ दिनत्रय

साध्ये प्रायश्चित्तं अयं क्रमः॥ आतुराद्यशक्तविषये एकदिनसाध्ये तु संकल्प्यादिभरिदानांतं प्रायश्चित्तं कृत्वा स्वयमुपोष्य परेद्युर्ग्राह्यं तोजनं स्वयं प्रातः पार  
॥ अधप्रायश्चित्तप्रयोगः॥ कर्त्ता पूर्वदुः प्रातः संध्यादिकमुपास्य देवालयेन दीतीरे स्वर्गदेवास्तभामुपवेश्य सर्वलं मन्त्रा पकषेण स्नात्वा आर्द्रवासाः  
सभांगत्वा परिषदुपदिष्ट सर्वप्रायश्चित्तं कर्त्तुं कामो मदीयपापजातनिवेदयितुं रारीरुशुद्ध्यर्थं मस्तिकास्तनान् अहं करिष्ये इति संकल्प्य कल्पोक्तविधा  
नमस्तिकास्तनान् कृत्वा हिराचम्य पूर्वोक्तलक्षणोपेतं परिषत्संनिधिं गत्वा गंधकुसुमास्तदादिभिः परिषदभ्यर्च्य प्रायश्चित्तदशां दक्षिणाकुसु  
मांश्च गृहीत्वा समस्तसेपदादिमंत्रैः त्रिवारं प्रदक्षिणीकृत्य दक्षिणां पुरतो निधाय प्रणम्यो धाय प्रांजलिः सर्वज्ञापयेत्॥ नमः सकलकल्याण  
रागयिने ब्रह्मरूपिणे॥ सदसे सर्वपूज्याय बुद्धतारणविद्धये॥ अशेषते परिषत्कार्यपगोत्रेण रामो जात० देवदत्तनामधेयेन मया समर्पि  
तामिमां परिषदक्षिणां स्वीकृत्य मदीया विज्ञापितां अबधाय मामनुग्रहाण इति पुनः प्रणमेत्॥ तत उधाय कार्यपगोत्रं नक्षत्रेण शोभातः  
देवदत्त० नामधेयाहं परिषदुपदिष्ट सर्वप्रायश्चित्तं कर्त्तुं कामो मदीयपापजातं परिषत्संनिधौ निवेदयिष्ये इति संकल्प्य एवं निवेदयेत्॥ गोत्रा  
दियुक्तेन मया जन्माभ्यासाजन्मपुत्रत्ये तत्तलक्षणपर्यंतं मध्यवर्तिनिकाले बाल्यकोमारयो वनवार्धकेषु जायस्व भक्तपुत्र्य वस्त्रास्तमनोवाक्  
शकमोतिः॥ कामको धलो भमात्सूर्यस्वक्च सत्प्राजिह्वा प्राणवाक् पाणि पादपदस्थैः कृतानां प्रकाशकृतमहापातकवत्तुष्टयव्यतिरिक्तानां  
तत्संसर्गाद्यतिपातकानां सर्वधिपेक्षवेदनिंदास्तुद्धेयो धीतनाशकादिब्रह्महत्यासमस्तपातकानां अश्वरत्नमनुग्रहणनिक्षेपहरदे  
वब्रह्मभूतो घोकुमारीसयोनिजा हरणादिमुवर्णस्तयसमस्तपातकानां पितृषु समातृप्तमातुलसायि ज्येष्ठभ्रातृपत्नीहीनवर्णमनुः स  
पत्नीसखिभायाकुमारीसयोनिजासंगोत्रास्ततस्त्रीसामान्यनपतिपत्नीरमणादिगुरुतल्पसमानपातकानां सोमयोगस्तुष्टयत्रिय



वैश्यवधजविज्ञातगभरिजस्वलात्रिगोत्रदीप्तिस्त्रीगुर्विणीवधादिमहापतकसनकृतपातकानां सोमयोगे संक्षेपे कर्षणतत्तावपाकलंजदिनिषिद्ध  
 भक्षणरजस्वलाभुववास्वादकूटसाध्यं सत्तद्वधनादिपरिवेचनभर्त्सकाध्ययनपरदार्यपरिवित्तवार्धयलवणविक्रयस्त्रीरुद्रविद्वत्सविषयधनिदार्थोप  
 जीवितनास्तिक्यव्रतलोपकरणस्तुतविक्रयधान्यपशुस्तमायाज्ययाजनपितृमातृस्ततादित्यागतटाकारामविक्रयकन्यादूषणपरिनिंदकयाजन  
 परिवेदकन्यापादकोटिल्येनव्रतलोपआत्माथक्रियारंभमद्यपस्त्रीनिषेवणस्वाध्यायाग्निपरित्यागइधनाथदुमछेदनस्त्रीहिसनयंत्रविधानव्यस  
 नआत्मविक्रयशूद्रद्रव्यहीनसंख्याहीनयेनिनिषेवणअनाश्रमवासपरान्नपरिदुष्टासच्छास्त्रासिगमनआकाराधिकारितभार्याविक्रयाद्युपपा  
 तकानां अजाविरवरोष्ट्रमृगोभमीनाहिमहिषाश्ववध्यादिसंकलीकरणानां किमिकीटवयोवधमथानुगतद्रव्यभोजनफलेक्षुकुक्षमस्तेयादिमलि  
 नीकरणानां निंदितधनधान्यकरीषजीवनअसत्यभाषणशूद्रसेवाद्यपात्रीकरणानां मद्यगंधप्राणब्राह्मणपौंडनसामान्यस्त्रीमैथुनादिजातिभ्रं  
 शकरणानां विहितकर्मत्यागनिषिद्धाचरुणंद्रियनिग्रहपरममोहाटनसूचकचारौचस्तानसंध्यावंदनजपहोमपंचमहायज्ञरहितभोजनकाल  
 भोजनादिजातिभ्रंशकरणानां विहितकर्मत्यागनिषिद्धाचरुणंद्रियदिवाहिवारभोजनयुक्ततल्यलतादिछेदनकूब्यस्त्रीवस्यरवेपतिक्रीबयात्यपदि  
 विदपरिवित्तशूद्रसेविकवाधुधिकेनिजकर्मपिहान्नानभोजनयत्यनभोजनपतिप्रैरितान्नयतिपकान्नयतिपात्रस्थानयतिस्पष्टयितोदापि  
 तान्नभोजनशूद्रदृष्टशूद्रानुमतेरुद्रदधिकृतशूद्रयाचितान्नभोजनग्रहणकालपकान्नभोजनपर्वकालरात्रिभोजननिवेदितान्नभोजनहस्तद  
 तान्नहस्तपरिपिष्टान्नादिभोजनभ्रतपित्राचोदशभोजनबलिइत्तान्ननीराजनानवटभ्यथनिषिद्धपात्रभोजनग्रामयाजकेदबलकदूष  
 लीपतिमाहिषीकशिबदिजराक्तपाषेठपाश्र्वापतिचिन्हितागचिकित्सकान्नभोजनभिन्नकांस्यपात्रभोजनताम्रास्तांबुदास्यपात्रमत्स्यात्र  
 भोजनरजस्वलाचांडालादिवाक्यश्रवणभोजनदग्धपुरीषपूतिगंधधुक्तोच्छिष्टभोजनगणान्नदीक्षितान्नशूद्रपुरोहितान्नपयोयांशूद्र

द्रुपेयहीनसरव्यहीनयोनिविषेवणं॥अनाश्रमेवैववासः परान्नपरिपुष्टता॥सर्वाकरेष्वाधिकारअसत्यतिगृहीदीनाति॥विष्णुवचनात्॥अनृतवचनसमुक्त  
 र्धराजगामीपैशून्यगुरोचालीकनिर्वधेअभक्ष्याणांचभक्षणमिस्यादीनिश्चरवलीकृतोक्ततद्रुकूटव्यवहारब्राह्मणवृत्तिधूमिथ्याप्तिशंसीपरित्यागीति  
 वराहपुराणे॥भूषणहापडिभेदइति॥पंडिभेदाचरणस्यदोषाधिक्यप्रतिपादितं॥विद्वद्ब्राह्मणभक्तिभेदाचरणविषयं॥अन्यत्रपंडिभेददोष  
 स्यप्रकीर्णत्वात्॥स्मृत्यंतरे॥विधवादेवदासीवेरयोधवर्धकीदासीगमनमित्यादीनिउपपातकानि॥मनुः॥खरोष्ट्रमृगमर्जारमीनविक्रयक  
 स्तथा॥संकलीकरणंज्ञेयंमीनाहिमहिषरयच॥मलिनीकरणानि॥मनुः॥किमिकीटवधोमेध्यमघानुगतभोजनं॥फलेक्षुकुक्षमस्तेय  
 मद्यैर्यचमलापहं॥गोवधादिहननं॥अपात्रीकरणानि॥मनुः॥निंदितेभ्योधनादानंवाणिज्यंशूद्रसेवनं॥अपात्रीकरणंज्ञेयंअसभ्य  
 स्यचभाषणं॥जातिभ्रंशकरणानि॥मनुः॥ब्राह्मणस्यरुजः कृत्वाघ्रातिराध्रेयमद्ययोः॥जत्थंपुंसिचिमेथुन्यंजातिभ्रंशकरंस्मृतं॥पशु  
 गमनयोनिनिषेवणं॥इतिमूलवचनानि॥अथाधमवर्षणविधिमाह॥देवलः॥आत्मदेहविशुध्यर्थं कर्तव्यमधमवर्षणं॥प्रायश्चित्तेचक्रत्वा  
 दोतुल्यदानादिषुदिजः॥वतेषुधापनविधौकर्तव्यमधमवर्षणं॥पराशरः॥कर्तव्यैतुल्यदानेप्रायश्चित्तेषुकर्मस्तु॥चांडालादिषुसंस्पृश  
 स्वदारोषुमागमे॥उरनेडुप्रैप्रतिग्राहुरुष्टसंसर्गसंगमे॥अयेयपानेसर्वत्रअधमवर्षणमीरितं॥स्तयस्वल्पेद्युनप्राप्तेतुलाचार्यादिसं  
 ग्रहे॥उज्जनेः सहसंसावेअधमवर्षणमीरितं॥अकार्यकर्मकचमहापुरुषादिभोजने॥सर्वपापविशुध्यर्थंअधमवर्षणमीरितं॥एकोदिष्टेषु  
 श्राद्धेषुसपिंडीकरणादिषु॥गोप्ताक्तासदिजः कुर्यात्अधमवर्षणमादरात्॥पितापितामहश्चैवतथैवप्रपितामहः॥अदाचरतियः पुत्रः अ  
 न्यथाप्यधमवर्षणं॥स्तुतेकेदितयेप्रोक्ताभोक्तावैयौलकर्मणि॥यज्ञकर्मणिप्रोक्ताचअधमवर्षणमीरितं॥यानियानीहविघ्नोतेकर्म



विरीष्टतैलपानसाभिलाषविद्यरुग्निदुर्मरणसकलमरणं शस्त्रधारणसाभिलाषपरस्त्री निरीक्षणमिथुनीभूतस्त्री निरीक्षणनग्नस्त्री निरीक्षण  
 हीनवर्णाभिवादनचावीकपाषण्डजितदेवाभिवादनपरोपकतापकारणपरोपकारनाशतण्डुलमलतानाशनगोमांसगंधप्राप्यांवाडकस्यत्र  
 नदरीनसंभाषणपाकतेदपंक्तिसेदकरणतुरुक्षुदिम्लेष्ठमध्यविवासम्लेष्ठदिद्व्यापसौगयाचमानरीनां धक्कपणाक्षेपणमुष्टिमात्रतिलस  
 हितकाकादिनामाप्रकारदुःप्रतियेहनियमरहितवेदपुराणशास्त्राध्ययनाध्यापनव्यवहारपक्षपातसाधारणब्राह्मणगृहसीमाकुल्यातदा  
 कुरुपारामाधुपरितरपापरतपक्षिबंधनरीतवातातपनवर्षचौराद्यपद्रुतदुर्वा निवारणानाहीसनत्रयनप्रदानविषमभाषणवाक्याक्य  
 दंडबाहुयाविहितकालविहितचरणमित्रस्वामिस्तुदाचार्येष्टभार्यादेवतावंचनपरमात्मास्मरणराहित्यादीनां प्रकीर्णकानामज्ञान  
 तः सकृत्कृतानां ज्ञानतोभ्यस्तानां ज्ञानतः सकृत्कृतानां मज्ञानतोभ्यस्तानां अत्यंतचिरकालनिरंतराभ्यस्तानां प्रकाशकृतमहापातकव्य  
 तिरिक्तानां रहस्यकृतमहापातकादीनां परिकीर्णकानां तानां नवविधानां बहुविधानां सर्वपापानामपनोदकं सर्वप्रायश्चित्तं प्रतिनिमित्त  
 कृतमक्षमस्य काश्यपगोत्रस्य नक्षत्रराशौ जातस्य देवदत्तनामधेयस्य मम सकलपापानोदकं एकविधं सर्वप्रायश्चित्तं धर्मराज  
 पर्यालोचनयानिश्चित्यादिश्रयकश्यपगोत्रजनाक्षत्रराशिजं देवदत्तनामधेयं मां सर्वस्मादेन सः समुधरेति विचारं प्रणमेत् ॥ ततः परि  
 षत्पयजमानविज्ञापनामाकर्ण्येतत्समर्पितां परिषदक्षिणां स्वीकृत्य धर्मरास्त्राणि पर्यालोच्य एकविधं सर्वप्रायश्चित्तं निश्चित्यासि  
 सर्वप्रायश्चित्तपरिषदनुज्ञया भवद्विर्विधायकैर्वितव्यमिति दक्षिणादानपूर्वकं यजमानेन विधायकाद्वरयित्वा विधायकान् प्रति  
 एवं वेदत् ॥ ॥ परिषदावस्थप्रकारः ॥ भो भो विधायकाः ॥ विष्णुगोत्रेण नक्षत्रराशिजं देवदत्तनामधेयेनास्मत्सन्निधौ विज्ञापि

तानां नवविधानां पापानां धर्मरास्त्रपर्यालोचनया षड्विंशतिपत्यकृच्छ्रात्मकं सर्वप्रायश्चित्तमपनोदकं भवति ॥ एतदेव पापानां मत्याकरणे  
 द्विगुणं ॥ अभ्यासे त्रिगुणं ॥ निरंतराभ्यासे चतुर्गुणं ॥ अत्यंतभ्यासे पंचगुणं ॥ चिरकालभ्यासे षड्गुणं ॥ तदेव षड्विंशतिपत्यकृच्छ्रमरीत्याधि  
 कसहस्रसंख्याकप्रजापत्यकृच्छ्रात्मकं सर्वप्रायश्चित्तं मस्मिन्निष्ठितं सर्वपापानोदकं भवतीति भवंतो विधायका अनुवादकमुखेन यजमा  
 ना योपदिशंतु तस्यो विधायकः ॥ २ यजमानसमर्पितां दक्षिणां स्वीकृत्य विविधप्रायश्चित्तपापानुवादकुरालमेकं विपश्चित्तं मनुवादकं दक्षिणा  
 दानपूर्वकं अस्मिन्प्रायश्चित्ते भवतानुवादकेन सवितव्यमिति यजमानेन वरयित्वा अनुवादकमेवं ब्रूयुः ॥ विधायकवाक्यं ॥ अहो विद्वान् विदुषाम  
 ग्रेसरप्रायश्चित्तापनोद्य बहुभिधयनुवादकुराहे अनुवादककाश्यपगोत्रेण नक्षत्रराशिजं देवदत्तनामधेयेन यजमानेन परिषत्संनि  
 धौ विज्ञापितानां प्रकाशकृतमहापातकव्यतिरिक्तानां रहस्यकृतमहापातकादिप्रकीर्णकानां नवविधानां मज्ञान  
 तः कृतानां मज्ञानतः सकृत्कृतानां मत्यंतनिरंतरचिरकालभ्यासवशात् षड्विंशतिपत्यकृच्छ्रात्मकं सर्वप्रायश्चित्तमरीत्याधिकसहस्रसंख्याकप्रजापत्य  
 कृच्छ्रात्मकं सर्वप्रायश्चित्तं सर्वपापानामपनोदकं भवतीति अरोषविद्वत्सन्निधौ अस्मिन्निष्ठितं सर्वप्रायश्चित्तमनुवादकं मुखेन यज  
 मानायोपदिशंतिति अस्मान्नाज्ञापयते ॥ वयमपि काश्यपगोत्रेण नक्षत्रराशौ जातेन देवदत्तनामधेयेन यजमानेन परिषत्संनिधौ वि  
 ज्ञापितानां प्रकाशकृतमहापातकव्यतिरिक्तानां रहस्यकृतमहापातकादिप्रकीर्णकानां नवविधानां मज्ञानतः सकृत्कृतानां द्विगुणं ज्ञानतोभ्यस्ता  
 नानां त्रिगुणं ॥ अत्यंतभ्यस्तानां चतुर्गुणं ॥ निरंतराभ्यस्तानां पंचगुणं ॥ चिरकालभ्यस्तानां षड्गुणं ॥ अशीत्याधिकसंख्याकप्र



जाप्रसात्मकं षडुपितं षडं सर्वप्रायश्चित्तं सर्वपापानामपजोदकं भावतीति विधाय काश्यपगोत्र नक्षत्रराशौ जातयेदं दत्तनामधेया अस्मै यजमा  
 नायतदेतदस्मात् विहितं सर्वप्रायश्चित्तपापानुवादपुरः सरं उपदेशातिशयानियोजयमाः ॥ त्वमपि उच्यते पूर्वबाहुः सविस्पर्शगोराणामाषयायजमा  
 नत्रिवारमनुवादः ॥ अनुवादकोपियजमानः ॥ समर्पितदक्षिणोस्त्रीकृत्यदिराचम्य प्राणानायम्योक्षाय यजमानाक्षिमुखं स्पर्शमर्ध्वबाहुर्देवताप  
 यापरिषन्तिणीति विधाय कविहितसर्वप्रायश्चित्तोपदेशपूर्वकं उच्येत् त्रिवारमनुवादः ॥ ब्राह्मणानां ब्राह्मणस्त्रीणां प्रायश्चित्तोपसाक्षादनुवेदेत् ॥ अथ **अनुवादकवचनरचनाप्रकारः** ॥ भोयजमा  
 न काश्यपगोत्र नक्षत्रराशौ जातयेदं दत्तनामधेय अशेषविदुषी परिषत्स्वयाविज्ञापितां प्रकाशकृतमहापातका व्यतिरिक्तानां तत्सं  
 सर्गधर्तिपातकानां रहस्यकृतमहापातकानां अतिपातकानां मुपपातकानां संकलीकरणानां मलिनीकरणानां मपात्रीकरणानां जाति  
 भंशकराणां प्रकीर्णानां बहूनां नवविधानां पापानां अपनोदकानां प्रायश्चित्तानि मिती कर्तुमक्षमस्य तव सर्वपापनोदकमेकविधं प्रा  
 यश्चित्तं षडुपितं षडं प्रजिापत्य कृच्छ्रात्मकं धर्मरास्त्रपयी लोचनयानिश्चित्य यजमानाय पापानुवादपुरः सरं त्रिवामुपदेशाति  
 विधाय केशुरवेन ममादिष्टवती अहमते दत्तपरिषन्तिनिष्ठ इति विधाय कविहितं सर्वप्रायश्चित्तं तवोपदिशामि सावधानः समाकर्णय  
 भोयजमान काश्यपगोत्र नक्षत्रराशौ जातयेदं दत्तनामधेयस्य तव जन्माप्त्या सात् ॥ जन्मप्रभृत्येतस्मिन् पर्वतं मध्यवर्तिनिकाले  
 बाल्यकोमारयोवतवाधकेषु जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्या वस्थास्तमना वाक्कायकर्मभिः कामक्रोधमदलोभमाहमात्सर्यं च त्वक्चक्षुश्चा  
 न्जुह्याप्राणवाक्यापि पादपायूपस्थैश्चान्तो ज्ञानतश्च संभावितानां प्रहकाशकृतमहापातकव्यतिरिक्तानां तत्संसर्गतोपातिदिष्ट

दिष्ट

पात्रस्थानभोजनमहापुरुषो दिष्टानभोजन अनुचितानभोजनैर्जैनबौद्धचार्वाकसारवज्रात्मगानभोजनकाराग्रहणभोजनखरोपुजाविमर्हि  
 १४ ररेदं भुक्तशेषान् ग्रामां त्यजत्तत्रोषान्नभोजनसदाभिक्षान्नदंपती भुक्तशेषान्नभोजनै १४ वीक्षीरादिपानविवक्षाविगतगर्भानि देवागोक्षीरा  
 दिपानस्तन्यपानवामहस्तैकहस्तवर्षाधारापरदत्तजलयानि पिण्याककुरसं स्यावपायसापूपमांसपुरोडाशादिद्वयस्य क्षणरेतोविष्णुचक्रैरा  
 कीटकादिनिमित्तान्नभोजनतादृजलयानि छर्दितान्नभोजनवार्ताककालिङ्गजन्तुस्तमूलकादिनिषिद्धाक्षणानि विधिशिवनिर्मोल्यादि  
 भक्षणआरलालपकान्ततंडलान्नभक्षणगोमुखजलयानि निषक्षणायो न्यास्वादनदिवास्वापनदिवा संगमदासीवेत्याकुलठवितं दु  
 पराबहुधर्माणि साधारिणी भूतपरस्त्रीगमनतिर्यग्योनिगमनमुखमैथुनरथारजमार्गछायादृष्टदेवालयगृहांगणगोष्ठहृदावनजला  
 रायादिस्त्रेहरेतोविष्णुचक्रकरणपितृमात्राचार्यादिशूद्राश्चाराहित्यदर्शमहालयसंक्रांतिव्यतीपाताष्टकालतययोगगजछायादिशूद्राध  
 विस्मरणपुण्यकालादिस्नानदानदिराहित्यसंध्यात्रयवस्त्रपरिवर्तनोपासनादिराहित्यसंध्याकालसंल्लापतावूलचर्वणभोजनमैथुननि  
 निद्रादि एकादयपुण्यकालोपोषणदशस्नानाशुद्धनजलस्नाननग्नस्नानमित्रकस्नाननिषिद्धदिनाभ्यंगस्नानसंनिहिततीर्थोत्सव  
 नतीर्थस्नानकछराहित्यदिकछत्रकोपीनकछादिहोतृकृष्णकृष्णस्वग्रामदेवास्तवादर्शनतदुत्सवजनपदग्रामकुठाचरोक्तेधनगुर्वाचा  
 यविष्णोचित्राहितगिनपकायेल्लघनविप्रत्वंकारहंकारतिरस्कारवादपराजयप्रापणानपायारण्यमार्गगमनब्राह्मणदंडणभर्त्सनताड  
 णाश्रापिलस्त्रीवधमलिनामेधनीलादिवस्त्रधारणहरिहरगुरुचचार्यनिंद्राश्रवणब्राह्मणदूषणदोभकरणसहदंतिपरिहाराक्ष  
 त्रियादिद्विजैनाधनार्जनगोविप्ररोधनस्वयंधतहलकषणकृषिजीवनेक्रोचजीवनापीतावशिष्टादकस्नानचांडालकारितकृषि  
 धान्यखनानुग्धसुष्यफलभोगचांडालकृतबापीतटाकादकपानान्यमिकारीतप्रयजलपानकरमदिततकपानादिशिरोभ्यक्ता



विक्रयेपरिवेदनभूतकाध्ययनपारदार्यपरिवृत्यवार्धुथलवणविक्रयस्त्रीवृद्धविद्वान्नियवधनिदिताधोपजीवननास्तिव्यप्रतत्यागस्तविक्र  
 यधान्यकृष्यपशुसंतेययाज्ययाजनपितृमातरस्तत्यागतराकारामादिविक्रयकन्यादुषणपरिविद्याजनपरिविदेकन्याप्रदानकौटिल्यव्रतले  
 पअन्यथैकियत्तमं द्युपस्त्रीनिषेवणस्वाध्यायाग्नीपरित्यागं धनार्थदुमच्छेदनस्त्रीहिंसापथीजीवनहिंसायंत्रिविधानव्यसनात्मविक्रयश्च  
 इमेच्यवहीनसंख्येयानिनिषेवणानाश्रमवासपरानपरिलुष्टत्वात्सच्छास्त्राधिगमनकाराधिकारीत्वतायोविक्रयाद्युपपातकेभ्यः खरो  
 मगेसाजाविकान्वमीतहिमहिषवधादिसंकलीकरणेभ्यः क्रिमिकीटवयोवधामघामुगतद्रव्यभोजनकलेक्षुकुस्तमस्तेयादिमालिनीक  
 रणेभ्यः ॥ निंदितवधादानेवाणिज्यकुसीदजीवनासत्यभाषणभद्रसेवाधपात्रीकरणेभ्यः ब्राह्मणपीडाकरणमद्युघ्राणनेपुंमेथुनादिजातिव  
 राकेभ्यः ॥ विहितकर्मत्यागनिषिद्धान्त्रणेद्विद्यानिग्रहपरममतेदनस्तचक्रसंध्यावदनजपहोमपंचमहायज्ञराहित्यभोजनकालभोजनदिव  
 रभोजनस्वच्छंदेनयुक्तन्यलताछेदनकृष्यस्त्रीवश्यकपतिक्रीब्रात्यविपरिविदकपरिवित्तिवृद्धसेवकावार्धुषिकनिजकर्महीनानभोजनय  
 च्यन्तप्रतिप्रेरितान्तयतिपात्रस्थान्तयतिपक्वान्तयतिस्पृष्टान्तयतिदापितान्तभोजनभद्रप्रेरितभद्रवाहितभद्रानुमत्तभद्राधिकतश्च  
 द्रव्याचितानभोजनग्रहणकालपक्वान्तभोजनपूर्वकालरात्रिभोजनएकादश्याहोरात्रिभोजनअनिवेदितान्तभोजनहस्तस्तदत्तान्तभो  
 जनप्रेतपिशाचोद्देशभोजनवदध्वादिनिषिद्धपत्रभोजनबलिदत्तान्तभोजननीराजितान्तभोजनग्रामयाजकक्षणीप्रतिमाहिषिक  
 शिवहिजडाक्तपाषण्डपाशुपतिचिह्नितांगविक्रयकारोचिकज्येतिषिकान्तभोजनभिनकास्यपात्रभोजनताम्रलावुदारुपात्र  
 भोजनरजस्वलाचांडालादिश्रवणभोजनदग्धान्तपयूतिषप्रतिगंधनकोष्ठिष्ठान्तभोजनगणान्तदीक्षितान्तभद्रदुराहितान्त

पथीयान्तभोजनशूद्रपात्रस्थान्तभोजनमहापुरुषार्चितान्तभोजनवृद्धभुक्तरोषान्तभोजनग्रामोत्थजदत्तरोषान्तभोजनभिक्षान्तदंपतीभुक्तान्त  
 रोषभोजनबोधसरवब्राह्मणान्तभोजनकाराग्रहवासभोजनवरोष्ट्राजाविक्रमहिषीक्षीरादिपानविवस्त्रविगतगर्भाभिर्दरागोपयाः पानस्त  
 पानपिंपळाकक्षसरसंघावपायसापूपमांसपुरोडाशादिवृथाभक्षणवामहस्तेकहस्तवर्षधारापरदत्तधारापूजलपानरेतोविष्मचकीरास्त्रि  
 भोअतजलपानताडिमिश्रितान्तभोजनवार्त्तिककर्त्तककालिगर्जनरक्तमूलकवत्तुलाबुखतवृताकादिनिषिद्धद्रव्यभक्षणनिषिद्धावनिमो  
 ल्यभक्षणभारताल्पकृतंउलान्तभोजनयोनिसूक्ष्णयोन्यास्वादनदिवास्वापनदिव्यसंगमदासीवेश्याकुलरावितुतुपरावकक्षपसवान्मुरवी  
 स्त्रीगमनसाधारणीभूतपरैस्त्रीगमनतिर्यग्यानिगमनमुखमेथुनरथ्यारजसागच्छायावृक्षदेवालयगहागणगाष्टहंदावनजलनार्यादि  
 रेतोविष्मूत्रकरणजलमध्यजीवनदूषणपितृमात्राचायादिभूतशूषाराहित्यद्वीमहालयसंक्रातिव्यतीपाताष्टकालत्यागश्चाध्विस्मयै  
 रपाग्रहणादिपुण्यकालस्नानदानराहित्यसंध्याचयवस्त्रपरिवर्तनोपासनादिराहित्यसंध्याकालसंलापतांबूलचवपाभोजनमेथुननिद्रादि  
 वपारवत्रयपुण्यकालोष्णोदकस्नाननृग्नस्नानपेतकादिनिषिद्धनिन्देतात्पंगस्नानसंहिततीर्थस्नानकच्छराहित्यकपीनधारण  
 कच्छलपुच्छकच्छतिर्यक्कटिस्तवकच्छादिधारणस्वग्रामदेवास्तवैवादर्शनतडुत्सवजनपदग्रामकुलाचारोद्ध्वनगुवाचार्यविप्रभोजि  
 याहितगितनपछायोद्ध्वनविप्रत्वकारतुंकारतिरस्कारवादेपरजयप्रापणासहायारण्यमार्गगमनब्राह्मणोत्तरदंडनरोषापातस्त्रा  
 वणमलिनामेध्याविलकषायविदिवादिवस्त्रधारणहरिहरगुर्वचार्यादिनिदाश्रवणजज्ञाणदूषणभोक्तकरणसद्वृत्तपरित्यागश्च  
 त्रियादिवृत्तिद्रव्यजनगोतिरोधनस्वयंधृतहलकर्षणकृषिजीवनोक्ताकजीवनपीतविशिष्टोदकपानचांडालकारीतरुपिधान्यरा  
 नादुधपुष्पफलनभोगचांडालकारीतवापीकूपतटाकोदकपानान्यकारितप्रयाजलपानरक्षणधिततक्रपानदीयोच्छिष्टायांगत्रि



पूरात्रितैलपानसाभिवापपरदारनिरीक्षणनग्नस्त्रीनिरीक्षणमिधुनीभूतस्त्रीनिरीक्षणगुरुर्विचार्यनपादिमैथुनदर्शनराक्षसवर्णमैथुनविघ्नाचरणहीनवर्ण  
 भिवादमराजासनाक्रमणराजः स्वकारुण्यकारुण्यान्वेषणवर्माट्टनासाधपदेशान्याग्रवर्तकणचार्वाकप्राप्रउदितुजितदेवताभिवादपरोपतापरण  
 परोपकरनाशनगोमांसगंधघ्राणचांडालस्पर्शनसंभाषणपोकसेदपंक्तिसेदकणतुरुष्कादिक्लेष्टमध्यनिवासस्नंछद्रव्योपयोग्याचमानदीनां ध  
 कृपणोपेक्षणमुष्टिमात्रतिलसहितेककाकादिनानाप्रकारउष्प्रतिग्रहनियमरहितवेदशास्त्राध्ययनाध्यापनव्यवहारपक्षपातसाधारणब्राह्मण  
 सीमाकुल्यातटाककुपारामाद्यपहरणपशुपक्षिबंधनत्रीतवातातपवर्षचोरव्याध्यापगतगवादिदुःस्वनिवारणानहोस्नानशयनप्रदानविषम  
 भाषणवाक्पाठ्यकालेवितिताचरणमित्रस्वामिस्तुदाचार्येष्टभार्यादेवतावचनपरमात्मस्मरणराहित्यादिप्रकीर्णकेभ्यः अज्ञानतः सकृत्कृ  
 तेष्वभ्यः क्षान्तोक्षान्तश्चाभ्यः तेभ्यः निरंतरंतराभ्यः चिरकालाभ्यः तेभ्यः नवविधेभ्यः बहुभ्यः पापेभ्यः काश्यपगोत्रेनक्षत्रेजोतेजातदेव  
 दत्तनामधेयत्वमुक्तोभयाः इतित्रिवारमनुवेदेत् ॥ तच्छ्रुत्वापरिषदपिसर्वेभ्यः प्रोपभ्येमुक्तोभयात् इतित्रिवारमुच्येत् ॥ ततोयजमानः ॥ ॥  
 महाप्रसादइत्येकाप्राणानायन्यसंकल्पपरिवदुपदिष्टसर्वप्रायश्चित्तसांगोपांगेनकर्तुंकामः ॥ शरीरशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तसांगभूतं वचनं कर्तुं  
 प्यइतिसंकल्प्यविज्ञायाज्ञानाया ॥ यान्तिकानिचपापानिब्रह्महत्यासममिच ॥ केशानाभित्यतिष्ठतितस्मात्केरान्वपाम्यहमिति ॥ मंत्रेणजंघे  
 स्वक्षकचनोक्तरीत्यावापयित्वास्नानं कुर्यात् ॥ ततः परं ॥ आयुर्वर्लयज्ञावर्चप्रजाः पत्रावस्तुनिच ॥ ब्रह्मप्रज्ञां च मेधां च त्वं नो देहि वनस्पत  
 तिमंत्रेणक्षीरीकंटीकृक्षस्यदंतकाष्ठगृहीत्वा दंतधावनकृत्वा द्वादशांगुलं वेपथुमुखशुद्धिं विधाय पाणिपादप्रक्षाल्य पुनरन्यम्यप्रायश्चित्त  
 व्रतग्रहणयोग्यतासिध्यर्थं देवविधस्नानान्याचरिष्यइतिसंकल्प्यशक्ते चैतस्वयमेवस्नानानिकुर्यात् ॥ अत्राकाव्याधितासुवासि

रूपदिपातकानां उपपातकानां संकलीकरणमलिनीकरणानां मपात्रीकरणानां जतिभ्रंशकराणां प्रकीर्णकानामज्ञानतः सकृत्कृतानां अज्ञानतश्चाभ्यस्ता  
 नामत्यंताभ्यस्तानां निरंतराभ्यस्तानां चिरकालाभ्यस्तानां बहूनां बहुविधानां सर्वेषां पापानां सात्रीतिसहस्रसंख्याकप्राजापत्यकृष्णामकपाद्रुपितपंड  
 वरूपेभ्यश्चित्तमपनोदकं तवति ॥ तदेतदत्रोपपरिषन्निष्ठोत्तं सांगोपांगेनयानुष्ठेयत्वं साक्षाच्चर्यायां समर्थं चेतयैवाचर ॥ असमर्थं चेद्दिहितत  
 त्संख्याकधेनुदानेनतन्मूल्यदानाद्युत्तगायत्रीजपप्राणायामेरातइयतिलहोमसहस्रसंहितामात्रवेदपारायणद्वादशब्राह्मणसोजनविधिबदनु  
 ष्ठितसमुद्रगानदीस्नानादिप्राजापत्यकृष्णप्रत्याप्तायकृपेणाचरन्मुधः पतोभविष्यति ॥ काश्यपगोत्रेणानक्षत्रेराजोतेनदेवदत्तनामधे  
 यत्वयापरिषन्निष्ठोत्तं सांगोपांगे सर्वप्रायश्चित्ते शक्यमेत्याम्नायरूपेण सम्यगनुष्ठिते सतित्वयापरिषत्सन्निधौ विज्ञापितेभ्यः प्रारतत  
 कृतपातकव्यतिवितेभ्यः तत्संसर्गतद्रुपादिष्टवतादिष्टपातकेभ्यः सत्समरूपपातकेभ्यः रहस्यकृतब्रह्महत्यासूरापानसूवर्णस्तेयगुरुत  
 ल्यगमनाख्यमहापातकेभ्यः तत्संसर्गित्वागुग्रहत्वमेत्रीतावित्रोपदेष्टृचानुमंत्रयत्वंप्रोत्साहकत्वादिवपातकरूपातिदेशिकातिपातकेभ्यः  
 सोमयागसूक्ष्मत्रियवेश्ययथादिविज्ञातगर्भकृतुमस्यत्रिगोत्रादीक्षितस्त्रीवधादिमहापातकेव्रतादिदेशिकातिपातकेभ्यः गुरोर्विधेक्षपव  
 दनिंदासूद्रदधाधीतनाशनादिब्रह्महत्यासमपातकेभ्यः उत्कृष्टान्तभाषणामध्यातिक्षणापुष्यवृत्तीमुखवास्वादसूरापानसमपात  
 केभ्यः अश्वरत्नस्त्रीधेनुनिक्षेपब्राह्मणभूमिहिरण्यादिसूवर्णस्तेयसमपातकेभ्यः सभार्यकिमायीजातिस्त्रीअंत्यजास्त्रीरुषापि  
 तव्यपत्नीमातुलपत्नीनृपपत्नीपितृव्रतामातुः पत्नीभगिनीश्रोत्रियर्त्विगुणध्यायाचार्यमित्रपत्नीउहितवज्रस्वल्गाशरणागता  
 पत्राजितानिषिद्धास्त्रीगमनादिगुरुतल्पसमपातकेभ्यः गोवधव्रात्यत्वसामान्यद्रव्यस्तेयव्रतणानांपकरणानां हितागित्वापंपय



रोहितेजं बुद्धिपेना नावर्षी केसराचल शिरववरलबीजांचित सरोवोह कर्णिकायमानस्य मेरोदक्षिणदिभागादक्षिणोदधित्तिमाचलयेर्मध्यप्रदेशेन  
 वसहस्रयोजनविभक्तो ह्यदीपवाशो कृतान्नपणीगुणस्तिनागसोम्यगांधर्ववारुणभारतारव्यनवरुद्रवयस्मिनभारतेवर्षे दक्षिणादधिप्रभृति सहस्र  
 योजनानि भवति भरतरवंड स्वाभ्यवर्तिकुरुक्षेत्रादिसमभ्रमध्यरेखायाः अमुकदिभागे । अयोध्यामुद्रासायाकाशीकांची अवंतिका । अ  
 यंतिका द्वारवत्यादिमुक्तिक्षेत्रवत्या मेस्याकमेरुसौ भागीरथी विंध्याचलगोदावरीणां दक्षिणादिभागकावेरीमलयान्चलरामसेतना उत्तर  
 दिग्भागे श्रीवैलहेमकूटकिष्किंधागरुडाचलबेकटचलाकुपागिरिहस्तिगिरिप्रभृतिपुण्यशैलवर्तिदंडकारपेनाना पुण्यतीर्थवत्यास्मिन्ने  
 शाबिनेशस्वर्गहरेवालये तीर्थे नदीतीरे स्वेष्टदेवतास्तन्निधौ अनेककोटिब्रह्मांडघटनायास्तोरामविवरस्य विराड्पिणेतभाभवतो महापुरुषस्य  
 शेषस्थशेषपथैकराधिनः श्रीमहाविष्णोराज्ञाप्रवर्तमानस्य तन्नाभिस्थानसरोवरहस्यनरस्य सकलवेदभिदः सकलजगत्त्रयपरार्धद्वयजीविना ब्राह्म  
 णः प्रथमपरार्धपंचरात्र्यतीताया द्वितीयपरार्धश्चैतवाराहकल्पे प्रथमवर्षे प्रथमदिवसे प्रथममासे प्रथमपक्षे अहनि उदयादिचयादराधिका  
 स्वतीतास्तस्वायं भुवस्वाराविषोत्तमतापसरेवतचाक्षषाख्येषु षट्समनुव्यतीतेषु उपरितनघटिकायां सप्तमे वैवस्वतमन्वन्तरे सप्तविंशति  
 महायुगेषु अष्टाविंशतिमे महायुगापुरुषहृततामेद्रसमये कृतचेते द्वापरेषु गतेषु वर्तमाने कलियुगे प्रथमपादेवोधावतारजालिवाहनशेक  
 सौरचांद्रमाने प्रभवादिषष्टिसंवत्सरांत प्रथमविंशत्यां वर्तमाने च बहारे केमुकसंवत्सरे मुकायने अमुकरात्रौ अमुकमासि अमुकपक्षे अ  
 मुकतिथौ अमुकवारि अमुकक्षेत्रे अमुकयोगे अमुकरणे एवंगुणविशिष्टायां पुण्यकाले काश्यपगोत्रस्यामुकनक्षत्रे मुकराज्ञातस्य दे  
 वदत्तनामधेयस्य ममजन्माभ्याज्जन्मप्रभृत्यतत्क्षणपर्यंतमध्यवर्तिनि काले संभावितानां प्रकारकृतमहापातकानां रहस्यकृतम

हापालकादीनां प्रकीर्णकांतानां सर्वेषां पापानां मपनोदकं साद्रीतिसहस्रसंख्याकः प्राजापत्यकृष्णकं षड्गुणितषड्वसर्वप्रायश्चित्तं परिषुपदिष्टं  
 वान्तरागकुलापसहितां विहितशक्यप्रत्याभूतायस्तेषां हमाचरिष्यति संकल्प्य ॥ ततो नांदीश्राद्धं वेष्ट्यावकुर्वीत ॥ तत्र प्रयोगः ॥ एवंगुणविशेषणावि  
 शिष्टायां पुण्यतिथौ अस्मिन्प्रायश्चित्तकर्मणि नांदीदेवतासंनिधानार्थं पितृप्रीत्यर्थं श्रीमहाविष्णुप्रीत्यर्थं च नांदीश्राद्धं वेष्ट्यावश्राद्धं करिष्येति संकल  
 प्य ॥ नांदीप्रपितामहिपितामहिमातरः काश्यपगोत्राः नांदीमुखः उभाभ्यां नांदीप्रपितामहपितामहपितरः ॥ काश्यपगोत्राः नांदीमुखो उभाभ्यां नांदीसपत्नी  
 कमातामहमातुः पितामहमातुः प्रपितामहागोत्रशर्मणः नांदीमुखः उभाभ्यां सत्यवस्तुसंज्ञिकाविश्वदेवाः नांदीमुखः एतादेवताः हिरण्यनतोषयेत् ॥ हि  
 रण्यगर्भगर्भस्त्रहेमबीजं विष्ठावसे ॥ अनंतपुण्यफलदः मतः शान्तिं प्रयच्छे ॥ एतेष्वोत्रासृणोभ्यो गोत्रेभ्यो नामधेयेभ्यो नांदीदेवताप्रीतिकामयमानः  
 आग्नेयीहिरण्यं दक्षिणांतुभ्यः संप्रदेदममेति ॥ यज्ञेश्वरं विष्णुं हिरण्येन तोषयिष्येति संकल्प्य हिरण्यगर्भमिति अस्मै ब्राह्मणाय श्रीमहाविष्णु  
 प्रीतिकामयमानः आग्नेयीदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रदेदममेति चिकीर्षितसर्वप्रायश्चित्तसाद्रूप्यार्थं प्राच्योदीच्यागोदानं कर्मिष्येति संकल्प्य ॥  
 यत्तसाधनभूतायां विवस्वत्याध्विनाशनी ॥ विश्वरूपधरो देवः प्रीयतामनयागव ॥ अस्मै ब्राह्मणाय त्यादिइमां गांसवत्सां श्रीमहाविष्णुप्री  
 तिकामयमानः आग्नेयीदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रदेदममेति ॥ ततः चिकीर्षितस्य साद्रूप्यार्थं वेगलगिरेहोमं करिष्येति संकल्प्य ॥ स्त्रुं डिलोलेखना  
 नोलोलेखनादिअग्निप्रतिष्ठापनांतं कृत्वा ॥ अस्मिन् नवाहिः तेने जातवेदसमाग्निमिधेन प्रजापतिं वाघारदेवते अज्येन अग्नीषोमो चक्षुषी  
 आज्येत् ॥ अग्निर्वायुः सूर्यश्च प्रधानदेवता आज्येनाज्ये शोषेण सिष्टं कृतमित्यादियक्ष्येति संकल्प्य ॥ चतसृतिव्याहृतिभि आज्येता  
 मां कृत्वा होमशः पयेत् ॥ ततः आचरितमया सर्वप्रायश्चित्तं तां गम्यतं पंचगव्यप्राशनं करिष्ये माणस्तद्गमोमं करिष्ये ॥ स्त्रुं डिलोलेखना  
 दिप्रतिष्ठापनं कृत्वा ॥ अस्मिन् नवाहितेनावित्यादिचक्षुषी अज्येनेत्यंतमुक्ताच प्रधानं ॥ अग्निं सोमं विष्णुं रुद्रं परमात्मानं सवि

श्राद्ध







नावीक्षणारथ्योपसर्पणसमाजोत्सर्वदर्शननीगृहजननीदिवास्वापनभर्तृश्वरश्रवश्चदेवरातदिसमानराव्याद्यवस्थाननतदभिवादनराहि  
त्यधान्यग्रहोपकरणादिविक्रयभर्तुरननुरात्रतोपवासनियमाचरणदेहलीगृहाद्यलंकरणराहित्यसदानिष्ठरभाषणभस्मद्रावणाम्लील  
भाषणवृथाक्रोधनरोधनउरः शिरोमुखजाताउनक्षुधितदासीदासपशुपेक्षाभक्तप्रदानतांबूलोजनहृदिहोलेपनीतिलकमंगलस्तत्रादिता  
हित्यकेशप्रसाधनराहित्यसदामलिनवस्त्रधारणस्वभर्तृरिस्वेच्छाकामुकचंचकारतिरस्कारस्वयंप्रथमतोजनंरायनप्रबोधनेतर्तृचिं  
तारंजननादिप्रकीर्णकानांज्ञानतोज्ञानतश्चेतिसमानं॥अथविधवानांपापनिवेदनेपापनिःशेषःकथ्येते॥सत्वासिनीत्तप्रयुक्तपरस्व  
स्वार्थपरस्वभर्तृचिंतारंजनांतमुकाअस्नानभोजनदिवारभोजनपर्युषिताद्यन्भोजनकांस्यपानभोजनरात्रिभोजनपुत्राद्युच्छिष्टा  
न्भोजनभदकरद्वयभक्षणतांबूलचर्वणबलीवर्दीद्यारोहणकुसंभरक्तवस्त्रविचित्रवस्त्रादिधारणकरकर्णभक्षणधारणकेशधारणतिलवांज  
नगंधकस्तूरीकर्पूरघृष्टणस्तरुपुष्पादिधारणभर्तृस्मरणतर्पणादिराहित्यभर्तृनिंदाश्रवणस्वशरीरादिवोषणादिप्रकीर्णनांदासीकुल  
दोषेश्चामेत्रीकरणस्तत्कथाश्रवणस्तत्कथाश्रवणराहित्यभ्रातृभार्यादिमेत्रीभेदनस्वाधीनपरमेधुनश्रवणवीक्षणखड्गाशयनारोहणोष्णो  
दकस्नानतीर्थचरणराहित्यभर्तृनिंदाश्रवणस्वशरीरपोषणादिप्रकीर्णकेभ्यः॥इतिज्ञानतोज्ञानतोवदेत्॥विधवानांप्रायश्चित्ताचरणे  
शिरोमात्रवपनंपणियापोदनखस्तनं॥मृत्तिकास्नानंदशुविधस्नानानि॥स्वयमेवकुर्यात्॥नांदीश्राध्रवेषणवस्त्राधमस्येव॥पंचग  
व्यहोमंत्राक्षणेनकारयेत्॥शेषमन्यत्समानं॥॥इतिहेमाद्रोसर्वप्रायश्चित्तं॥पित्रोस्तुदिवसेद्वेआधात्पूर्वनेतर्पयेत्॥ब्राह्म  
णान्भोजयेत्स्वादिंशत्पूर्वतुतर्पयेत्॥अथनिंदितोर्थेपिजीवनप्रायश्चित्तमाह॥कर्मपुराणे॥अश्वोधेनुमेहिषश्चरासभैःकुंज







125/57

125  
5 (03)

स्थातोधिकारिभवातेदेयोपिचैचकर्मणि॥आधत्तसुहृवासाःस्यामोनीचविजितेद्विभः॥१॥५॥ध्वं चतितकं कृत्यनैवकर्मविपुद्रुम्॥  
 उध्वपुद्रुविपुद्रुवाचं द्राकारपथापिवा॥आधकृतीनकुवीतियासिंजचनिर्वचि॥प्राकृपिंरदानासुधाधेनलंकुपेह्यविमहं॥अत्राचाराद्यवस्था  
 श्रीगणेशायनमः॥नत्वारुपाकपीदेवोकमलाकरसुरिणा॥कृतायाःआधपथ्याःलिख्यंतेमूलकारिकाः॥१॥१॥वाराहे॥वस्त्राशौचादिक  
 र्तव्यंश्वःकर्तास्मीतिज्ञानता॥स्थानोपलेपनंरुत्वातनोविप्रानिभंजयेत्॥अभिः॥प्रथमेनिनिवासस्थान्श्रेत्रियादीनिभंजयेत्॥पैमः॥  
 प्रार्थयीतप्रहोषांतेमुक्तांनशयितांद्दिताने॥देवैः॥निरामिषंसकृद्वासावर्षुक्तजनेगृहे॥संगृहे॥तद्यिवादिहंज्ञात्यासंकल्पवयथाविधि॥जा  
 बीनावीतिनाकार्यं सर्वसंरुत्पनादिकं॥संबंधं प्रथमं ब्रूयात्तनामगोत्रेयतथैव॥वस्त्रादिरूपतां वैवस्वधितृणामनुक्रमात्॥आश्वलायनः॥  
 नामानिचेन्नजानीयान्ततेयादिवदेकमात्॥जमदग्निः॥सूक्तसोत्रजपंत्यत्कापिंडाघ्राणंचदक्षिणां॥आह्वानंस्वागतं चार्घ्यादिनाचपरि  
 वेष्टणं॥विसर्जनं सोमनस्पमाशेषांप्राधनं तथा॥विप्रप्रदक्षिणांचैव स्यात्तिवाचनकं विना॥पितृनुद्दिश्य कर्तव्यं प्राचीनावीतिनास  
 ह॥गोत्रस्यैवं विज्ञाने काश्यपंगोत्रमुच्यते॥रुतंते॥निर्णयासंधुमदनपारिजातयोः॥स्मृत्यंतराणि॥पथा॥सकारेणानुक्रमेणोत्रं  
 सर्वत्रधीमता॥सकारकृतपःप्रोक्तस्तस्मात्पतेनतं न देत॥शमातिंवाप्रवक्ष्यामं॥वर्मातिंधात्रियस्यत्॥गुप्तांतेनैववैश्यस्यदासा  
 नंशूद्रजन्मनः॥स्त्रीणांतदांतं विलेपं देव्यंतमथवाभवेत्॥देवीदांतमिति प्राहुः॥केचिदत्रमिषश्चितः॥औदोद्यिवांविशो  
 योतेऽभ्यर्चनेनेकिरेकैते॥पिंडानुष्याचपिवाचविस्तृज्य ब्राह्मणास्तथा॥आचमनेदुःप्राधकृतीचस्थानेष्वेतेषुसप्तसु॥आध  
 नयोदिराचापेच्छेषपुंसरुत्सैकैत्॥अक्षय्यासनयोःषष्ठीदिमीयावाहनेतथा॥अनदानेचगृहास्याच्छेषाःसंबंध  
 यःस्मृताः॥अध्यनिर्जनेपिडेअत्रेप्रत्यनेजने॥संबुधितंनकुवीतिशेषेवष्ठीविधीयते॥चतुर्थीनासनेनित्यंसंकल्पे  
 ५१२३४५६७८९१०१११२१३१४१५१६१७१८१९२०२१२२२३२४२५२६२७२८२९३०३१३२३३३४३५३६३७३८३९४०४१४२४३४४४५४६४७४८४९५०५१५२५३५४५५५६५७५८५९६०६१६२६३६४६५६६६७६८६९७०७१७२७३७४७५७६७७७८७९८०८१८२८३८४८५८६८७८८८९९०९१९२९३९४९५९६९७९८९९१००



चविधीयते ॥ प्रथमातर्वणे प्रोक्ता संबुद्धिभिरेतजगुः ॥ अत्र शाखाभावे देना व भक्तिव्यवस्था न ह माहिः ॥ क्षुणे च विं उदाने च गंधधूपा  
क्षये तथा ॥ संकल्पे चासने दीपे अंजनाभ्यंजनै तथा ॥ अन्नाद्यदि नाद्यं तेषु गोत्रं नाम च कीर्तयेत् ॥ देवानामृजवो द्वाः  
पितृणां द्विगुणास्तथा ॥ मध्यमं गेन द्विगुणा कृता इत्यर्थः ॥

२ क्षेपक श्लोकः ॥ ५ स्थानगमनार्थमिति शेषः ५

२ प्रार्थिते कर्त्रादपुस्ते ह्यशिवंततः ॥ इहैव स्तंभेति मनुस्तथाचायुः प्रजापति

ततः प्राहता विप्राः सखादिनः ॥ दातारो नो भिवर्धन्ता मलं च न इती वहि ॥ एवमस्त्विति ते तं च मथयंति  
समाहिताः ॥ च्यादुषंसदृशे वं ब्राह्मणा स इती वहि ॥ मंत्राव्यां शौनकः ॥ ब्राह्मणानथानियति न्परीक्ष  
त्रिः प्रक्षिणं ॥ सस्त्रीकः स्वजनैः साधं प्रणमेद् द्यितं जलिः ॥ कमिष्ठप्रथमा ज्येष्ठ चरमाः स्युः प्र  
क्षिणे ॥ बृहस्पतिः ॥ अद्य मे सफलं जन्म भवत्पादा द्वा वंदनात् ॥ अद्य मे वं शं दिवं ॥ पत्रं  
शाः ॥ तत्केशं ॥ प्रचेताः ॥ दिस्तै जेद्भक्ति संयुक्तः सीमा तं चाप्यनुजतेत् ॥

पितामाता च माय चि भगिनी दुहितृ तथा ॥ पितृमातृष्यसा चैव सप्त गोत्राणि वै विदुः ॥ तत्पानि २४  
विंशतिः ॥ नृपा १६ द्वादशैः १२ कादशा ११ दशा १० ॥ अष्टाद्विंशति च गोत्राणां कुलमेकोत्तरं शतं ॥  
हेमाद्रौ ॥ देवतैः ॥ ततः सर्वाशनं प्राप्ते गृहीत्वा विविधं बुधः ॥ तेषामुक्तेषु स्थाने विद्वि रंभुविनिक्षिपेत् ॥ प्रचेताः ॥ अ  
ग्निदग्धाश्च देवी कोपे पदधाः कुले मम ॥ भूमौ दत्तेन तृप्यंतु तृप्ता यां तु परांगतिं प्राप्तिं पितृयो देवेषु ॥ अस्मै मया श्रमं  
कृमिति ॥ अथापि न्ये ॥ असंस्कृतं ॥ पेत्त कृमिति ॥ उद्धिष्टं ॥ उद्धिष्टं ॥ ये अग्निदग्धा ये नग्निदग्धा इति कुशोपदधात् ॥